DERYADAN KATRELER

FATİH ARÇE

Deryadan
Katreler

DERYADAN KATRELER

DERLEYEN
FATİH AKÇE

IŞIK
YAYINLARI

DERYADAN KATRELER

Editör
Fatih AKÇE

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
Mernuş KALKAN

Mizanpaj
Mustafa KAYAN

ISBN
975-278-175-6

Yayın Numarası
429

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Mart 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Işık Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88   Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İçindekiler

Yayına hazırladığımız kitaptaki konular, "Sızıntı" dergisinin farklı nüshalarında farklı akademisyenlerin kaleme aldığı tarih yazılarından oluşmaktadır. Gayemiz bu tür kıymetli yazıların -iki kapak arasına toplayarak- kalıcı olmalarını sağlamaktır. Eserde yazıları bulunan bütün araştırmacı ve akademisyenlere teşekkürlerimizi sunarız.

Tarihimizi bilmek zorundayız. Hususiyle de Osmanlıyı bilmek, anlamak zorundayız. En azından tarihten ders almak için ecdadımızı öğrenmek zorundayız.

Takdim Yerine

"Osmanlı" Derken

Biz, "Osmanlı" derken ve Osmanlıdan bahsederken, kesinlikle bunu bir ırkçılık düşüncesiyle yapmıyoruz. Elbette, böyle şanlı bir ecdadın evladı olmak ve böyle asil bir soy kütüğüne bağlı bulunmak bize onur verir; ancak bunun ırkçılıkla uzaktan yakından alakası da yoktur. Dense dense buna müspet milliyetçilik denir ki bu da kitap ve sünnet çerçevesi içindedir.

Evet, soy kütüğümüzle kıvanç duyuyoruz. Çünkü onlar kendilerine düşen vazifeyi hakkıyla ifa ederek, İslâm'a omuz vermiş ve dinî duygu, dinî düşünceyi kıtadan kıtaya taşımışlardır. Taşımış ve dokuz asır İslâm'ın bayraktarlığını yapmışlardır.

Osmanlı, Selçuklunun bir devamıydı. "Devlet-i Ebed-Müddet" mefkûresi Selçukluyla başladı. Bu ideal, Nizamülmülk'le mektep ve medreselere girdi. Dolayısıyla da, o dönem itibarıyla mükemmel ve mücehhez bir nesil yetişti. Selçuklunun da Osmanlının da mayasında böyle bir gaye-i hayal vardır ki onların metafizik gerilimleri bu kadar uzun sürebilmişti.

Hem biz niçin ecdadımızdan bahsetmeyeceğiz ki? Nesebini söylemenin suç olduğunu iddia eden de kim?

Hem onlar aleyhine bu kadar kampanya varken ve durmadan ağız dolusu küfürlerle onlara sövülürken, bizim onları müdafaa etmemiz neden suç olsun?

Osmanlı padişahlarını karalamak, bize bugüne kadar ne kazandırdı? Mazimizi inkâr hangi terakkiye vesile oldu? Köksüz bir nesil yetiştirmenin faturası önümüzde değil mi?

İnsafsızlığın da bir sınırı olur. Ancak; ecdadımız için insafsızlıkta sınır tanımak kadar dahi bir insaf gösterilmemiştir. Öyle ki iftiranın en iğrençleri kullanılarak dokuz asırlık şanlı tarih karalanmıştır. Bilhassa son altı asırlık bir tarih bütünüyle karalanmaya ve bir günah destanı gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Sorarım size, Osman Gazi vefat ettiğinde geriye ne bıraktı? Evet, o bütün bir hayat boyu çadırda yaşadı ve bir çadırda öldü. Elindeki imkânlarla o da bir sarayda yaşayabilir ve gününü gün edebilirdi. Ama o ve onun nesli böyle yapmadı; yapmadı ve pek çoğu itibarıyla ömürlerini at sırtında geçirdiler. Savaş meydanlarında can veren Osmanlı padişahlarının sayısı hiç de az değildir. Zaten, bu ideal ve yüksek düşünce bittiğinde, Osmanlı da bitmiştir. Süleyman Şah, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım, Fatih, Yavuz, Kanunî hepsi de "İ'lâ-yı Kelimetullah" yolunda ölmüştür. Yavuz, hanımıyla bir arada olmaya fırsat dahi bulamamış ve hep bir muharebeden diğerine koşup durmuştur. Düşünün ki Yavuz'un sadece iki çocuğu olmuştur. Allah aşkına bu saltanat sürmek midir?

Tarihimizi bilmek zorundayız. Hususiyle de Osmanlıyı bilmek, anlamak zorundayız. En azından tarihten ders almak için ecdadımızı öğrenmek zorundayız. Bu gerçekleri dile getirmek bizler için sadece bir vazife ve mükellefiyettir. Bunun ırkçılıkla da hiçbir ilgisi ve alakası yoktur.

Bir Başka Zaviyeden Kuruluş

İhsan Çomak

Niçin Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu?

13. yüzyıl sonlarına doğru Kuzeybatı Anadolu'da ortaya çıkan küçük bir beylik, yüz yıl gibi kısa bir süre içerisinde Anadolu'nun dörtte üçünü, Balkanlarda ise Sırbistan ve Boğdan'a kadar olan toprakları hâkimiyetine alan bir devlet hâline gelmiş, daha sonraki asırlarda ise Asya, Avrupa ve Afrika'da çok geniş topraklara sahip olarak, yüksek bir medeniyet vücuda getirmiştir. "Selçuklu-Bizans sınırındaki küçük bir beyliğin nasıl olup da dünyanın en büyük devletlerinden biri hâline geldiği tarihçileri hâlâ meşgul eden bir sorudur."[1]

Osmanlı Devleti sadece medeniyetiyle değil siyasi varlığıyla da büyük öneme sahipti. Zirvede olduğu dönemler bir tarafa, yıkılışından 70 yıl geçmesine rağmen bugün, bir zamanlar Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan ülkelere gittiğinizde, o devri az çok bilen veya büyüklerinden dinlemiş olan insanlar "Osmanlı" adını duyunca saygıyla ayağa kalkmakta ve "Bir daha ne zaman!" diye sormaktadırlar. Şurası

kesindir ki tesirleri dolaylı olarak hâlâ devam eden böyle bir devletin kuruluşu çok büyük öneme sahiptir. Geçmişe gelecek için bakılmalıdır. Günümüzde yeni kurulacak devletlerin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan almaları gereken ibretler ve stratejiler vardır. İşte bu yüzden Osmanlı Devleti'nin kuruluşu defalarca incelenmiş ve tekrar incelenmeye layık bir mevzudur. Yazımızda Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu inceleyerek devleti ayakta tutan bazı temel dinamikleri ve esasları tespite çalışacağız.

Kuruluş Öncesi Anadolu'daki Siyasi Gelişmeler ve Kayılar'ın Göçü

13. yüzyılın başlarından itibaren Moğolların Batıya doğru yaptıkları istilalar sonucu Maveraünnehr, Azerbaycan ve İran'daki göçebe Türkmen ve yerleşik nüfus, Anadolu'ya göç etmeye başladı. 1243'de yapılan Kösedağ Savaşı'ndan sonra bütün Selçuklu topraklarını işgal eden Moğollar 1277'ye gelindiğinde ise Anadolu'da doğrudan hâkimiyetlerini kurmuşlardı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin otoritesinin zayıflamasından sonra Anadolu'da pek çok Türk beyliği kuruldu. Bu dönem "Beylikler Dönemi" olarak adlandırılır.

Söğüt ve Domaniç yöresinde bir beylik kurmuş olan Osmanoğullarının ataları ise, muhtemelen 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Merv'den Doğu Anadolu'ya gelen Oğuzlar'ın en soylu kollarından biri olan Kayı boyuna mensub bir aşiret idi. Doğu Anadolu'da ilk yurt tutulan bölge Van Gölü'nün kuzeydoğusundaki Ahlat yöresidir. Daha sonra şimdi Suriye sınırları içinde bulunan Caber mevkiine gönderilirler. Selçuklu Sultanı Alaeddin 1231 yılında Ertuğrul Gazi'ye dirlik olarak Söğüt civarını verir.[2]

Ertuğrul Gazi 1281'de ölünceye kadar Kastamonu civarındaki Çobanoğulları'na tâbi bir uç beyi olarak kalmıştır. Yerine geçen oğlu Osman Gazi ise 1300 yılına kadar Çobanoğulları'na bağlı kalmış, bu tarihten sonra ise Konya'daki Anadolu Selçuklu sultanına bağlanmıştır.[3] İşte bu tarih Osmanlı Devleti'nin kuruluşu olarak kabul edilir. Ertuğrul Gazi zamanında beyliğin toprakları 4800 km^2 kadardı. Osman Gazi öldüğünde bu rakam 16.000 km^2'ye çıkmıştır. Orhan Bey ise oğlu 1. Murat'a 95.000 km^2'lik bir toprak bırakmıştır.[4] Acaba Osmanlılar bu hızlı büyümeyi nasıl gerçekleştirdiler? Kanaatimizce bu sorunun cevabını Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aramak lazımdır.

Osmanlı Halkının Menşei

Bu hızlı büyüme ve genişleme, emniyet ve düzeni sağlamak için yeni fethedilen yerlere Türk halkının yerleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Peki bu halk nereden gelmişti? Yoksa bazı Batılı tarihçilerin iddia ettikleri gibi, yerli Rumları Osmanlılaştırma yoluna mı gidilmişti?

Osmanlı sarayında yetişmiş tarihçilerden öğrendiğimiz kadarıyla, Osmanlılar, Oğuzlar'ın Kayı boyundan gelmektedirler. Bazı tarihçilerin reddetmesine rağmen bu rivayet doğrudur. Eğer Osmanlı padişahları kendileri hakkında bir soy uyduracak olsalardı, soylarını muhakkak ki Salur ve Kınık boylarından birine dayandırırlardı. Çünkü Oğuz geleneğine göre hükümdarlar ekseriyetle bu boydan çıkarlar.[5]

Öte yandan Gibbons ve Shaw gibi gerçekleri çarpıtmalarıyla ün yapmış bazı tarihçiler, Osmanlı halkının zorla Müslümanlaştırılmış Rumlar ve Türk halkından müteşekkil olduğunu iddia ederek, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve içtimai dinamiklerini Hristiyanlar'a dayandırmaya çalışmakta, örnek olarak da Köse Mihal'i göstermektedirler.[6]

“Osmanlı Devleti’nde 14. yüzyılda hatta 15. yüzyılın ilk yarısında şöhret kazanan büyük şahsiyetler arasında Köse Mihal ailesi gibi Hristiyan dönmeleri çok azdır. Selçuk ve İlhanlı ananeleri üzerine kurulmuş olan bürokrasi tamamıyla Türk unsurlardan müteşekkil olduğu gibi idare ve ordunun başında bulunanlar da hemen umumiyetle Türklerdir.[7]

Bu iddianın altında Türkleri bedevi, medeniyetten ve idare kabiliyetinden mahrum gösterme düşüncesi yatmaktadır.

“Osmanlı Beyliğinin ilk kuruluşunda halk göçebe ve yarı göçebe olsa bile Anadolu’da İlhanlı ve Selçuklulardan kalan yerleşmiş bir şehir geleneği ve teşkilatı vardı. Osman Bey devletini kurarken bu açıdan hiçbir zorlukla karşılaşmamıştır.[8]

Ayrıca Köse Mihal ve benzeri birkaç Hristiyanın Müslüman olduktan sonra Osmanlı saflarında önemli mevkilere gelebilmeleri Osmanlıların ırk ayrımı yapmayan ve “Allah katında üstünlük (ırk ve soy ile değil) ancak takva iledir.” ayetiyle belirtilen geniş müsamaha prensiblerine sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını gösterir.

Öte yandan, Osmanlı Devleti’nin toprakları genişledikçe Doğudan gelen Türkmenler bu devamlı genişleyen ve büyüyen devletin topraklarına yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle Osmanlılar fethettikleri yerlerin emniyetini sağlamada zorluk çekmemişlerdir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, iddiaların aksine tamamen Türk halkı ve bu halkın oluşturduğu siyasi ve kültürel gelenek üzerine kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Yükselişini Hazırlayan Temel Esaslar

Küçük bir beylik iken büyük bir devlet hâline nasıl gelindi? Bu sorunun cevabını ararken karşımıza kuruluş döneminde yükselişi hazırlayan sebepler olarak dinî, siyasi ve sosyal birtakım amiller çıkmaktadır. Bu amiller birbirine kenetlenmiş ve iç içe oldukları için kesin bir sınıflandırmaya gitmek oldukça zordur. Bu yüzden biz bu sebepleri ana başlıklar hâlinde zikredip, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişindeki rollerini izaha çalışacağız.

a) Cihat Mefkûresi: 13. yüzyıl Anadolusuna baktığımızda Moğol istilasının Anadolu'yu kasıp kavurduğunu ve istikrarın bozulduğunu görmekteyiz. "Moğolların istilası Anadolu'da yaşayan Türkler arasında cihat mefkûresinin daima canlı tutulmasını sağlamıştır.[9] Çünkü Moğollar başka dinlere müsamaha göstermiyor, kendilerine karşı koyan halkı soykırım yaparak sindirme yolunu seçiyorlardı.

Anadolu'da daima canlı kalan bu cihat mefkûresi daha sonraki yıllarda Osmanlı fetihlerinde önemli rol oynamıştır. Osmanlılar cihat dinamiğine sarılarak o muazzam ve inanılmaz fetihleri gerçekleştirmişlerdir. Denilebilir ki Moğol işgalinin belki de tek faydası Anadolu halkı içinde cihat düşüncesinin daima taze ve dinamik kalmasını sağlamış olmasıdır.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren fetih siyasetini, cihat mefkûresi doğrultusunda belirlemiştir. Cihat arzusu Osmanlı toplumunu birlik ve beraberlik içinde tek bir hedefe doğru yönlendirmiştir.[10]

b) Fetih Siyaseti: Osmanlılarda mükemmel bir fetih siyasetinin takip edildiğini görmekteyiz. Dervişler ve tarikat şeyhleri, Hristiyan topraklarına gidip yerleşiyor ve ahaliye İslamiyet'in sevgi ve müsamaha anlayışını yaşayışlarıyla gös-

teriyorlardı. Kurulan zaviyelerde halka yiyecek temini ve hastaların tedavisi yapılıyordu. Osmanlı ordusu fetih için gittiğinde ise Osmanlıların korkulacak insanlar olmadığını zaten anlamış olan ahali, Osmanlı idaresini, halkı ezen Bizans ve Balkan devletlerinin idaresine tercih ediyorlardı.

Öte yandan, Osmanlıların, fethettikleri yerlerde yerli aristokrasiyi ve yöneticileri (çoğunlukla) eski statülerinde bırakmaları[11], yeni fethedilecek yerlerde yaşayan zenginlere ve yöneticilere Osmanlı egemenliğine girdikleri takdirde eski durumlarını muhafaza edeceklerine dair güvence oluyordu. Öyle ki bazen Osmanlı kalelerini koruyan Hristiyan kale komutanlarına ve tımar sahiplerine rastlanabiliyordu.[12]

Görüldüğü gibi, uygulanan bu fetih politikası, Hristiyan ahalide, gelecek Osmanlı idaresinin eski idareden daha iyi olduğu intibaını bırakmış ve Osmanlı Devleti'nin fetihlerinde çok büyük kolaylık sağlamıştır.

c) Müsamaha: Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nde azınlıklara ve başka dinden olanlara karşı dinî, iktisadi ve sosyal müsamaha ve hürriyet prensiplerinin azami şekilde uygulandığını görmekteyiz.

Azınlıklar dinî açıdan ibadet ve ayinlerinde serbest; iktisadi açıdan, uğraştıkları iş ne olursa olsun (ticaret, çiftçilik ya da bir zanaat) Müslüman halk kadar serbest ve ayrıcalıklı; sosyal açıdan, giyim-kuşamdan gelenek ve göreneklere kadar hiçbir sahada sınırlamaya ya da baskıya maruz bırakılmıyorlardı. Yeni fethedilen yerlerin halkına uygulanan bu geniş müsamaha Bizans ve Balkan devletlerinin ağır vergileri ve dinî baskısı altında ezilen halkı cezbediyordu. Çünkü savaşlarda yenilen devletler zararı halktan vergi olarak alıyor, ayrıca resmî mezhebin dışındaki mezheplere karşı baskı uyguluyorlardı. Böylelikle, çoğu zaman bir şehrin savaşma-

dan alınması veya bir belde halkının ekseriyetle İslam'ı kabul etmesi gibi durumlar da görülüyordu.[13]

d) Komşu Beylik ve Devletlerle İlişkiler: Osmanlılar gerek beylik döneminde gerekse devlet olduktan sonra, Müslüman komşu beylik ve devletlerle daima iyi geçinmeye çalışmışlardır. İlk padişahların Anadolu'daki beyliklere karşı asla hasmane bir tavır takınmadığını görmekteyiz. Ancak zaman zaman komşu beyliklerdeki karışıklıkları önlemek için müdahale ettiğine de rastlamaktayız. Osmanlılar savaş yaparak toprak elde etmek yerine komşu beyliklerle siyasi evlilikler yaparak veya para ile toprak satın alarak genişlemeyi tercih etmişlerdir.

Kısaca, çevrelerindeki Türk beylikleriyle daima dost geçinmeye çalışmış, buna karşı bütün enerjilerini Bizans'a yönelterek o doğrultuda genişlemişlerdir. Bunun arkasında Müslümanı Müslümana kırdırmamak ve Allah'ın dinini Hristiyan topraklarında yaymak düşüncesi yatmaktaydı.

e) Tarikatlar ve Dervişler: Tarikat, insanın birtakım ibadet usulleriyle Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na yakınlaşmak için takip ettiği yoldur.

Derviş kelimesi genel olarak tarikata girmiş kişi için kullanılır. Tekke ve zaviye denilen yerlerde yaşayan dervişler olduğu gibi, köy köy dolaşarak halkı irşad eden dervişler de vardı.

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen topraklara yerleşerek burada zaviyelerini kuran dervişler, hem buralara yeni yerleşen Müslüman halkı irşad, hem de yerli gayrimüslim ahaliye İslam'ı tebliğ vazifesini yerine getiriyorlardı. Gittikleri yerlere katıldıkları ordu ile beraber bazen ordudan da önce İslam'ın mesajını götüren bu hakikat erleri çoğu zaman ordu geldiğinde yöre halkının gönlünü fethetmiş oluyor ve askerî fethi kolaylaştırıyorlardı.[14] Ayrıca, tarikatlar halk ara-

sında dinî inançların daha da kökleşmesini ve manevi coşkunluğun artmasını sağlıyordu.[15] Böylelikle İslam, halk arasında bütünüyle uygulanan ve uygulandıkça devleti ve toplumu daha da yücelten bir dinamik hâline geliyordu.

Osmanlı padişahları tarikatları ve dervişleri daima koruyup desteklemiş, şeyhlere karşı saygıyı asla eksik etmemişlerdir.[16] Osman Beyin kayınbabası Edebali aynı zamanda bir tarikat şeyhidir. "Osman, Orhan ve Murat Beyler unvanları arasında gazi dervişlerin reisi olduklarını belirtmeye itina göstermişlerdir.[17]

Kısaca özetlersek, tarikatlar ve bunlara mensup dervişler Bizans sınırında bulunması sebebiyle Osmanlı beyliğinin sınırları içinde yoğunlaşmış ve yeni fethedilen yerlerde İslamiyetin yayılması yanında Müslüman halkın manevi heyecanının yüksek tutulması ve İslamiyet'in daha iyi yaşanmasında önemli rol oynamıştır.

f) Ahilik: Ahilik, kuruluş dönemi Osmanlı toplumunun önemli dinamiklerinden biridir. Ahilik bir meslek birliği olarak kurulmuş, bir beldedeki esnaf ve sanatkârların oluşturduğu loncalardı. Fakat daha detaylı incelediğimizde ahilerin daha önemli roller üstlendiğini görmekteyiz.

Cömertlik, misafirperverlik, yiğitlik, halk için yaşama, halka karşılıksız verme fakat hiç almama gibi prensiplere dayanan ahilik teşkilatının asıl gayesi; "İnsanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Bu anlayış için, ahiler dünya için ahiretini veya ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir hayat anlayışı geliştirmişlerdir."[18]

Ahilerle devlet arasında sıkı bir bağ vardı. "İlk Osmanlı önderleri aynı zamanda merkezileşmiş devletin savunmalarının yetersiz kaldığı yerlerde, halka yardım ve kurtuluş getirmek için örgütlenmiş olan ahi derneklerinin üyeleri, kimi zaman da liderleriydiler.[19] Osman Beyin kayınbabası Şeyh Ede-

bali ve birçok silah arkadaşları, hatta Orhan Beyin kardeşi Alaaddin Paşa bu teşkilata mensuptular.[20] Ayrıca bu topraklarda vakıflar da kurmuşlardı.[21] Osmanlı Devleti'nin kuruluş çağında en büyük kuvvet ve dayanağı bu teşkilat olmuştur. Toplumda disiplin ve dayanışmayı sağlayan ahilerin zaman zaman seferlere iştirak ettiklerini de görmekteyiz. "İlk fetihlerin gönüllü öncüleri, alperenler de denilen"[22] ahiler gerektiğinde işlerini bırakarak Allah yolunda cihat eden insanlardı.

Netice

Şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişindeki dinamikler bu kadarla kalmıyor. Mesela Osmanlıların Bizans sınırında bulunması onların genişlemesini kolaylaştırmıştır. Bizans'ın çökmekte olan bir devlet olması, o sırada Avrupa ve Balkanlarda Osmanlının yükselişine karşı koyacak güçte bir devlet olmaması ve Osmanlı toplumunda uç kültürünün hâkim olması gibi sebepler Osmanlı Devleti'nin yükselişini kolaylaştırmıştır. Fakat bize göre bu faktörler tali sebeplerdir. Kanaatimiz şudur ki; bunlar olmasaydı Osmanlı yine büyük bir devlet hâline gelecekti. Çünkü iç sebepler tam teşekkül etmişti. Toplum her ferdiyle büyük bir yükselişe hazırdı. Toplumda İslamiyet fert fert en iyi şekilde yaşanmaya çalışılıyordu. Dinî müessesler yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi, tam teşekkül ettirilmiş ve sosyal hayatta çıkacak problemleri çözmeye hazırdı. Padişahından askerine, ondan köylüsüne herkes yeni bir kuruluşun aşk ve heyecanını taşıyordu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş mozayiğine baktığımızda, Osmanlı halkını cihat mefkûresine sımsıkı sarılmış; tarikatlar vasıtasıyla manevi olarak donanmış; ahilik teşkilatıyla da ekonomik ve sosyal açıdan düzenli bir yapıya kavuşmuş olarak görmekteyiz. Birkaç yüzyıl içinde üç kıtada toprakları bulunacak olan yüksek bir devlet ve medeniyetin temelleri

yukarıda belirtmeye çalıştığımız bu esaslar üzerine atılmış ve yükselmiştir. Hiç şüphesiz ki yeni atılacak veya atılmakta olan temellerde en az bu kadar sağlam olmalıdır ki üzerine büyük devlet ve medeniyetler bina edilebilsin...

Kaynaklar

1 Halil İnalcık, Studies in Ottoman Social and Economic History; The Ouestion of Emergence of Ottoman State, sh. 72

2 Mehmet Neşri, Kitab-ı Cihannüma, TTK Yay. Ank, 1987 c. 1, sh, 65

3 Yeni Türk Ans., Ötüken Yay., İstanbul; 1985, c. 7 sh. 2815. 12-A.g.e., sh.2816

5 Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK. Ank., 1988, sh. 69

6 A.g.e., sh. 3

7 A.g.e., sh. 12

8 A.g.e., sh. 12

9 İnalcık, The Ouestion of Emergence of Ottoman State, sh. 73

10 A.g.e., sh. 76

11 Halil İnalcık, Ottoman Methods of Conguest, sh. 119.

12 A.g.e, sh. 114

13 Osmanlıların azınlıklara karşı hiçbir baskı ve asimilasyon siyaseti uygulamadıklarının bir delili olarak İstanbul'da 1477'de yapılan hane sayımı gösterilebilir. Bu sayıma göre şehrin % 42'si gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Eğer müsamaha olmasaydı bu oranın çok daha düşük olması gerekirdi, (bkz. Rebuilding of istanbul by Mehmet II., Cultura Turcica, c, 4,1967, sh.8)

14 Ö. L. Barkan, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Der. S. 2.1942 sh. 283 Ankara

15 Sina Akşin, ed., Osmanlı Devleti; 1300-1600, Cem Yay., İst.; 1989, sh. 24

16 A.g.e., sh.29

17 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yay., İst., 1983, c.2, sh. 259

18 Dr. Yusuf Ekinci, Ahilik ve Mesleki Eğitim, M.E.B. Yay., İst., 1989, sh. 22

19 Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye'nin Doğuşu, E. Yay., İstanbul 1982, sh.32.

20 Köprülü, a.g.e.,sh. 13

21 Shaw, a.g.e., sh. 36

22 Yeni Türk Ans. C. 1, Sh. 43

Kuruluş Devrinde Osmanlı Deniz Siyaseti

Halid Aktuna

Osmanlıdan Önce Türkler ve Denizcilik

Osmanlı Devleti'nin önemli başarılar elde ettiği bir saha da denizciliktir. Denizcilik, Türklerin daha önce hiç bilmediği bir konu olduğundan, Osmanlı Devleti'nde donanmanın gelişmesi diğer müesseselerden daha zor olmuştur. Orta Asya'da kurulan Türk devletleri kara devletleri olduğundan, denizcilik bilinmiyordu. Bu devletlerin Basra Körfezi, Hazar Denizi gibi denize ulaştıkları yerlerde ise, karşılarında denizden gelen bir tehlike bulunmadığından denizciliğe lüzum görülmedi. Türkler ancak Anadolu'ya geldikten sonra gerçek manada denizle tanıştılar. Malazgirt'ten hemen sonra Anadolu'nun büyük bir kesimini fetheden Türkler, Anadolu'yu elde tutmak için kuvvetli bir donanmaya sahip olmak gerektiğini hemen fark ettiler. Bilhassa Batı Anadolu kıyılarını Bizans, Venedik, Ceneviz ve diğer Latin devletlerinin taarruzlarından korumak için denize açıldılar. Selçuklu-

lar ve Beylikler döneminde zaman zaman Adalar denizinin kontrolünü ellerinde tuttular.

Orhan Gazi Devri ve İlk Donanma Faaliyetleri

Osmanlılarda denizcilik iki koldan gelişti. Birinci kol, müstakil ve kendi himmetleriyle denize açılan leventlerdi. Karada akıncıların yaptığı hizmeti denizde leventler yapıyordu. Denizciliğin ikinci kolu ise, devletin teşkil ettiği donanma kuvvetleriydi.

Osmanlılar, Orhan Gazi devrinde Marmara Denizi'ne ulaşır ulaşmaz, bölgedeki şartlar gereği donanma kurdular. Hiç denizcilik tecrübeleri olmadığı hâlde, küçük gemilerle Marmara'ya açıldılar. Bu donanma, Marmara Denizi'nde faaliyet gösterdi ve Bizanslılarla muhatap oldu.

Akça Koca'nın komutanlarından Karamürsel Bey, İzmit Körfezi'nin güney kıyılarını zaptetti ve bu bölgede bir tersane kurarak inşa ettiği hafif ve süratli gemiler ile Bizans donanmasının bu kıyılara yaptığı taarruzları durdurdu. Karamürsel ismi verilen bu teknelerin daha sonra yeni şekilleri yapıldı fakat isim aynı kaldı ve yakın zamana kadar sahil güvenlik teknelerine verilmeye devam etti. Yine bu sıralarda Orhan Gazi'nin bu küçük donanma ile Bizans üzerine başarısız bir seferini görüyoruz.

1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ve komutanlarının Çanakkale Boğazı'nı geçerken ağaç kütüklerini dana derileri ile bağlayarak yaptıkları salları kullandıkları rivayet edilir. Bu rivayet Osmanlı tarihçileri arasında kabul görür. Oysa önceki vakalara bakarsak böyle bir rivayete temkinli yaklaşmak gerekir; çünkü, küçük de olsa Osmanlıların elinde gemiler mevcuttu. Eğer Süleyman Paşa gerçekten salları kullanmışsa, bunun sebebi belki de dikkat çekme-

mek veya süratli bir biçimde karşıya geçmek idi. Süleyman Paşa, Gelibolu'yu fethederek Osmanlı donanmasının üssü hâline getirdi.

Osmanlıların Rumeli yakasına adım atması Avrupa'nın dikkatini çektiyse de Rumeli'deki bu ilk fethi Batı Anadolu beyliklerinin yaptığı vur kaç eylemleri şeklinde değerlendirdiklerinden, ilk anda tepki göstermediler. Bir süre sonra Osmanlıların fethettikleri yerlere Anadolu'dan göçmen naklederek hızla yerleşmesi Avrupa'yı ve Bizans'ı telaşlandırdı, ancak, Bizans'ın gayretleri hiçbir netice vermedi. Orhan Gazi devrinin sonlarına doğru Haçlılar, Türklere karşı çeşitli tedbirler düşünerek uygulamaya koydular. Öncelikle Şark sularında sürekli donanma bulundurma kararı alındı. Gayet muhkem İzmir Limanı'nda üslenen bu donanma Anadolu kıyılarındaki halka yıllarca eziyet etti. Diğer bir tedbir, Osmanlı üzerine Haçlı Seferi düzenlenmesiydi. Bütün girişimlere rağmen bu davete sadece Fransa'daki Savua Kontu Amadee müspet cevap verdi. Kadırgalarla gelerek Gelibolu'ya saldırdılar. Yeterli donanmaya ve mahir denizcilere sahip olmayan Osmanlılar mukavemet edemeyerek mağlup oldular. Bu suretle elden çıkan Gelibolu 1376'ya kadar Bizans'ın elinde kaldı.

Yıldırım Bayezid ve Yeni Hamleler

Yıldırım Bayezid'in tahta geçmesiyle beraber Osmanlıların yaptığı hızlı fetih hamleleri donanmaya olan ihtiyacı iyice su yüzüne çıkardı. Bu hızlı fetihler Avrupa'da yankılar uyandırdı ve yeni bir Haçlı Seferi üzerinde görüşmeler başladı. Usta denizci olan Latin devletlerinin Osmanlılara karşı ittifakı, devletin iki yakası arasındaki bağlantıyı kesebilir ve tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. İşte bu sırada Osmanlı dip-

lomasisi harika bir surette işledi. Bu devletlerin ve milletlerin arasındaki husumetten istifade edilerek, onları kızdıracak hareketlerden kaçınıldı. Gerçekten o yıllarda Avrupa'nın durumu, Osmanlılara geniş bir diplomatik ve askerî manevra sahası teşkil ediyordu. Papalığın gittikçe azalan nüfuzu, Balkanlar'daki Ortodoks milletlerin Katolik Latinler'e karşı düşmanlığı, Venedikliler ile Cenevizliler arasında Doğu Akdeniz hâkimiyeti yüzünden patlak veren savaşlar, bu milletlerin Osmanlıya karşı ittifaklarını önlemişti. Osmanlılar bu durumdan son derece mahirane manevralarla istifade ettiler ve bazen bir tarafı bazen de diğer tarafı destekleyerek, büyümeyi sürdürdüler. Öte yandan, Venedikliler ve Cenevizliler, Osmanlı Devleti'ne karşı hep iki yüzlü bir siyaset izleyerek, bütün Haçlı seferlerine donanma ile katıldılar. Zor durumda olmalarından dolayı Cenevizliler, Osmanlılarla, Venediklilerden daha iyi geçindiler. Osmanlılar bu iki yüzlü siyasete karşı mehter takımının adımları gibi iki ileri bir geri hamle yaparak, bu devletlerin elindeki toprakları mükemmel zamanlamalarla fethederken, bir taraftan da denizcilik alanında atılımlarını hızlandırdılar. Mesela, Osmanlı akıncılarının hızlarını alamayarak fethettiği Kroya ve İşkodra kentleri Yıldırım Bayezid tarafından Venediklilere iade edildi. Yine bu yüzden, Haçlıların elinde bulunan Aşağı İzmir kalesine ve şehrine dokunulmadı. Batı Anadolu sahillerinin fethedilmesi sık sık bu sahilleri yağmalayan Haçlı korsanları ile problemlere sebep olunca, Yıldırım Bayezid bir dizi uygulama ile denizcilik alanında hamleleri başlattı. Gelibolu'da kadırgalar için bir liman kazıldı ve bir kule inşa edildi. Bu sırada Saruca Paşa komutasına verilen donanma, adalardaki korsan yataklarını vurdu. Yine Yıldırım Bayezid, bölgedeki

korsanlara yaptırım olarak Anadolu'dan adalara hububat ihracını yasakladı.

Ankara Savaşı Sonrası Venedik ile Mücadele

Ankara Savaşı'nı takip eden Fetret devrinden sonra Mehmed Çelebi tek başına tahta oturunca denizci devletlerle dostane münasebetler kurarak diplomatik tedbirlere devam etti. Ankara Savaşı'nın ardından Timur, Haçlıların elindeki Aşağı İzmir kalesini ele geçirmiş ve Aydınoğlu Cüneyd Beye vermişti, kaleyi almak için şehri karadan kuşatan Çelebi Mehmed'e Rodos şövalyeleri de denizden donanma ile yardım etti. Şehri ele geçiren Mehmed Çelebi, Rodosluların önceden yaptırdığı muazzam kaleyi bir gecede yıktırıverdi. Bu durumu gören Rodos şövalyelerinin üstad-ı azamı, kalenin yeniden yapılmasına izin verilmediği takdirde ağır donanma ile Osmanlı kıyılarına saldıracaklarını söyleyince Mehmed Çelebi, İzmir yerine Bodrum Kalesi'ni şövalyelere vererek bu badireyi atlattı. Bu hareketi ile hem bu fesad yuvası yok edildi hem de Haçlı donanması boğazlardan biraz daha uzaklaştırılmış oldu.

Bir süre sonra Kiklad adalarının valisi Türk gemilerine saldırınca Venediklilerle münasebetler bozuldu ve ilk mühim Osmanlı-Venedik deniz savaşı 1416 tarihinde Gelibolu'da meydana geldi. Baskına uğrayan ve henüz gemilerinde top bulunmayan Osmanlı donanması imha edildi. Bu teknelerdeki Türkler ve Türklere gönüllü hizmet eden Hristiyanlar öldürüldü. Osmanlı donanmasında gönüllü hizmet eden Latinlerin bulunması, Osmanlıların bunların denizcilik bilgisinden istifade ettiklerini göstermektedir. Daha sonra Bizans'ın aracılığıyla barış imzalandı. Çelebi Mehmed, bundan böyle Venedik gemilerine saldıran Türk korsanlarına düş-

man muamelesi yapılmasını kabul etti. Bu korsanlar (yani leventler) zaten kendi başlarına denize açıldığından, bu maddenin taviz olduğunu düşünmek yanlış olur. II. Murad zamanında Selanik şehri yüzünden Venediklilerle ilişkiler tekrar bozuldu. Bizanslılar şehri Venediklilere satmış, ancak Ortodoks Selanik halkı Katolik Latinlerin idaresini kabul etmemişti. Öte yandan, II. Murad da bu şehrin Latinlerin elinde olmasına asla razı olmayacağını bildirdi. Avrupa'ya giden yollar üzerinde bulunan bu liman kenti Venedik gibi denizci bir devlete bırakılamazdı. Kısa bir süre sonra II. Murad kenti fethetti. Buna kızan Venedikliler tekrar Gelibolu'ya saldırdı. Limanın bir zincirini kırmalarına rağmen Türkler, Venediklileri bozguna uğrattılar ve amiral gemisini batırdılar. Bir süre sonra Venedikliler yeni bir donanma ile Çanakkale Boğazı'nın Anadolu istihkâmlarını zaptederek muhafızları öldürdüler. Bu olaylardan sonra Venedikliler, Eğriboz Adası'nın elden çıkmasından, Osmanlılar ise Venedik donanmasının kıyılara taarruzundan çekinerek anlaşmayı uygun buldular. Donanmanın bu başarısına rağmen II. Murad'ın Varna Savaşı öncesi Anadolu'dan Rumeli'ye Ceneviz gemileriyle geçmesi, Osmanlı donanmasının hâlâ istenilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Netice

Fatih'e kadar, mühim bir mesele olmasına rağmen donanmaya yeterince önem verilemedi. Kara savaşları, Bizans'ın fitneleri sonucu çıkan şehzade isyanları, Timur yenilgisi ve denizde alınan mağlubiyetler donanmanın gelişmesini geciktirdi. Düzenli kara ordusunun I. Murad zamanında teşkil edilmesine rağmen, düzenli bir donanma ancak Fatih döneminde oluşturulabildi. Kuruluş devrinde, hatta Fatih

zamanında bile donanmada kara ordusu komutanları ve kara askerleri görev yapıyordu. Devlet, II. Bayezid zamanına kadar denizciliği ve donanmayı kurumlaştıramadı. Bunun sebebini yukarıda belirttiğimiz gibi, Türklerin denizci bir millet olmayışına bağlayabiliriz.

Kuruluş devrinin donanma faaliyetlerine bakarsak, bunların genel tarih açısından pek mühim olmadığı görülür. Ancak bu devirde alınan mağlubiyetlerin yeni kurulan bir devlete ağır darbeler olarak yansıyacağı da bir gerçektir. İlâ-yı Kelimetullah'ı gaye edinen Osmanlılar, hiçbir tecrübeye sahip olmadıkları bu konuda aldıkları mağlubiyetler ve düştükleri zor durumlardan gerek askerî, gerekse siyasi tedbirlerle sıyrılmış, büyük bir azim, cesaret ve kararlılıkla bu çetin şartların üstesinden gelerek neticede dünyanın en güçlü donanmasına sahip olmuşlardır. O dönemde Osmanlıların yaşadığı bu süreç siyasi ve askerî tarih açısından fikir verici ve ufuk açıcı mahiyettedir.

Kaynaklar

- Hammer; Büyük Osmanlı Tarihi (Trc. Mehmet Ata) C:1, İkra Okusan, İstanbul-1989
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi C:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1988
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1988
- Öztuna, Yılmaz; Büyük Türkiye Tarihi C:10, Ötüken Yayınevi, İstanbul-1983
- Baştav, Şerif; Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara-1989
- Hoca Saadettin Efendi; Tacü't-Tevarih (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Ankara-1992
- Mehmet Neşrî; Neşrî Tarihi (Yayınlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet a. Köymen) Türk Tarih Kurumu, Ankara-1987
- Oruç Beğ Tarihi, (Hazırlayan: Atsız) Tercüman 1001 Temel Eser.

Deryadan Katreler

Çetin Sungur

Kuruluş devri Osmanlı tarihi hakkında en eski ve en önemli bilgiler veren kitapların başında şüphesiz Aşıkpaşazâde (Derviş Ahmet Aşıki)'nin "Tevârih-i Âl-i Osman"(*) adlı eseri gelmektedir. Müellif, II. Murad ve Fâtih devirlerini bizzat yaşamış ve savaşlara katılmıştır. Onun 1482 tarihinde 80 yaşlarında iken kaleme aldığı eser, bu bakımdan da ayrı bir önem taşır.

Aşağıdaki yazıda Osmanlı adaletinden "Deryadan bir katre" misali Aşıkpaşazâde'nin eserinde geçen şekliyle numuneler bulacaksınız.

Osman Gazi Eskişehir'de, hamam yöresinde pazar kurdurdu. Etrafın kâfirleri dahi gelirler, işlerini görürlerdi. Bir gün Bilecik'in pazarcı kâfirleri gelmiş ve hem Germiyan (Kütahya)'dan dahi gelmişler. Bilecik'de iyi bardak yaparlardı. Yükle pazara satmağa getirmişler. Germiyanlının birisi bunun bir bardağını almış, hiçbir şey vermemiş. Bu kâfir gelip Osman Gaziye şikâyet eylemiş. Osman Gazi dahi ol kişiyi getirmiş, belki doğmuş, kâfirin hakkını alıvermiş. Gayet eyyü yasak etmiş ki, Bilecik kâfirlerinin avretleri dahi Eski-

şehir pazarına gelirler, emn ü eman ile, pazar iderlerdi. Osman'ın idaresine gayet i'timad etmişlerdi ki: "Bu Türk bizimle iyi doğruluk ider." derlerdi. (s.11-12)

Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşayı fetih için Göynük ve Mudurnu taraflarına gönderdi. Ol vilayetlerin hepsi Orhan Gazi'nin adaletini işitmişlerdi. Süleyman Paşa bu yöre hisarlarını zaptetti. O kadar adalet gösterdi ki, bütün o vilâyetlerin halkı "Ne olurdu?.. Bunlar bize kadim (en eski) zamandan beğ olsaydılar." derlerdi. Çok köyler bu Müslümanları ve yaşayışlarını görünce Müslüman oldular. (s.43)

Yıldırım Bayezid Bursa'da iken Hamid (Isparta ve civarı) vilayetinin halkı Han'a feryada geldiler. "-Han'ım Karamanoğlu bizim hâlimizi perişan ediyor, bize zulm ediyor." dediler. Bayezid Han dedi ki: "Hak Teâlâ inayet ederse varayım, O'nu insafa getireyim." dedi. Yıldırım'ın ordusuyla aniden Karaman topraklarına girmesi üzerine Karamanoğlu şehirden kaçtı. Şehir halkı kaleye girerek, kale kapısını kapattılar. Harman vakti idi; Konya meydanında arpa, buğday çaçları (yığın) yığılmıştı. Halkın bir yıllık alın teri ve el emeği ortada kalmıştı ve elden çıkmış sayılabilirdi.

Bu esnada Osmanlı askerleri surlara vardılar ve "Gelin bize arpa, saman satın." dediler.

Ne kadar enteresandır; savaş için geldiği insanlardan para ile zahire satmalarını talep etmek 21. asır insanının aklının alamayacağı bir olay.

Onlar da birkaç adam gönderdiler ki, "Görelim sözleri gerçek midir?" Geldiler, Bayezid Hân'a haber verdiler. Han dahi birkaç adam gönderdi ki: "Satsunlar. Kimseye zulm olmasun. Arpalarını kendi muratlarınca satsunlar!" dedi. Onlar dahi muratlarınca sattılar, akçalarını aldılar. Şehir halkı bu adaleti görünce şehri teslim ettiler. Etraf şehirlere haber

vardı ki: “Bu gelen padişah gayet adildir.” O şehirlerden adamlar gelip Aksaray, Niğde ve Kayseri’yi kendi istekleriyle Osmanlıya teslim ettiler. (s. 71-72)

Karamanoğlunun Macarlarla, Osmanlıya karşı ittifaka girmesi üzerine önce Macarların üzerine gidildi. Daha sonra Sultan Murad “Ahdin kanı (hani) niçün bunun gibi iş ettin?” diyerek Karaman topraklarına girdi. Karamanoğlu “Benim suçumu affetsin.” diye sultana elçi gönderdi. Kılıcını ve gücünü daima Batıya karşı kullanan Sultan Murad, Karamanoğlunu affetti ve and verdi: “Şimdiden sonra hiçbir suretle düşmanlık etmeye!” Sultan Murad Han Gazi dahi bir tek kişinin çöpünü zulm ile aldırmadı ve almadı. Zira bu Osmanlı hanedanının âdetleri adalet üzerinedir. (s. 121)

Başta Anadolu insanı ve topyekûn bir insanlık, kuvveti hakla beraber temsil edecek, hakkı tutup kaldıracak, hak erlerini beklemektedir.

* Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Al-i Osman, İst. Matb.Amire, 1332

Akın ve Akıncı Ruhu

Çetin Sungur

Pek seri hareketlerinden dolayı Osmanlı Türklerinin hafif süvari kuvvetleri bu sıfatla tanınmışlardır. Avrupa sınırındaki eyalet ve sancaklarda bulunurlar; bir program ve plan dahilinde yaz ve kış akın yaparlar, düşmanın umumi durumu, mühimmat depoları, stratejik yerleri hakkında mühim malumat toplarlardı.

Akıncı; öncüdür, serdengeçtidir, fedaidir ve bir gönül eridir. Yolu açan, arkadan gelenlere zemin hazırlayan odur. Fakat çoğu kez bu yolda başlarını ve canlarını feda ederler. Belirtmiştik, akıncı fedaidir. Osmanlı, Rumeli'ne adım atınca bu zor misyonu omuzlayan akıncı oldu. Akın, bir kara sevda, akıncı ise bu meşakkatli yolun kara sevdalısıdır. Ama nasıl bir karasevda? Evliya Çelebi, Viyana yakınlarında Kasım Voyvoda şehitleri ziyaretgâhına gittiğinde kırk yerde yığın hâlinde 12.000 akıncının silahlarıyla birlikte yattığını anlatır.

O aynı zamanda bir idealisttir. İdeal sahibi olmayanlar bu ocakta yer bulamazlardı. Bu kudsi ocak, ateşîn çıraklarının kalp ve kafalarını yoğurarak tam bir hizmet eri yaptıktan

sonra Avrupa'nın derinliklerine gönderecektir. Bu iş çok derin ve kavi bir iman gerektirirdi. Nitekim "Kelle koltukta, kefeni boynunda " bir vazife üstlenmiştir. Cihat ideali, millî mefkûreler ve bilinmez ufuklara akma, akıncıyı Avrupa içlerine binlerce defa çekip götürmüştür.

Evliya Çelebi akıncıyı şöyle tarif eder: "Gazileri daima kılıcı belinde, tüfengi elinde adamlar olup, şeb-ü ruz (gece-gündüz) silahları ile yatarlar. Hatta gusl eder iken ve namaz kılar iken bile alat-ü silahları yanlarında amade durur. "

Başka topluluklardan ocağa asker alınmaz. Akıncı olmak için Osmanlı Türkü olmak şarttır. Yaptığı iş, en ufak bir hatayı, gecikmeyi affetmez bir özellik taşır. Şahsi bir hata, bir akıncı birliğinin mahvına sebep olabilir.

Ocakta, cesaret ve yiğitliğin yanısıra bilgi ve kültür esastır. Ekserisi Almanca, Lehçe, Macarca ve İtalyanca'yı ana dilleri gibi konuşur. Çünkü Venedik, Polonya ve Almanya Devlet-i Âli ile hemhuduttur. Akıncı sık sık bu ülkelere girip çıkar.

Akıncıların muntazam teşkilâtları vardı. Akıncı kanununa göre bin akıncıya bir binbaşı, yüz akıncıya bir yüzbaşı ve on akıncıya onbaşı kumanda ederdi. Akıncı birliklerinin ne zaman, nerede olacağı belli olmazdı. Düşmanla karşılaşırsa derhâl küçük takımlara ayrılır; hücum eden kısım bir mukavemete uğrarsa, arkadaki takım yıldırım sürati ile hücuma geçerdi. Pek ani ve sert olan hücum düşman saflarını sarsar ve parçalardı.

Akının "akın" ismini alabilmesi için mutlaka başlarında akıncı beyinin yani kumandanının emri altındaki bütün askerlerle yapılması gerekirdi. Her akıncının ismi, hüviyeti, eşkâli ve hangi mıntıka akıncıları olduğunu ihtiva eden def-

terleri vardı. Bu defterlerin biri devlet merkezindeki defterhanede diğeri ise eyalet kadılıklarında muhafaza edilirdi.

Akıncının maaşı yoktur; akına çıkmaları emredilince düşman hududuna kadar yetecek şekilde yiyecek verilir, daha sonra ihtiyaçlarını kılıçlarının hakkı olarak akına gittiği yerlerde elde ederlerdi. Yiyecek işleri de kendileri gibi hafifti. Atlarının eğerine asılı kuşhane denen küçük yayvan tencere ile işlerini görürlerdi, akıncının yemeğe ve uykuya ayıracağı kadar bol vakti yoktur.

Toplu olarak bir yerde bulunmazlar, Rumeli'nin muhtelif kısımlarında hizmete hazır beklerlerdi. Her mıntıkanın ayrı kumandanı olup, mensup oldukları kumandanların aile isimleri ile anılırlardı. Turahanlı akıncıları (üsleri Mora), Mihalli akıncıları (Sofya, Semendire) Malkoçoğlu akıncıları (Silistre tarafları) v.s.

Fatih, II. Bayezid ve Kanuni devrindeki akınlar fevkalade hayret uyandırıcı mahiyette olmuştur. Bayezid devrinde Venedik, Dalmaçya ve Transilvanya, Kanuni devrinde Macaristan ovaları ile Almanya toprakları, akıncıların hedefi olmuştur.

Divan-ı Hümayun sefer yönünü çok önceden akıncı beyine haber verir ve akıncılar hazırlıklarını yaparlardı. Harp sırasında ordunun önünde sağa sola yayılarak ordunun keşif kolu hizmetini görüp, ordunun yolunu açarlardı. Bu surette düşmanın pusu kurmasına mâni olurlardı. Bunun için asıl ordudan 4-5 gün daha ilerde giderlerdi. Hafif süvari birliklerinden teşekkül ettikleri için düşman topraklarında inanılmayacak derecede süratli ilerler, etrafa şaşkınlık verirlerdi.

Avrupa, akıncı olmaksızın savaş kazanılmayacağını Osmanlılardan yüzyıllar sonra öğrendi ve kurduğu akıncı teşkilatına “komando” dedi.

Dün Moskova varoşlarından Orta Afrika’ya, Hint Okyanusun’dan Atlantik’e kadar kutlu sancağı taşıyanlar hep akıncı ruhuna sahip insanlar oldu. Yarın da bu vatan ve topraklar için koşacak olanlar ancak akıncı ruhuna sahip insanlar olacaktır.

Kaynaklar

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.l. Ankara, 1982. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Kapıkulu Ocakları, c. 2, Ankara, 1984. Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, c. 18, İstanbul 1978.

Osmanlılarda Harp Sanayi

Yusuf Çelik

Asya, Avrupa ve Afrika'nın kilit noktası hüviyetinde olan Anadolu'da beylik kuran Osmanlılar, kuruluş devrinde dahi birçok devletle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Nitekim bu mücadele zaman zaman aynı anda yedi-sekiz devlete kadar çıkmıştı. Bir de Osmanlıların İslamiyeti temsil etme makamında bulunmaları, Haçlı grubuyla yıllar süren amansız mücadelelere girmelerine sebep olmuştu.

600 yıllık bir tarihe imzasını atan Osmanlı Devleti'nin güçlü bir harp sanayiine sahip olması kaçınılmazdı.

Avrupa ordularında çok sonraları kullanıldığı anlaşılan tüfek, II. Murad zamanında Osmanlılar tarafından kullanılıyordu. Varna ve II. Kosova meydan muharebelerinde müttefik Avrupa ordularının mağlub edilmesinde tüfekli piyadelerin önemli payı olmuştur.

V-l füzelerinin temelini teşkil eden alev füzeleri ilk defa İstanbul'un fethinde kullanılmıştır. Yıllar sonra bu çalışma prensibini 20. yüzyıl mühendisleri ele alarak geliştirmişlerdir.

Germi Hisarı kuşatmasında Sultan II. Murad, Germe kulesi önünde kurdurmuş olduğu seyyar tophaneyi, Hitler, ancak Rusya seferi sırasında taklit edebilmiştir.

Giderek gelişen top sanayiinde, Yavuz Sultan Selim zamanında bir kademe daha atlayarak yivli topların dökümüne geçilmiştir. Batı dünyası ise bunları ancak 1868 yılında Almanya'da yapabilmiştir. Ayrıca bu padişahımız zamanında toplara hareket mekanizması verilmiş ve 360° lik bir çevreyi dövme imkânına kavuşturulmuştur. Ridaniye seferinde, yine tarihte ilk defa peşi peşine 5-10 gülle atabilen toplar kullanılmıştır. 820 cm'lik dev toplar da bu dönemin mahsüllerindendir. 16.yüzyılın ikinci döneminde Balyemez adında 17 ton ağırlığında 281 kg'lık gülleler atabilen şaheserler imal edilmiştir.

Devletin çeşitli bölgelerinde tophane, humbarahane, fişekhane, baruthane, tersane denilen fabrikalar vardı. Aynı zamanda harp malzemeleri imal eden bu ve benzeri fabrikalar, kuruldukları merkezlere büyük zenginlikler sağlıyordu. Mesela Sofya'nın güneyindeki ufak bir kasabada kurulan 17 demir fabrikası, o bölgeyi epey kalkındırmıştır.

Osmanlı ordusunun silahları birkaç yılda yenilenir ve daha mükemmelleriyle değiştirilirdi.

Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili olması, Osmanlı Devleti'nin deniz gücüne de önem vermesini gerektirmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, padişah olduğunda kadırgacı sayısı 30 civarındaydı, vefat ettiği zaman ise bu sayı 250 harp, 500 nakliye gemisine ulaşmıştı. Fatih Sultan Mehmet'in Haliç'te inşa ettirdiği tersane aynı anda 200 gemiyi tezgâha koyabilecek kapasitede idi. Bu tersanedeki işçi sayısı ise 60.000'i bulmuştu.

Osmanlı Devleti'nin 16 ve 17. yüzyıllardaki başarısının sebeplerinden birisini de mükemmel bir gemi inşa tekniğine ve esaslı bir gemicilik bilgisine sahip olmasına dayandırabiliriz.

Bu dönemde Süveyş'den Tuna'ya, Karadeniz'den Cezayir'e kadar yayılmış 140 adet tersanesi olan devletin 500 parça üstün vasıflı harp gemisi olmak üzere 4000 parçalık donanması vardı.

Belli bir dönemde Osmanlılar, çağın icap ettirdiği ilim ve tekniği bayraklaştırıp Hakkın, hakikatin ve adaletin mümessili olmuşlardır. Günümüzde ise süper güçlerin kontrolündeki harp teknolojisi milyonlarca masumun ölmesine, yüzbinlerin açlık ve sefalet çekmesine sebep olmaktadır. Gönlümüz Osmanlıların torunlarının tekrar ilim ve fenne vakıf olup her türlü gelişmenin Hak ve adalet doğrultusunda kullanılmasına vesile olmasını temenni etmektedir.

Kaynaklar

1 Necdet Sevinç, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni.

2 Aydın Anak, Denizin Sesi Dergisi Mart, Nisan 1988 sayısı Anadolu'da Tersanecilik.

Yükselme Döneminde Harp Taktiği

Dr. Emin Manisalı

Osmanlı orduları yükseliş devrinde kendilerinden çok daha kalabalık ordularla karşılaşmış ve büyük zaferler elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde, zaferlerin elde edilmesinde tatbik edilen savaş taktiğinin payı çok büyüktür.

Osmanlılarda bir savaşın önce siyasi hazırlığı yapılırdı. Savaşılacak devlet ve çok defa devletlerin jeopolitik vaziyeti göz önüne alınır, müttefikleriyle olan bağları koparılmaya çalışılırdı. Bu, çok incelik ve dikkat isteyen bir işti. Çünkü Osmanlı Devleti bazen, Fatih Sultan Mehmet zamanında olduğu gibi 20 küsur devletle birden savaşır hâlde bulunurdu.

Savaşılacak kuvvetlerin hesabı iyice yapıldıktan sonra orduyu savaşa hazırlama çalışmaları başlardı. Osmanlı ordusu daima savaşa hazır, meslekleri askerlik olan bir kuruluştu. Ancak orduyu toplamak ve savaş alanlarına götürmek önemli bir meseleydi. Ne kadar kuvvetin, ne zaman ve nerede yığınak yapacağı ve hangi yolların geçileceği kararlaştırılırdı. Bu yolların hangi konaklarında ne miktar yiyecek, yem ve cephane bulundurmak icap edeceği hesaplanır,

bu yerlerin sancak ve alay beylerine kadı ve naiblerine emirler gönderilir, yol üzerindeki depoların mevcudu öğrenilirdi. Geçilecek yolların ve köprülerin vaziyeti, ne kadar zamanda ve ne kadar kuvveti geçirebileceği incelenirdi. Çok defa ordu yürüyüşe geçmeden önce yollar, son bir defa bakım ve kontrolden geçirilirdi.

Seferin nereye yapılacağı önce beylerbeyi ve sancak beylerine bildirilirdi. Fakat çok defa son ana kadar gizli tutulurdu. Mesela: Akkoyunlulara karşı Otlukbeli Savaşı'nın hazırlıklarının hangi devlete karşı yapıldığı, padişahtan başka herkesçe meçhul idi. Fatih, Trabzon Rum devletine karşı seferinde de böyle yapmış ve düşmanı gafil avlamıştı. Nitekim son çıktığı seferin nereye olduğuna, günümüze kadar tarihçiler karar verememişlerdir. Çünkü seferin daha başında Fatih vefat etmiştir.

Yavuz da Mısır seferine çıkarken, İran üzerine gidildiği propagandasını yapmıştır. Sultan İbrahim zamanında Girit seferine giden Osmanlı donanması, Malta'ya gidiyor zannediliyordu. Girit sularına iyice yaklaşınca, Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, padişahın mühürlü hatt-ı hümayununu açmış, amiraller seferin Girit üzerine olduğunu öğrenmişlerdi.

Bu gizlilik, yabancı haber alma teşkilatlarına karşıydı. Osmanlıların da Avrupa ve diğer ülkelerde son derece gizli ve mükemmel bir haber alma teşkilatı vardı. Avrupa ve Asya devletlerinin son durumları, bütün teferruatıyla Divan-ı Hümayuna bildirilirdi.

Ordu birliklerini toplamaya memur komutanların mesuliyeti büyüktü. Bir tek gün kaybına bile tahammül yoktu. Yıldırım Bayezid, Niğbolu için 43 günde yığınak yaptırmıştır ki bu, o devir devletlerinde görülmemiş, aklın

almayacağı bir şeydi. Yığınak alanları, her ihtimal göz önünde bulundurularak seçilirdi. Yığınak alanı çok emniyetli olsa bile, gene de bütün ihtiyat ve koruma tedbirleri ihmal edilmezdi. Yığınak yapan birlikler, derece derece birbirine bağlıydı. Yığınak bitmeden, savaş başlamazdı. Osmanlı ordusu normal olarak günde 20-25 km. yürürdü. Aynı asırlarda Avrupa birliklerinin günlük ortalama yürüyüşü ise 10 km. idi. Bu hususiyet, bütün manevra ve teşebbüs kabiliyetinin Osmanlıların elinde olması demekti.

Avrupalıların 16. yüzyıl strateji kaideleri "Toplamak, yavaş ve az yürümek, müsait yerde durup beklemekti." Osmanlıların strateji kaideleri ise, bugünkü kaidelere daha uygun olup: "çabuk toplanmak, mümkün olabilen hızla yürümek, düşmanı hemen yakalayıp yok etmek" ten ibaretti. Düşman henüz birleşmemişse parça parça yok edilmesine çalışılırdı.

Osmanlı ordusu savaş alanında dört bölüme ayrılırdı. Merkez, sağ, sol kanatlar ile ihtiyatlardı. İhtiyatlara çok ehemmiyet verilirdi. Düşman, ihtiyatlarımızı yok sanarak, Osmanlı saflarına iyice dalınca; önce çok üstün olan Osmanlı toplarıyla yıpratılırdı. Sonra merkezde bulunan padişahın veya "Serdar-ı Ekrem" denilen başkomutanın emriyle ihtiyat kuvvetleri işe karışırdı.

İhtiyat kuvvetleri son anda işe karışınca, başkomutan iki kanadı kıskaç gibi kapatarak düşmanı yok ederdi. Başkomutan, ordusunun bütün birliklerine hâkimdi. Emirleri dakikası dakikasına yerine getirilirdi, birliklerini satranç taşı gibi rahatça sevkedebiliyor, bütün komutanlarını tanıyordu. Osmanlı ordusunun en büyük üstünlüklerinden biri de bu hususiyetti. Çünkü Avrupa orduları, birleşik kuvvetler, dilleri, milliyetleri, hükümdarları, komutanları

ayrı birlikler hâlinde Osmanlı ordusunun karşısına çıkıyordu. Her komutan ancak kendi birliğine söz geçirebiliyor, başkomutan unvanını taşıyan Avrupa hükümdarının iktidarı doğrudan doğruya kendine bağlı kuvvetlerden öteye gidemiyordu.

Osmanlı ordusunda askerlik bir meslekti. Savaş çıkınca asker toplanmaz, bu işi meslek seçmiş, devletçe belirli yerlere yerleştirilmiş maaşlı veya tımarlı muharipler toplanırdı. Sulh zamanında talim ve terbiye çok sıkı tutulurdu. Osmanlı silahları, daima en modern silahlardı. En küçük yıpranmada değiştirilir, yenileri verilirdi. Bu işle "cebeci" sınıfı uğraşırdı.

Osmanlı Devleti'nin bitmek tükenmek bilmeyen mali ve iktisadi kaynakları, en büyük ve en mükemmel ordu ve donanmaları en iyi şekilde savaş alanına götürebilecek güç ve kuvvetteydi.

Osmanlıların yükselme çağlarında yaptıkları savaşlar, 18. ve 19. asırlarda Friedrich, Napolyon vb. Avrupalı komutanların yaptıkları savaşlardan; gerek alınan neticeler, gerekse savaşa katılan kuvvetlerin savaşa şevki bakımından çok daha büyük ve ehemmiyetlidir.

Osmanlılar, bu savaşlarla asırlarca sürecek olan bir cihan devletinin temellerini atıyorlardı.

Azamet Devrinde Osmanlı Devleti'nin Dünya Siyaseti

Çetin Sungur

Fernand Grenard, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu için: "Bu yeni imparatorluğun kuruluşu, insanlık tarihinin en büyük ve en şaşılacak vakalarından biridir." der ve devam eder: "Onların kaderlerindeki en büyük fevkaladelik başlangıçları oldu; böylesine büyük bir netice için pek küçük olarak işe başladılar. Ama bir defa iktidarları yayılıp, sağlamlaştıktan sonra, girdabın içinde tek sabit nokta oldular. Onlar yarımadada rüzgârın tesiriyle oradan oraya dalgalanan muhtelif unsurları etraflarında toplayan bir cazibe çekirdeğiydi." [1]

Söğüd'ün bağrında sessiz sedasız çimlenen bu filiz kısa zamanda etrafına dal budak saldı ve kökleşti. Öyle ki Avusturya Elçisi Busbecg'in ifadesiyle "karşılarına çıkmanın çılgınlık sayıldığı bir güç" hâline geldiler.

Dünyanın dört bir tarafında başaklar verecek olan bu muhteşem devletin tohumları alp-erenler, gazi-dervişler ve garip-yiğitler tarafından atılmıştır. Onların çile ve ıztırapla-

rı, alın terleri, gözyaşları bir cihan devletinin temeli ve harcı olacaktır.

Uç ananesi daimi gaza, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ve yükselişinin dinamik amilleridir. Onlar bu uç-gazi ananesinden hareketle 15. asırdan itibaren bütün İslam dünyasının koruyucuları rolünü benimseyeceklerdir. Gaza, cihanşümul hâkimiyet için hamlelerin, devletin askerî karakterinin ana prensibidir ve öyle kalmıştır.[2]

Müslüman Türkler, İslam ülkelerinin bütünüyle müdafaasına, Allah tarafından kendilerinin görevlendirilmiş olduklarına ve İslam milletlerinin varlığına, kendi millî varlıklarının kalkan olması gerektiğine inanıyorlardı.[3]

Osmanlı hükümdarları Fatih devrinden itibaren "en büyük gaziler" sıfatı ile anılıyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusunda, Mekke şerifi, gönderdiği mektupta "Sizler Efrenç'den (Avrupa) ve emsalinden memleketler fethetmekle bizden ve bütün İslam sultanlarından üstün bulunuyorsunuz." diyordu. Osmanlı sultanlarının "Hilafet-i Kübra"ya sahip olmaları, bütün İslam dünyasının, Hristiyan dünyasına karşı koruyucusu, İslam'ı himaye edebilecek fiilî kuvvet ve kudrete sahip, İslam'ın en büyük sultanı manasında anlaşılıyordu. Bu devirde Osmanlı Devleti hiç şüphesiz, bir Anadolu - Balkanlar devleti durumundan, bir "Dünya Devleti" durumuna yükseldi.

O zamanki dünyada hiçbir mühim mesele yoktu ki Osmanlı politikası ilgilenmesin ve ağırlığını hissettirmesin... Sumatra'dan Toulan'a, Mombasa'dan Astrahan'a kadar Osmanlı kuvvetleri dünyanın dört köşesinde faaliyette idiler. Onların bu dünya politikası daima gaza fikrine dayanıyordu.[4]

Osmanlılar geniş bir coğrafya ve dünyayı temsil ettikleri için hemen her sahada zirveyi tutma, rakiplerinden önde olma mecburiyetindeydiler. Çoğu kez, bir anda birkaç yerde

mücadele hâlindeydiler ve devletin gücü ve imkânları, bu mücadeleyi sürdürecek durumdaydı.

Mesela 1538 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, donanmasıyla Akdeniz'e açılırken, Mısır Valisi Süleyman Paşa, Kızıldeniz'den Hint Okyanusu'na hareket etmektedir. Bu suretle Türk donanmaları bir taraftan Adalar deniziyle, Akdeniz hâkimiyetini elde ederken, bir taraftan da Kızıldeniz, Umman Denizi ve Hint Okyanusu Osmanlı satvet ve hâkimiyetine açılıyor, aynı anda Kanuni Sultan Süleyman Boğdan (Kuzey Romanya) seferine çıkarken, diğer taraftan da bir Osmanlı donanması ve ordusu Hindistan sahillerine çıkartma yapıyordu.[5]

Bu devirde Türk deniz siyasetinin esası şu idi; Türk donanması, dünyanın geri kalan bütün donanmalarının toplamından daha güçlü olmalı ve daima bu seviyede tutulmalı idi. Belki gemi sayısı bakımından değil, fakat gemilerin mükemmelliği, efradın talim ve terbiyesi, deniz topçusunun menzil üstünlüğü bakımından bu husus 16. asır boyunca gerçeğin ta kendisi olmuştur. Bilindiği gibi dünya tarihinde Osmanlı Devleti'nden sonra ancak iki devlet, İngiltere ile ABD aynı deniz siyasetini gerçekleştirmeye muvaffak olmuşlardır.[6]

Osmanlılar, İslam dininin verdiği iman ve kudretle 16. asırda "Cihan hâkimiyeti mefkûrelerinin" zirvesine ulaşıyorlardı. Gerçekten Osmanlılar birçok eski kavim, din, medeniyet ve imparatorlukların hüküm sürdüğü üç kıtanın ortasında ve Akdeniz havzasında dünya nizamını ve Osmanlı sulhunu (Pacta Ottomana) kuruyorlardı. Muazzam imparatorluk Avrupa ortalarında, Akdeniz ve Hint denizi civarında, Afrika ve Arabistan çöllerinde, Kafkas ötelerinde orduları veya hudut gazileri ile daima cihat yaparken, bu milletler camiası, bir dünya nizamı ve sulhu içinde yaşıyorlardı.[7]

Osmanlı Devleti'nin takip ettiği dış politikanın ana hatları şöyleydi:

Avrupa'da:

Osmanlı Devleti daha kuruluştan itibaren gaza sahası olarak Batıyı seçmiştir. Kuruluştan yarım asır sonra 14. asrın ikinci yarısında Avrupa'ya adım atmışlar, bu andan itibaren de bütün Avrupa'yı karşılarında bulmuşlardır.

16. asırda da devletin asıl ilgi odağı Avrupa'dır. Devlet, en büyük gayretini ve imkânlarını buraya taşımaktadır. Mecburdur... Zira Avrupa'nın denetim ve kontrol altında tutulması hayati önem taşımaktadır. Bu devirde Avrupa, gerek kara ve gerekse denizlerde Osmanlı gücü karşısında tamamen çaresizdir. Hele 1526 Mohaç Savaşı'nda Avrupa'nın en güçlü ordularından birine sahip olan Macaristan krallığının, kralları ile birlikte birkaç saat içinde tarihe gömülmesi, diğer devletler için korkunç bir tecrübe olacak ve aynı akibete uğramaktan şiddetle kaçınacaklardır.

Osmanlıların, Avrupa'da takip ettikleri siyaset genel olarak şöyle idi; Osmanlı topraklarının güvenliğini tehdit edebilen, yahut politika ve faaliyetleri ile Müslümanlar için bir tehlike teşkil eden bütün Hristiyan devletlere karşı askerî harekât yaparak onları hareketsiz veya takatsiz bırakmaktı.[8]

Devlet, bazen Avrupa devletlerinden birini diğerlerine karşı koruyor ve himaye ediyordu. Mesela Pavye Muharebesi'nde, Osmanlıların, Avrupadaki en büyük rakibi Alman imparatoru V. Şarl'a esir düşen Fransa Kralı I. Fransuva'ya bu maksatla yardım edilmişti. Fransız kralı, Osmanlı Devleti'nin lütuf ve mürüvvetine sığınarak kendisinin kurtarılmasını istiyordu. Kanuni "Sen ki Françe vilayetinin kralı Françesko'sun..." diye hitap ettiği meşhur mektubunu göndererek yardım edeceğini söylüyordu.[9]

Fransa uzun müddet gerek kara, gerekse denizden Osmanlı yardımı almıştır. Türk donanması Nice'i zaptetmiş, Toulon'da Osmanlı hâkimiyeti hüküm sürmeye başlamış, şehir Grenard'ın ifadesiyle "sarıklı küçük bir İstanbul'a" dönmüştür.

Bazen Osmanlı Devleti'nin diplomatik yollarla bazı memleketlerin içişlerine müdahale ettikleri ve kendi siyasetlerine uygun, taraftar hükümdarların iş başına geçmesini sağlamaya çalıştıkları görülür. Ancak bu müdahale, günümüz emperyalist-sömürgeci devetlerin müdahaleleriyle karıştırılmamalıdır. Zira bu devletlerin açık veya gizli bütün müdahaleleri çıkarları doğrultusunda olup ölçüleri "Hak kuvvettedir." Yani kuvvetli olan haklıdır... Osmanlıların tavırları ise açıklanacağı gibi tamamen müdafaaları ile ilgilidir ve ölçü "Kuvvet Haktadır." yani haklı olan kuvvetlidir. Osmanlıların müdahale ettikleri devletlerden biri de Lehistan dedikleri Polonya'dır. Avrupa'daki Osmanlı topraklarının kuzeyinde olduğu için, devletin kuzey siyaseti bakımından çok mühim bir yeri vardır. Kanuni devrinde Polonya, Avusturya ve Rusya'nın tehditleri üzerine Osmanlı Devleti'ne yanaşmış ve jeopolitik zaruretlerden dolayı Osmanlı-Lehistan ittifakı doğmuştur.

1572 yılında Lehistan kralının varis bırakmaksızın ölmesi, Osmanlı Devleti'nin dikkatlerini buraya çekmiştir. Zira; Avusturya, Rusya, İsveç ve Fransa kendi namzetlerinin seçilmesi için Polonya Diyet Meclisi'ne baskı yapmaktadır. Rus veya Avusturya namzetlerinden birinin Lehistan kralı seçilmesi Osmanlı Devleti'nin kuzey siyaseti için büyük bir tehlike demekti. İstanbul, kendisinin göstereceği bir namzedin seçilmesine karar verir. Bu kati karar II. Selim'in Lehistan Diyet Meclisi'ne gönderdiği 11 Mart 1573 tarihli fermanda şöyle ifade edilmiştir;

"Fermân-ı celîl-ül-kadrime mugayir (aykırı) içünüzden birinün kabulü hususunda gaflet ve tekâsül olunup beynünüzde (aranızda) ihtilâl zuhur idüp rızâyı şerifüme mugayir, hariçden kimesne (kimse) getüresüz, bir veçhile özrünüz mahall-i kabulde vaki olmaz."[10]

İstanbul, önce Stefan Batory'yi, sonra da İsveç prensi Vasa'yı seçtirdi. Bu, paşalara hitab ederken kullanılan formülle yazılan bir emirdir: "Mucibince amel oluna!" Bir yeniçeri subayı da Viyana'ya gelerek bir Alman namzedi çıkarmamalarını tebliğ ediyor, böylece padişah ona, kendi himayesinde muhafaza edilen Polonya ile meşgul olmamasını ihtar ediyordu.[11]

Kuzey Afrika'da:

16. asrın başlarında Kuzey Afrika da merkezî bir devlet ve güç yoktu. Bu durum İspanya ve Portekiz'in gözünden kaçmamıştı.[12] Bu devletler Endülüs İslam hâkimiyetine son verdikten sonra, aynı şeyi Kuzey Afrika'da da yapmak üzere harekete geçtiler. Kendilerine engel olabilecek bir güç de gözükmüyordu. Nihayet İspanyollar, İber Yarımadasında Müslümanlara karşı henüz bitirdikleri ehl-i salip (Haçlı) seferine Afrika'da devam etmek için Cezayir'e çıktılar. Kuzey Afrika kıyılarının önemli liman ve kalelerini birer birer ele geçiriyorlardı.[13] Hristiyanlar, sahilin önemli yerlerini tutmuşlar ve Afrika'yı tehdide başlamışlardı. İşte her şeyin bittiği sanıldığı bir anda Osmanlılar Kuzey Afrika'da göründüler.

G. Yver'in belirttiği gibi, Türklerin gelişi, Hristiyanların ilerlemelerini durdurup, Afrika'da İslamiyeti kurtardı. İspanyolların, Endülüs'te yaptıkları katliam ve mezalimin aynısını Afrika'da da yapacaklarında şüphe yoktu. Osmanlılar, Kuzey Afrika'da kuvvetli ve muntazam idareleriyle bir sükûn ve istikrar amili oldular.[14] Bölge halkı 16. asır boyunca her geçen gün daha da genişleyip yükselmekte olan Osmanlı

hilalinin gölgesi altında asırlarca, her türlü baskı ve müdahaleden uzak bir hayat yaşadı. Afrika sahillerine gaza ve cihat için Anadolu'dan gelen ve çok iyi yetiştirilmiş "Leventler" ordusu, mükemmel bir şekilde donatılmış bir deniz filosu ile bütün Akdeniz üzerinde devletin planladığı politikayı her an uygulamak üzere hazır beklemekteydi.[15]

Orta Afrika'da:

Orta Afrika ve Ekvator civarında da gözler İstanbul'a çevrilirdi. Afrika'nın hemen ortasında bulunan Bornu Sultanlığı da Osmanlı Devleti ile siyasi, kültürel, askerî münasebetler kurmuştu. Onların yardım istekleri üzerine Osmanlılar, Bornu ordusunda ateşli silahlar kullanmak ve öğretmek için Orta Afrika'ya gelmişlerdir.[16]

Hindistan'da:

Osmanlıların Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki faaliyetleri üzerine Avrupalılar başka bölgelere yöneldiler. Portekizliler 16. asrın başından itibaren Hint Okyanusu'nda görünerek, Hindistan ile Yakındoğu arasındaki bağı kırmak isteyeceklerdi. Hatta Kızıldeniz'e girerek, hac yollarını kapatmaya çalışıyorlardı. O zaman İslam dünyasının ümit gözleri, Hristiyan dünyasına karşı 200 yıldan beri başarı ile savaşan Osmanlılara, Anadolu gazilerine döndü. Portekizlilere karşı, İslam'ın bu gaza cephesine Anadolu'dan "Levent'lerin koşması gecikmedi.[17]

Portekizliler, Hint Okyanusu'nda gözüktükleri zaman Hindistan zayıf ve siyasi birlikten mahrumdu. Batı Hindistan'ın yerli Müslüman hükümdarları ilk defa kuzey geçitlerinden değil de denizden gelen Portekiz tehlikesine karşı koyabilmek için kendilerini yeterli derecede kuvvetli bulmaya-

rak, İslam dünyasının yegâne deniz kuvvetine sahip Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardı.[18]

Osmanlı Devleti takip ettiği politika gereği derhâl harekete geçti. Süveyş Limanı'nı, kurdukları "Hint Donanması" için bir üs hâline getirmişler ve bir "Hint Kaptanlığı" ihdas etmişlerdi. Kaptanın görev sahası Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Güneydoğu Asya'nın güvenliği idi.

Güneydoğu Asya'da:

Portekizliler, Hint Okyanusu'nun doğusundaki adaları da zapta çalışıyorlardı. Bu adalardaki hükümetler içinde en kuvvetlisi Açe İslam Devleti olup, Sumatra adasıyla Malaka yarımadası bunlara aitti. Portekiz müdahalesi üzerine Açe elçileri İstanbul'a gelerek yardım istediler. Osmanlı Devleti, Hint filosunu harekete geçirmiş, gönderilmesi gereken silah, harp araç-gereçleri ve teknik elemanlar sevk edilmiş [19] bunların bir kısmı bir daha geri dönmeyerek oralarda yerleşmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki faaliyeti 16. asır boyunca Portekiz'in ve daha sonra İspanya'nın Ortadoğu - Hindistan yolunu kesme çabalarını boşa çıkartmış, Kuzey Afrika örneğinde olduğu gibi, Afrika'nın doğu sahillerinin, Hindistan ve Güneydoğu Asya'nın Endülüs'ün akibetine uğramasını önlemiştir.

Orta Asya'da:

16. asrın ikinci yarısından itibaren Ruslar, Orta Asya Türk illerini ele geçirmeye başladılar. Kazan Hanlığı'nda, İdil boyunda, bütün Orta Asya'da Osmanlı padişahı "Halife-i ruy-i zemin" olması hasebiyle adı ve sanı çok büyüktür. Halifenin adı bura ahalisi nazarında efsaneleşmiş ve yücelmiştir. Fakat mesafenin çok uzak olması, İstanbul ile münasebeti

imkânsız kılmakta idi. Rusların, Türkistan'dan gelen ve Hacca gitmek isteyen Müslümanlara birçok müşkülat çıkarmaları ve hac yolunu kapamaları üzerine Orta Asya Müslümanları "Rum Sultanı"na yani Osmanlı padişahına mektup ve elçiler göndererek "Moskof keferesinin zulümlerine nihayet vermesini istiyorlardı Osmanlı Devleti önce diplomatik yolla olayın üzerine gitmiş ve hac yolunun açılmasını istemiştir. Çar IV. İvan gönderdiği cevabi mektupta, Osmanlı Devleti'ne "sadakat ve istikâmetle ubudiyet ve dostluk üzere" olmak istediklerini, Buhara ve Semerkant'dan gelen Müslümanlar için de tedbir aldıklarını söylemektedir.[20]

Azamet ve izzet devrimizde, değil ordu göndermek, İstanbul'un gönderdiği bir mektup bile bu kadar etkili oluyor, Ruslar, Müslümanlar için gerekli tedbirleri aldıktan başka, ubudiyet (kulluk, hizmetkârlık) ve dostluk üzere olmak istediklerini belirtiyorlardı.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti bilinen dünyanın hemen her köşesinde faal ve etkili bir siyaset takip etmektedir. Bütün bir İslam dünyasının korunması, müdafaa edilmesi devletin asıl vazifesidir. Ve bu vazifeyi asırlarca bihakkın yerine getireceklerdir.

Bugün: Filistin'den, Batı Trakya'ya, Keşmir'den Filipinler'e, Eritre'den Azerbaycan'a, Türkistan'a ve topyekûn Orta Asya'ya kadar ağlayan, ah u efgân eden, ayaklar altında ezilen hep bizim insanlarımız... Biz şu anki perişanlık ve çaresizliğimiz içerisinde "Devlet-i Âl-i Osman"ın büyüklüğünü bir kez daha anladık ve yokluğunu hissettik. Devletlerini kaybeden İslam dünyası darmadağın, perişan, öksüz ve yetim kaldı.

Kosova ovasında temsil ettiği dava ve insanlar için ölen Murad-ı Hüdâvendigâr'ın Kosova'daki türbesini ziyarete ge-

len Priştineli yaşlı bir ananın şu sözleri ne kadar manidar, ne kadar iç yakıcıdır:

"Biz burada O'nun yetimleriyiz!" [21]

1989 Haccında, Fas Yüksek Devlet Konseyi Üyesi Prof. Dr. Ahmed Ma'ul Ayneyn ise şunları söylemiştir: "Şu anda bütün âlem-i İslam aynı ızdırap içinde... Ne zaman âlem-i İslam'a sahip çıkıp bizi de sevindireceksiniz?" [22] Çok geniş bir coğrafyada mazlum ve mağdur insanların feryadı lisan-ı hâlleriyle hep aynı şeyi söylüyor: "Ne zaman sahip çıkacaksınız?"

Kaynaklar

1 Fernand Grenard, Asyanın Yükselişi ve Düşüşü, İst. 1970, s. 112.
2 İnalcık; Prof. Dr. Halil, Türk Dünyası El kitabı, Ank. 1976, s. 981.
3 Kafesoğlu, Prof. Dr. İbrahim, Türk Fütuhat Felsefesi, İst. 1971, s. 8.
4 H. İnalcık, a.g.e., s. 981.
5 Danişmend, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kron, c. 2, İst. 1948, s. 203.
6 Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, c. 3, İst. 1983, s. 455.
7 Turan, Prof. Dr. Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, İst. 1980, s.419.
8 Asrar, Dr. Nisâr Ahmed, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin Dinî Siyaseti, İst. 1971, s. 83.
9 Uzunçarşılı, Prof. Dr. İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. 2, Ank. 1983, s. 400.
10 Danişmend, c. 3, s. 9.
11 Grenard, a.g.e., s. 98.
12 İlter, Aziz Samih, Şimali Afrikada Türkler, İst. 1937, s. 11.
14 İlter, a.g.e., s. 3.
15 Hitti, Prof. Dr. Philip K, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, c. 2, İst. 1979, s. 1146.
16 Orhonlu, Cengiz, Osmanlı-Bornu Münasebetlerine Aid Belgeler, İst. 1970, s. 123.
17 Mughul, Dr. M. Yakup, Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası, İst. 11975, s. 10.
18 Mughul, Yakup, Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı Müslüman Hind Münasebetleri, İst. 1975, s. 38.
19 Uzunçarşılı, a.g.e., s. 503.
20 Kura, Prof. Dr. A. Nimet, Türkiye ve İdil Boyu, Ank. 1966, s. 76-78.
21 Bakiler, Y. Bülent, Üsküpten Kosovaya, İst. 1970, s. 124.
22 Akgündüz, Doç. Dr. Ahmed, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor 2, İzmir, 90, s. 25.

Gurura Kapılmadılar

Asım Uğur

1560 senesinin başları... Deryaların ünlü akıncısı Turgut Paşa, Trablusgarb'da beylerbeyi (orgeneral) olarak vazife görmektedir. Turgut Paşa aynı zamanda Tunus'la, Akdeniz'in en mühim deniz üslerinden birisi olan Cerbe'nin de hâkimidir. 75 yaşında bulunan büyük kaptanın, saçı ve sakalı bembeyaz olmasına rağmen, dinç ve hareketli olduğu görülür. Bu arada şanlı denizcinin birkaç gün önce kendisine İspanya'dan ulaşan bir haberin tesiriyle düşünceli ve üzüntülü olduğu da gözlerden kaçmaz...

O günlerde Avrupa'nın en zengin ülkesi olan İspanya'nın başında II. Felipe bulunuyordu. Kral büyük bir emek ve para sarfederek güçlü bir donanma meydana getirmişti. II. Felipe bu donanmayı epeydir tasarladığı bir emelini gerçekleştirmek için kullanacaktı... Kralın gözü Kuzey Afrika kıyılarından başka bir şey görmüyordu... Gerek Batı Akdeniz'de gerekse Kuzey Afrika' da olsun İspanya'yı tehdit eden ciddi tehlikeler kralı rahatsız ediyordu. Nasıl rahat olabilirdi ki? Türkler Preveze'den bu yana İspanya donanmasını

Akdeniz'den kovmuşlardı. İspanyollar, Turgut Paşadan da çok çekmişlerdi. Zira bu yaman Türk amirali korkusuz leventleriyle; Türklerle Müslümanlara karşı denizlerdeki hasmâne hareketlerinden dolayı kendilerine Akdeniz'de hayat hakkı tanımıyordu.

II. Felipe'ye göre Turgut Paşaya ağır bir darbe vurulmadıkça İspanyollar Akdeniz' de rahat yüzü göremiyeceklerdi. İstanbul'dan yardım gelmeden Turgut Paşa imha edilmeliydi. Turgut Paşa ortadan kaldırılınca Akdeniz'de rahatça dolaşabilecekleri gibi Kuzey Afrika kıyıları ile Akdeniz'in kalbi saydıktan Cerbe de ellerine geçecekti.

Turgut Paşa, İspanyolların Endülüs Müslümanlarını kitleler hâlinde nasıl katlettiklerini, onları nasıl diri diri yaktıklarını çok iyi biliyor; çocukluk günlerinin bu acıklı hatırasını zihninden çıkarıp atamıyordu. Ayrıca İspanyollar, denizcilik kaidelerini de hiçe sayarak Türk forsalarına da merhametsizce muamele ederlerdi.

Fatih zamanında en parlak devrini yaşayan Türk İstihbarat Teşkilatı Kanunî zamanında da ehemmiyetini koruyordu. Turgut Paşa da istihbarata değer veriyordu. Adamları vasıtasıyla II. Felipe'nin bütün niyet ve faaliyetlerini öğrenmişti. Turgut Paşanın en büyük endişesi Cerbe adası idi. Çünkü Cerbe'de sadece 1000 Türk askeri bulunuyordu. Şu günlerde orayı takviye ve tahkim etmek imkânsızdı. İşte Turgut Paşayı en çok düşündüren ve üzen husus buydu. Durumu derhâl Uluç Ali Reis'le İstanbul'a bildirdi.

Paşa yanılmamıştı. Haçlı donanması ile ordusu 10 Şubat 1560'da Cerbe'ye müteveccihen Sicilya'dan ayrıldı. Müttefik Haçlı kuvvetleri İspanya, Almanya, Papalık, Malta, Toskana Büyük Dükalığı, Ceneviz Cumhuriyeti, Monako Prensliği ile İtalya'daki devletlerden meydana gelmişti.

Armada 200 gemiden müteşekkildi. Gemilere en az 30.000 asker bindirilmişti.

2 Mart 1560'da Cerbe sularına giren Haçlılar beş gün sonra adaya asker çıkardılar. Türk askerleri kendilerinin otuz katı olan düşman ordusu ile beş gün savaştı. Adanın 30.000 kişilik bir düşman karşısında müdafaasının imkânsız olduğunu gören Turgut Paşaya tâbi olan şeyh, Türk askerlerinin eşya ve silahlarını götürmeleri şartıyla teslim teklifi yaptı. Türk askeri tamamen çekildikten sonra ada, Haçlılara teslim edildi. Haçlılar ilk iş olarak, Cerbe kalesini tamamen yıkarak yerine daha sağlam ve daha yüksek bir kale yaptılar. Kaleyi iyice tahkim ettikten sonra içine 50 topla 2200 asker yerleştirdiler.

Donanma-ı Hümâyûn Akdeniz'de

Turgut Paşanın gönderdiği haberden sonra Türk Donanması hemen hazırlığa başlamıştı. 4 Nisan 1560 senesinde Donanma-ı Hümâyûn, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa kumandasında Akdeniz'e açıldı. Donanmada 120 gemi bulunuyordu. Eğriboz'da donanmaya 24 parçalık nakliye gemileri de iltihak etti. Gemilere mühimmat ve erzak yüklenmişti. Bu keyfiyet bize milletimizin ikmal ve iaşe işlerine ne kadar çok ehemmiyet verdiğini gösterir. Trablus'da bulunan Turgut Paşa, Piyale Paşaya düşman donanmasının Cerbe'de beklediği haberini ulaştırdı.

Preveze'den Sonra Kazanılan En Büyük Deniz Zaferi

Donanmamız İstanbul'dan ayrıldıktan tam 35 gün sonra 9 Mayıs akşamı Cerbe'nin üç mil açığına geldi. Turgut Paşa henüz Trablusgarb'taydı; donanmaya iltihak edememişti. Zira Haçlılar her an Trablusgarb'a saldırabilirlerdi. Durum

iyice belli olduktan sonra, ancak muharebenin üçüncü gününde donanmaya katılabildi.

Haçlılar Türk donanmasının azameti karşısında paniğe kapılmışlardı.

“ Türkler geliyor!” diyerek bağırıp çağırmaya başladılar. Hatta, Haçlı kuvvetlerinin başkumandanı olan Sicilya Kral naibi, Donanma-ı Hümâyun’un geldiğini duyduğu anda savaşma fikrinden cayıp Sicilya’ya kaçmaya karar verdi. Donanmaya da hareket emrini vermeyi ihmal etmedi. İspanyollar başkumandanı firar fikrinden zorlukla caydırdılar.

Hâlbuki kuvvetler dengesi Osmanlının tamamen aleyhindeydi. Aşağı yukarı yarı yarıya. Haçlılar ayrıca yeni tahkim ettikleri ve kendi üslerine çok yakın bir yerde harb edeceklerdi.

Piyale Paşa hemen harb divanını topladı. Divan’da Barbaros’un yetiştirdiği gün görmüş deniz kahramanları olan amiraller, düşman donanmasının mutlaka imha edilmesini istiyorlardı. Kaptan-ı Derya da aynı fikirde olduğundan, düşmanın imha edilmesine karar verildi. Preveze’de uygulanan taktik benimsenmişti.

Merkezde kaptan-ı derya Piyale Paşa bulunacak, sağ kanada Turgut Paşa, sol kanada da Uluç Ali Reis (Kılıç Ali) kumanda edeceklerdi. Seydi Ali Reis de ihtiyat filosundan mesuldü. Piyale Paşa, 14 Mayıs 1560 sabahı kesif bir topçu ateşiyle düşmana saldırılması emrini verdi. Türk donanması çok ustalıklı bir manevra ile ikiye ayrılmış; düşmanı iyice şaşkına çevirdikten sonra bozmuştu. Kanuni Sultan Süleyman Hanın saltanatının ilk yıllarında (1526) Türk ordusu iki saatte koca Macar ordusunu nasıl imha ettiyse, Cerbe’de de Barbaros’un ünlü leventleri Haçlı armadasını iki saatte imha

etmişlerdi. 30.000 binden fazla olan düşman askerinin 20.000'i öldürüldü. Geri kalanların çoğu yaralı olarak teknelere atlayıp Cerbe'ye kaçtılar. Başkomutanla amiral Gian Andrea Doria yaralı olarak kaçabildiler.

Haçlı armadasında bulunan pek çok prens, amiral ve general esir edildi.. Haçlı donanması tamamen perişan oldu ve imha edildi. En az 70 gemi batırıldı. 21 Harb gemisiyle 26 nakliye gemisi Türklerin eline geçti. Fakat bunların çoğu hasar gördüğünden ancak 19 tanesi İstanbul'a götürülebildi. Turgut Paşa, muharebenin üçüncü günü, 12 Kadırga ile Cerbe'ye ulaşabildi. Kaçmaya çalışan düşman gemilerinin işini iki günde bitirivermişti.

Avusturya elçisi Busbecg, 200 gemiden müteşekkil Haçlı donanmasından sadece birkaç geminin kurtulabildiğini hatıralarında kederli bir şekilde anlatır.

Osmanlı ordusunun zayiatı Preveze'de olduğu gibi çok az olmuştur. 1000'e yakın şehid verilmiş; bir iki tane de küçük gemi batmıştı.

Hezimet haberi İtalya ve İspanya'da büyük bir teessür uyandırmıştı.

Türk Ordusunun eşsiz zaferi milletimiz arasında ve İslam âleminde büyük bir ferahlık meydana getirmişti.

Cerbe Geri Alınıyor

Muharebe, Cerbe'nin çok yakınında cereyan ettiği için kaçıp kurtulanların büyük çoğunluğu adaya sığınmıştı. Cerbe'yi ünlü İspanyol generali Don Alvaro de Sandi savunuyordu. Kalede 8800 kişilik bir kuvvet birikmişti.

Piyale ve Turgut Paşalar, Cerbe'yi 14.000 kişilik bir kuvvetle karadan ve denizden muhasara ettiler. Kuşatma

tam 63 gün sürdü. Tarihçilerin kaydettiğine göre Don Alvaro, son İspanyol askeri ölünceye kadar kaleyi büyük bir azimle savundu. 30 Temmuz 1560 senesinde Cerbe geri alındığında 8800 kişilik düşman ordusunun tamamı imha edilmişti. Don Alvaro, askerinin hepsi yok edildikten sonra, bir iki kişilik maiyetiyle gemiye binip kaçmak isterken esir edildi. İspanyollar bu muharebede en değerli şövalyelerini kaybetmişlerdi.

Şanlı Donanma İstanbul'da

27 Eylül 1560 cuma sabahı şanlı Donanma-ı Hümâyûn İstanbul'a giriyordu. Cihan padişahı Kanuni, Topkapı Sarayı'nın sahilindeki Alay köşküne gelmişti. Vezirler ve elçiler yakınında bulunuyordu. Binlerce İstanbullu muzaffer Türk denizcilerini görmek için sahilleri doldurmuştu.

Manzara gerçekten ihtişamlıydı: Donanmanın önünde, seren direkleri kırılmış, 19 büyük düşman harb gemisi gidiyordu. Binlerce düşman esiri başları açık bir hâlde gemilerin güvertelerine doldurulmuştu. Avrupa'nın en tanınmış prens, asilzade, amiral ve generallerinin bulunduğu esirler kafilesi ise Piyale Paşanın gemisine bindirilmişti. Büyük düşman bayrakları, kadırgaların arkasında denize serilmişti.

Dünyanın en mahir denizcileri olan Piyale Paşa, Turgut Paşa, Uluç Ali Reis, Seydi Ali Reis ve benzeri kahramanların idaresinde olan Türk donanması gerçekten göz kamaştıracak bir manzara sergiliyordu.

Âlim, şair ve kahraman padişah, böylesine parlak ve kesin bir zafer karşısında bile en küçük bir sevinç eseri göstermediği gibi yakınında merasimi seyreden vezirlere ve elçilere dönüp "İşte insan bütün bunları görüp de gurura kapıla-

malı, her şeyin yüce Yaradan'ın inayetiyle olduğunu fikredip O'na şükürler etmelidir." der.[1]

Hatta o tarihte İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi Busbecg, bu muzaffer donanmanın İstanbul'a girişini üzüntüyle takip ettiğini anlattıktan sonra, bu durumu da doğrular ve hayretle Kanuni için şu sözleri yazmaktan da kendini alamaz. "Ben de iki gün sonra padişahı Cuma namazı için sarayından çıktığı zaman görmüştüm. Yüzünde her zamanki gibi vakar ve hüzün ifadesi vardı. Sanki kazanılan zaferin kendisi ile alakası yokmuş, hâdise her zaman beklenen basit bir şeymiş gibi, heyecansızdı. Padişah, halkın tezahüratını bile mütevazı bir şekilde kabul ediyordu."[2]

Elçi, Yüce Yaratıcı'nın, kendisine ve milletine ihsan ettiği sayısız zafer ve nimetlerine karşı hamd ve sena sadedinde, övgü ve gösterilere itibar etmediğini; sessiz bir ifade içinde halka: "Hamd, sena, övgü ve alkış, sadece ezel ve ebed Sultanına yapılmalıdır." dediğini nasıl anlıyabilirdi?

Elhasıl, padişahın bu sözlü ve sessiz ifadeleri bu milleti cihana efendi yapan sırrı göstermesi bakımından çok manidardır.

Kaynaklar

1 Y. ÖZTUNA, Büyük Türkiye Tarihi C. 4, S. 52
2 BUSBECG, Türkiye'yi Böyle Gördüm, Tercüman 1001 Temel Eser, S. 165

Zigetvar'ın Meçhul Yiğidi

Çetin Sungur

Kanuni Sultan Süleyman, 1562 tarihinde yapılan barış anlaşmasına rağmen, Avusturya hükümetinin İstanbul'a göndermesi gereken yıllık vergiyi ödememesi, sınır şehri Zigetvar'ı tahkim ederek bir saldırı üssü hâline getirmesi ve sınırdaki bazı olaylar üzerine yetmiş iki yaşında olduğu hâlde l Mayıs 1566 tarihinde on üçüncü ve son seferine çıkacaktır.[1]

Osmanlı ordusu, Sultan Süleyman'ın hastalığı, yaşlılığı ve binbir zorluk ve meşakkate rağmen Zigetvar'a ulaşmayı başarır. Ancak kale çok iyi tahkim edilmiş olup, etrafı hendekler ve bataklıklar ile çevrilidir. Osmanlı topçusunun gülleleri çok kalın olan duvarları delememekte ve duvarda gömülüp kalmaktadır. Bundan başka hendekler ve bataklık arazi, surların dibine lağım açılmasını ve patlatılmasını engellemektedir.[2]

Kalenin alınmasının gecikmesi, hasta hükümdarı son derece rahatsız etmektedir. Son kez ordu saflarını teftiş ettikten sonra yatağa düşmüştür. Bir daha ayağa kalkamayacak olan Sultan Süleyman, vezirine şu tezkereyi gönderir: "Bu kale benim yüreğimi yakmıştır."

Bu sefere katılan Mustafa Selanikî'nin kaydettiği üzere "Asker-i İslam üzerine şu rütbe top ve humbara atılmıştı ki asla bir kala cenginde vaki olmamıştır..."[3]

Bilhassa Zigetvar'ın aşılamayan surlarının bir mazgalındaki büyük bir top ölüm kusmakta ve Osmanlı ordusuna ağır zayiat verdirmektedir. Mutlaka bu top yuvasının, mazgalın susturulması gerekiyordu. Ama nasıl ve kim yapacaktı?

Osmanlı ordugâhında yeni bir umumi hücum için hazırlıklar yapılırken bir yeniçeri çadırında hareketlilik gözlenmektedir.

5 Eylül sabahı humbara denilen patlayıcılar hazırlanarak, bir yeniçeri bölükbaşısına (yüzbaşı) verilmiş ve bu kahraman subay, yapacağı işin büyük bir ihtimalle ölümle neticeleneceğini bildiği için son hazırlıklarını yapmaktadır.[4] Vazifesi, birçok arkadaşının ölümüne yol açan top ve mazgalı havaya uçurmaktır. Hâdiseyi, Tarih-i Selanikî'den takip edelim:

"Abdest alıp, vasiyetini yapıp erken saatlerde surların dibine yürüdü. Surlara, gözükmeden ulaşabilmişti. Mazgal deliği altına nerdüban (merdiven) dayadı ve tırmanmaya başladı. Salimen mazgala ulaştı ve humbaraya fitil takıp mazgala yerleştirdi. Fakat o anda düşman tarafından görülerek vuruldu ve tırmandığı surlardan düşerek şehid oldu."[5]

Bununla beraber o anda müthiş bir infilak olmuş, barut mahzeninin patlamasıyla büyük bir gedik açılmıştır. Türk askerleri tekbir sesleriyle bu kahraman yüzbaşının hayatına karşılık açtığı gedikten içeri girmişler ve dış kaleyi ele geçirmişlerdir. Artık Zigetvar için geriye sayış başlamış ve nihayet bu müstahkem kale 7 Eylül günü tamamen fethedilmiştir.

Kimdir bu yeniçeri yüzbaşısı? En kıymetli hazinesi olan canını, istendiği, lazım olduğunda tereddüt etmeden ortaya koyan, milleti ve temsil ettiği dava için "eğer can lazımsa işte can" diye ortaya atılan bu yüzbaşı kimdi bilemiyoruz.

Bildiğimiz tek ve kesin şey, onun bir hizmet eri ve ışık süvarisi olduğu...

Zigetvar'a baş eğdiren bu fedakârlıklar halkasının son diliminde Sultan Süleyman vardır. O da bu mevzuda askerlerinden geri kalmamıştır.

Netice itibariyle, elindeki meşalelerle, aydınlık tufanıyla karanlıkların üzerine giden bir ordu... Erinden subayına, oradan başbuğuna kadar hep hizmet soluklayan, bu uğurda yapılması gereken herşeyi hırz-ı can ederek ortaya koyan bir ordu... Ve onların alın terleri üzerinde yükselen, tuğuna selam durulan, üzengisi öpülen bir millet...

Dipnotlar

1 Prof. Dr. Tayyib GÖKBİLGİN; K. S. Süleyman'ın 1566 Zigetvar Seferi, İst. 1966, s. 7-8.
2 Hemdemi SOLAKZÂDE; Tarih-i Solakzade, İst. 1297, s. 574.
3 Mustafa Selanikî; Tarih-i Selanikî, İst. 1281, s. 39.
4 İ. H. DANİŞMEND İzahlı Osm. Tar. Kron. İst. 1948, s. 39.
5 Selanikî, a.g.e., s. 40-41

Orta Doğu'da Dört Asırlık Barışın Sonu

Turan Güngör

Osmanlı devleti, İslami yapı içinde daha başka pek çok din, dil, mezhep ve ırklara mensup toplulukları bünyesinde kaynaştırmış içtimai bir hususiyete sahipti. "Millet Sistemi" şeklinde kavramlaştırılan bu kompozisyon içinde, yönetimde hâkim unsur olan Türkler, toplam nüfusun az bir yekûnunu oluştururken, dinî bakımdan çoğunluğu ise Müslümanlar teşkil ediyordu.[1]

Osmanlının "milletler mozayiği" şeklinde teşkil ettiği bu üstünlüğü daha sonra zaafı hâline dönüşecektir. Gözlerini Osmanlı topraklarına diken sömürgeci Batı devletleri, önce, devleti yüzyıllardır dimdik ayakta tutan farklı din, mezhep ve ırklardan oluşan toplulukların herhangi bir kargaşaya meydan vermeden bir arada yaşamalarını sağlayan prensiplerin temelini oymaya başlamışlardır. Bu metodun esası, ırk, din ve mezhep farklılıklarını düşmanlıklara dönüştürmektedir. Orta Doğu ise, bu düşmanlıktan en fazla nasibini alan bölge olmuş ve olmaya devam etmektedir.

İngilizler, Osmanlının varlığını ortadan kaldırmak için 18. asırdan itibaren başlattıkları casusluk ve misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da tesis ettiği barışı bozmayı hedefliyordu. Gaye, hem Osmanlıyı ortadan kaldırmak, hem de İslam'ı yok etmekti. Orta Doğu'ya gönderilen bu misyoner casuslar, her vesileden istifade ederek, Osmanlı Devleti'ne karşı muhalifler yetiştirecek ve bilhassa ihtilaflardan yararlanacaktır. Hempher'in hatıralarında şunları okuyoruz:

"Londra Misyoner Teşkilatı başkanı şöyle konuştu: Biz İngilizlerin müreffeh ve saadet içinde yaşamamız için, Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmemiz lazımdır. Onların içinde ihtilaf kıvılcımları tutuşturmalıyız. Biz, Osmanlı Devleti'nin her tarafına fitne sokarak, onu yıkacağız. Böyle yapmazsak İngiltere nasıl müreffeh olur? İşte Hempher! Bunun içindir ki İslam dünyasını nifak ve fesad ateşine vermeden, onları tefrikaya atmadan geriye gelme..."[2]

Emperyalist devletlerin sömürgeci siyasetlerine karşı en ciddi tedbirler II. Abdülhamid Han tarafından uygulamaya konulmuştur. Sultan Abdülhamid, parçalanmakta olan ve bütün Avrupa'nın göz diktiği Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun tek ümidini, Müslümanların birleşmesinde gördüğü için, kendine has dinî-siyasi bir faaliyet göstermiştir. Onun bu yeni siyasetinden maksadı, Anadolu dışındaki bütün Müslümanları kendisine bağlamak olduğundan, o, onların dünya emperyalizmine karşı birleşmelerini istiyordu. Bunu yaparken de üzerinde taşıdığı "hilafet" sıfatını kullanıyordu. Sultan Abdülhamid'in bu siyasetiyle, hilafetin beynelmilel vasfı bir defa daha kendini gösteriyordu.[3]

Sultan, özellikle sömürgeci Batı devletlerinin idaresi altında bulunan Müslümanlarla irtibat kurmuş ve onları ma-

nen de olsa İstanbul'a bağlamayı başarmıştı. "Onun bütün kabilelerde, hatta en asi olan bedeviler arasında bile temsilcileri vardı." Çoğu tarikat şeyhi olan bu gizli temsilciler, Türkistan'a, Hindistan'a, Afrika'ya, Japonya'ya hatta Çin'e kadar gönderilmiştir. Abdülhamid, Osmanlı hilafetine bu şeyhler vasıtasıyla beynelmilel bir hüviyet kazandırmış, siyasi otoritesini Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında da tesis ettirebilmek için, oralarda da kendi adına cuma hutbeleri okutturmuştur. Arnold J. Toynbee'nin: "Bugün dahi uykuda olduğu, fakat uyanacak olursa, İslam'ın vurucu espirisi üzerinde hesaplanmayacak derecede psikolojik bir tesir yapacağı bilinen" dediği Abdülhamid'in siyaseti, kendilerini endişeye düşürdüğü için Avrupalılar, bütün mesailerini İslam'ı ve onun hâmisi Osmanlıyı yok etmek uğrunda kullanmışlardır.[4]

Orta Doğu'da dört asır "Osmanlı barışı"nın yaşandığı gerçeği inkâr edilemez. Osmanlılar, din kardeşleri olan Arapları, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kavmi oldukları için "kavm-i necip" olarak kabul ederek bağrına basmış, bu milletin huzur ve emniyet içinde yaşamasını sağlamıştır. Bölgenin sürekli patlamaya hazır bir barut fıçısı hâline gelmesinin temelinde, Batılı devletlerin menfaatlerinin bu bölgede kesişmesi ve kritik bir madde olarak petrolün ehemmiyet kazanması yatmaktadır. Sömürgeci devletler, Osmanlının dört yüz yıl kendine has metotlarla bir arada tuttuğu ve koruduğu Arapları kısa sürede bölmüş, kabile asabiyetini tahrik ederek din kardeşlerini arkadan vurdurmuşlardır. Sadist ve mazoşist bir sapık olan İngiliz casusu Lawrance'in baş kışkırtıcılarından olduğu Arap isyanı, Osmanlı tarihinin en trajik hâdiselerinden biridir. İngilizlerle anlaşarak Osmanlı Devleti'ne ihanet eden son Mekke Emiri Şerif Hüseyin, 1891 yı-

lında, Sultan II. Abdülhamid tarafından İstanbul'a davet edilmiş, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in soyundan olması münasebetiyle büyük saygı, iltifat ve himaye görmüştü. Hüseyin'in misafirliği tam on sekiz yıl sürmüş ve amcasının ölümü üzerine, İstanbul'dan Mekke emiri olarak ayrılmıştı.[5]

Birinci Dünya Savaşı sürerken, emperyalist güçlerin Osmanlı topraklarını paylaşma hesapları içinde oldukları bir dönemde, İngilizler, Türklere karşı savaşa katılması için Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile pazarlığa giriştiler. Aralarındaki anlaşmaya göre Hüseyin, Türklere karşı savaş için askerî ve siyasi bütün güçlerini kendi komutası altında toplayacak, İngilizler de gereken insan, para ve silah bakımından onu destekleyecekti. Hüseyin, kendini bir Arap ayaklanmasına adayacak, Osmanlı Hükümeti'ni dünya kamuoyuna İslam düşmanı olarak tanıtacaktı.[6] Ancak daha sonra İngilizler, Fransızlarla gizli bir şekilde anlaşarak, kurulacak Arap devleti veya Arap devletleri federasyonunun topraklarını kendi aralarında paylaşacaklardı.[7]

İngilizlerin bir Arap imparatorluğu kurma vaadiyle aldattıkları Şerif Hüseyin, aldatıldığını çok geç anlamıştı. Daha sonra rakibi İbnü's-Suud'un yanında yer alarak Şerif Hüseyin'i gözden çıkaran İngilizlerin bu hareketinde, geleneksel siyasetlerine bakıldığında şaşılacak bir taraf yoktur. Çocukları ve torunlarıyla birlikte Hicaz'dan kovulan Hüseyin, Kıbrıs'a sığınmış ve pişmanlık içinde orada ölmüştür. Ölmeden önce söylediği şu sözler son derece önemlidir: "Bu bizim başımıza gelenler ve gelecekler, velinimetimiz, koruyucumuz ve asırlar boyu efendimiz olan Osmanlı Devleti'ne karşı işlediğimiz günahların, giriştiğimiz isyanların bir cezasıdır." Şerif Hüseyin'in daha sonra, İngilizler tarafından

Ürdün kralı yapılan oğlu Abdullah da Amman'da Türkiye büyükelçisi Cemal Erkin'e aşağı yukarı aynı itirafta bulunarak: "Korkarım ki Osmanlıya olan ihanetimizin bedelini ileride çok ağır bir şekilde ödeyeceğiz." demiştir.[8]

Orta Doğu'nun bugünkü durumu hakkında söylenecek fazla bir şey yok: Umumi planda İslam dünyası, hususi planda Arapların kendi aralarındaki iç ihtilaflar, emperyalist güçlerle kurulan iktisadi ve siyasi münasebetler, milletlerarası siyasette söz sahibi devletlerin bölge üzerindeki çıkar ve güç çatışmaları, petrolün iktisadi fonksiyonundan öteye siyasi bir vasıta olarak kullanılması ve Arap liderliğine soyunma hesapları ile meşgul ve bu hâliyle bölgede barışı yeniden tesis edebilecek "İslami dinamikler"den yoksun bir Orta Doğu manzarası. Bugün Orta Doğu'yu barışa götürecek yol, İslam dünyasının kendisiyle barışmasından geçmektedir. Aşağıdaki ayetler de dikkate şayandır:

"Ne Yahudiler, ne de Hristiyanlar, sen onların dinlerine uymadıkça senden asla razı ve memnun olmayacaklar; de ki: Allah'ın hidayet yolu olan İslam, doğru yolun ta kendisidir; and olsun, sana vahiy ile gelen bu kadar ilimden sonra onların keyif ve arzularına uyacak olursan, Allah'tan sana ne hakiki bir dost, ne de hakiki bir yardımcı vardır."[9]

"Kim Allah'a, Resulüne ve iman edenlere yönelirse şüphe yok ki galip olanlar Allah taraftarlarıdır."[10]

"Ey müminler, gevşemeyin, ümitsizliğe düşmeyin ve mahzun da olmayın. Siz eğer gerçek müminler iseniz, şüphesiz düşmanlarınıza galip ve onlardan çok üstünsünüz."[11]

Dipnotlar

1 Eryılmaz, Bilal, Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İstanbul 1992, Ağaç Yayıncılık, s. 101

2 Sırma, İhsan Süreyya, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri, İstanbul 1988, Beyan Yayınları, s. 116

3 Sırma, İhsan Süreyya, II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti, İstanbul 1989, Beyan Yayınları

4 Sırma, a.g.e., s. 46

5 Ayvazoğlu, Beşir, Türk'ün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti, İstanbul 1992, Ötüken Yayınları, s. 22

6 Evans, Lavvrance, United States Policy and The Partition of Tırkey (1914-1924)- (Çev: Tevfik Alanay), Birleşik Devletler Politikası ve Türkiye'nin Paylaşılması, İstanbul 1972, Milliyet Yayınları, s. 108

7 Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara 1984, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 126

8 Ayvazoğlu, a.g.e, s. 25

9 Kur'an-ı Kerim, Bakara; 2/120

10 Kur'an-ı Kerim, Mâide; 5/56

11 Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân; 3/139

Sultan Abdülhamid'in Dış Politikası

Ahmet Kuru

19. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Devleti:

1699 Karlofça Antlaşması ile ilk defa toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kırım'ı 1783'te işgali ile, ilk defa bir İslam toprağında gayrimüslimlerin hâkimiyetini kabullenmek zorunda kalmıştı. Böylelikle insani güzellikleri gösterme adına Viyana kapılarına kadar ulaşan hak ve hakikati tebliğ için geliştirilen fetih politikası, tam anlamıyla bir muhafaza ve müdafaa politikasına dönüşmüştü. Hatta, devletin içinde bulunduğu durum, kendi sınırlarını kendi kuvvetiyle korumaya yetmediği için, Osmanlı Devleti değişik Avrupa devletlerinin vesayeti altında statükoyu korumaya başlamıştı. Bunun sonucunda 18. ve 19. asırlar, Osmanlı idarecilerinin İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya arasındaki menfaat çatışmalarından istifade ederek, güç dengeleri içinde devlete en uygun pozisyonu aradığı asırlar olmuştur.

II. Abdülhamid tahta çıktığında kendini bir ateş çemberi içinde buldu. Ruslar Kırım ve Kafkasya'yı, Fransızlar Cezayir'i ele geçirmiş, Sırbistan ve Romanya özerkliğini, Yunanistan ise bağımsızlığını kazanmıştı. Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda uğradığı yenilgi ile hem Bulgaristan'ı hem de uluslararası prestijini kaybetti.

Osmanlı Devleti, uluslararası arenada bu kadar güç bir durumda iken, ülke içinde de hemen hemen her konuda bir kriz yaşanmaktaydı. Sultan Abdülhamid, hatıralarında bu durumu şöyle tasvir eder: "Hazine borç içindeydi. Tanzimattan beri her şeyimizi Avrupa'dan getirtir olmuştuk. Ülkede kurulmuş birkaç fabrika da kapanacak hâldeydi. Yol yoktu, haberleşme güçleşmişti. Kadroların büyük bir kısmı ekalliyetin (azınlıkların) elindeydi. Avrupa'daki elçiliklerimizde Rum soyundan memurlar vardı ki bazıları Yunanistan'a hizmet etmeyi Osmanlı İmparatorluğu'na hizmetin önünde tutuyorlardı. Bir şey daha vardı: Dünyada yalnızdık. Düşman vardı, fakat dost yoktu. Salib her zaman müttefik bulabilmekte, hilal her zaman yalnız kalmaktaydı."[1]

Ülke, ekonomik bağımsızlığını yitirmişti. Avrupa'daki sanayi inkılabı karşısında yediği şoktan kurtulamamış; en kötüsü de aydınlar cesaret, inanç ve kimliklerini yitirmişlerdi. Jön Türkler ülkenin; eğitim, sanayileşme, sağlık, iç barış gibi meselelerine kafa yoracaklarına, hedef tahtası olarak Abdülhamid'i seçmiş ve bu mevzuda Ermenilerle, Rumlarla ve Yahudilerle Avrupa'da ortak konferanslar tertiplemeye başlamışlardı.[2] Bir ülke idarecisinin otoritesi gayrimeşru yollarla yıkıldığında, rejimin meşruiyetinin zedeleneceği ve rejimin meşruiyeti ortadan kalktığında

ise, ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikeye düşeceği siyaset biliminin temel prensiplerindendir.[3] Buna rağmen Jön Türkler, yerine hangi alternatifin geleceğini hesaplamadan şiddetle padişaha yüklenmiş, bazı şairler sultanlarına bomba atan bölücü Ermenileri "şanlı avcı" olarak alkışlamışlardı. Hiç kuşkusuz bu durum ülkeyi uluslararası politikada zayıf düşürüyor ve pazarlık gücünü kırıyordu. Dolayısıyla bu mesele Abdülhamid'in en büyük ıstıraplarındandı:

"İngiltere her türlü fitneyi, masonluk kanalıyla yürütüyordu. Büyük devletlerin konferanslarında görmüştüm ki bunların niyetleri Hristiyanların hukukunu temin değil, önce muhtariyetlerini, sonra istiklaliyetlerini temin ile Osmanlıyı parçalamaktır. Bunu da iki suretle temine çalışıyorlardı: Hristiyan ahaliyi ayaklandırmak, bizi kendi içimizde parçalamak. Jön Türklerin Selanik teşkilatı Almanların, Manastır teşkilatı da İngilizlerin eline mason locaları vasıtasıyla geçmiştir. Birgün tarih, kendilerine Jön Türk denilen kimselerin neden mason olduklarını elbette araştıracak ve ortaya koyacaktır. Bu localardan aldıkları maddi yardımların, insani mi, siyasi mi olduklarını da elbette ortaya koyacaktır. Bu gençler Batıya hayrandılar. Emellerine, ordunun bir parçasını da vasıta ettiler, böylelikle ordu da içinden parçalanmış oldu. Garip tecelliye bakın ki Osmanlıyı parçalamak isteyen devletlerin hepsi bunlara arka çıkıyorlardı. Acaba benim sarayın ön duvarı arasında gördüğüm bu gerçekleri, koskoca yeryüzünü gezdikleri hâlde, nasıl göremiyorlardı.

"Bir diğer husus da şu idi ki İngiliz parlamentosunda; bir Hintli, bir Afrikalı, bir Mısırlı; Fransız parlamentosunda ise; bir Cezayirli mebus var mıydı ki Osmanlı parla-

mentosunda Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Arap mebusu bulunmasını istiyorlardı. Avrupa'ya giden bazı gençler, orada laboratuvarda ne olup bittiğine bakmadan, kadınların erkeklerle dans ettiğini görüyor, içkilerine hayran kalıyor ve memlekete gelince de bunları Avrupa medeniyeti ve üstünlüğü diye anlatıyorlardı. Yanlıştır deyince de beni örümcek kafalı diye suçluyorlardı."[4]

Abdülhamid'in Dış Politikasından Misaller

İngiltere, uzunca bir süre Osmanlıya toprak bütünlüğünü koruma hususunda destek vermişti.[5] Böylelikle Hindistan yolunun kontrolünü güvence altına almış oluyordu. Daha güçlü bir devletin Doğu Akdeniz'e hâkim olması İngiliz menfaatlerine tersti. Fakat 93 harbinden sonra, bu politikanın zor yürüyeceği kanaatine vardı. Özellikle Doğu Anadolu'dan başlatılacak Rus çıkarması münasebetiyle yardım edemeyeceklerini düşünüyorlardı. Salisbury, "Biz balığız, donanmamız Ağrı'ya tırmanamaz ya!" diyordu.[6] Rusya'nın güneye sarkmasının ve Fransa'nın Ortadoğu'ya yerleşmesinin önlenebilmesi için İngiltere yeni bir strateji saptadı. Buna göre bölgede kontrol edilebilecek küçük devletlerin desteklenmesi (örneğin Yunanistan) ve yeni devletlerin kurulması (örneğin Ermenistan) sağlanırken, diğer yandan da Hindistan yolunun güvenliği açısından önemli görülen stratejik noktalar denetim altına alınacaktı.

Bu yıllarda Almanya, pazar ve hammadde ihtiyacını karşılama konusunda sıkıntı içinde idi. Çünkü sömürge yarışında çok geç kalmıştı. Tabii olarak Almanya ve Osmanlı yakınlaşması meydana geldi. Bir yandan Alman askerleri Osmanlı ordusunun ıslahı için ülkemize geliyor, bir yandan da ekonomik ilişkiler geliştiriliyordu. II. Wilhelm'in

Osmanlı gezisi, diğer Avrupa devletlerine karşı bir gövde gösterisine dönüştü. Bağdat demiryolu inşaatının Almanlara verilmesi ise, başta İngiltere olmak üzere Rusya ve Fransa'yı da çok tedirgin etmişti. Çünkü bu hattın stratejik bir ehemmiyeti vardı ve bu antlaşmayla Almanlar inşaat güzergâhında ticari haklar da elde ediyorlardı. İngiltere için Basra Körfezi'nin denetimi her şeyden mühimdi.[7] Bu süreç sonunda Almanya ve Avusturya'nın Osmanlı dış ticaret hacmindeki payı % 42'ye yükselmişti, hâlbuki bu rakam 1880'lerde %18 civarında idi. Aynı dönemde Fransa'nın payı %18'den %11'e, İngiltere'ninki ise % 61'den % 35'e düşmüştü.[8]

Günümüzdeki bazı yazarlar Abdülhamid'in 1880 lerden sonra tamamen Almanya'ya yöneldiğini, İttihat ve Terakki'nin l. Dünya Savaşı'na Almanya ile girişinin bunun sonucu olduğunu yazmalarına rağmen, kendisi hatıralarında meseleyi söyle izah etmektedir: "Kırk yıl büyük devletlerin birbiriyle kapışmasını beklemiştim. Bütün ümidim oydu ve Osmanlının bahtını buna bağlıyordum. O beklediğim gün geldi. Heyhat ki ben tahttan, idareciler de akıl ve basiretten uzaklaşmışlardı. Beklediğim büyük fırsat bir daha ele geçmemek üzere elimizden çıktı gitti. Otuz bu kadar yıl tahttan uzak durmamın bir sebebi de bu idi. Saltanatım günlerinde bazı büyük devletlere tavizler vermişsem, bunun içindi. Sırrımı, en güvendiğim sadrazamlara bile açmadım. Büyük devletler arasındaki rekabetin eninde sonunda onları çatışmaya götüreceği gözler önündeydi. Öyleyse Osmanlı Devleti böyle bir çatışmaya kadar, parçalanmadan uzak yaşamalı ve çatışma günü ağırlığını koyabilmeliydi. Almanlara yanaşıyordum, böylelikle İngilizler bana daha dostane

yaklaşıyorlardı. Niyetim Almanlarla birlik olmak değil, birlik gibi gözükerek ittifakımı, dünya denizlerine hâkim devlete (İngiltere'ye) pahalı satmaktı. İngilizleri ittifaka zorlamak için Bağdat demiryolu inşaatını Almanlar'a verdim."

Abdülhamid'in 33 yıl idare ettiği Balkan devletleri, kendisi tahttan iner inmez birleşip Osmanlıya saldırdılar. Bu olay üzerine gözaltında tutulduğu Selanik'te, vazifeli subayla aralarında şöyle bir konuşma cereyan eder:

"Hakanım, dört düvel ile harbe tutuştuk. Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan'a karşı yenilmek üzereyiz.

- Dört düvel birleşir de haberimiz olmaz mı, bu nasıl gaflettir! Bu devletler birleşemezler ki! Aralarında kilise kavgaları var... Yıllar süren Makedonya boğuşmasını hatırlamıyor musun?

- Kiliseler kanunu çıkararak meclis-i mebusan ve ayan bu ihtilafı halletti. Başımıza bu işlerin açılacağını kim bilebilirdi ki?[9]

Esasen meclis-i mebusanın bu gafletine karşı yine de her şey bitmemişti, fakat "Balkan savaşlarında bizi Balkan devletleri değil, orduya giren politikanın yenmiş olduğu her cihetten belliydi."[10]

Abdülhamid bir yandan Bağdat demiryoluyla Orta Doğu'daki İslam birliğini perçinlemek isterken, bir yandan da Hicaz demiryolu inşaatını başlatıyordu. Yahudilerin büyük meblağlar karşılığında, Filistin'den toprak satın alma teklifini reddetmesi nedeniyle de onların hedefi hâline geliyordu.[11]

Orta Asya Türklerine askerî ve siyasi yardım gönderemese de seyyitler, şeyhler, dervişler gönderip Asya'da-

ki Müslümanları hilafete manen bağlamaya dikkat ediyordu.[12] Hindistan ve Pasifik Müslümanlarıyla hilafet politikası gereği ilişkiye girerken hissî davranışların, mazlum Müslümanların İngiliz ve Ruslar tarafından daha da ezilmelerine sebep olacağının farkındaydı.[13] Bu yüzden Müslüman azınlıklara para ve silah değil, ilim ve irşat adamları göndermeyi prensip ittihaz etmişti. Çünkü siyasi bir harekete ne Osmanlının ne de mağdur Müslümanların gücü yetmeyecekti. Onun zamanında atılan bu tohumlar hususen Millî Mücadele yıllarında meyvesini vermiştir. O yıllarda toplanan Hindistan hilafet konferansının aldığı bazı kararlar şunlardır: "Konferansımız Gazi Mustafa Kemal Paşa ve hükümetini, İslam'ı kurtarmak için yüklenmiş oldukları meşakkatten dolayı tebrik eder. Ve yabancıları bütünüyle Türk topraklarının dışına sürmeleri için dua eder. Herhangi bir Hintli müminin İngiliz ordusuna girmesini yasadışı ilan eder. İngiliz hükümeti, dolaylı veya dolaysız, açık veya üstü örtülü biçimde Ankara hükümeti ile çarpışacak olursa, Hindistan Müslümanlarının, sivil başkaldırı yoluna başvuracaklarını ve gelecek kongreyle bağımsızlıklarını ilan ederek bayraklarını dalgalandıracaklarını kararlaştırır"'[14]

Japonya ile ilişkileri geliştirmek üzere yola çıkan Ertuğrul zırhlısı uğradığı her yerde Müslüman ahalinin kuvve-i maneviyesini artırmış ve büyük coşkuyla karşılanmıştır. Hint Müslümanları akın akın "bağımsız bir İslam toprağı" olarak nitelendirdikleri gemiye ayak basabilmek ve üzerinde namaz kılabilmek için büyük izdiham meydana getirmişlerdi. Singapur'da ise Müslüman prensler farklı şehirlerden ziyarete koşuyorlardı.[15]

Dış Politikasındaki Bazı Prensipler

Abdülhamid Han'ın dış politikadaki bazı prensipleri şöyle özetlenebilir:

Amaç ve hedeflerde istikrar: Bir organizasyonun başarılı olabilmesi için, asıl amacının ve bu amaca uygun, kısa ve uzun vadeli hedeflerinin açık ve seçik belirlenmesi büyük bir ehemmiyeti haizdir.[16] Günlük politikalar üreten devletler, tarih sahnesinde mühim bir rol oynayamayacakları gibi, uzun ömürlü de olamazlar. Osmanlının altı asır yaşamasının sebeplerinden biri de amacının berraklığıydı. Osmanlı Devleti, kurulduğu günden itibaren "ilâ-yı kelimetullah" hedef ittihaz etmiş, dünya düzenini sağlama noktasında birçok zorlukla karşılaşmış, bu konuda asıl amacına ulaşma istikametinde, kısa ve uzun vadeli hedeflerin en iyisini seçmeye ve gerçekleştirmeye gayret göstermiştir. Hatıralarında izah ettiği gibi uzun vadeli hedef olan İngiltere ile ittifak için, kısa vadede Almanlarla iyi ilişkiler hedeflemiştir. Fakat gerek iç, gerek dış politikasını uygulama hususunda en muhtaç olduğu vesileden, (iyi bir kadrodan) mahrum olduğu için uygulamada muvaffak olamamıştır.

Gizlilik: "Deneyerek öğrendim ki iki kişinin bildiği bir şey sır olmaktan çıkıyor. Oysa benim stratejilerimin yabancı devletler tarafından bilinmemesi gerekliydi. Yabancı devletler, kendi emellerine hizmet edecek kimseleri verip, sadrazam seviyesine çıkarabilmişlerse, devlet güven içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir istihbarat teşkilatı kurdum. İşte jurnalcilik dedikleri budur."[17]

Abdülhamid, bu düşüncelerinden dolayı evhamlı sayılamaz, çünkü İngiliz arşivleri bile dış devletlerle ortak

darbe yapmaya çalışan bürokratların bulunduğunu yazmaktadır. "İncelediğimiz (yabancı arşivlerden) örnek olaylar sonrasında karşımıza ilginç bir tablo çıkmaktadır. Osmanlıdaki muhalifler uluslararası konjonktürden ve olası bir büyük devletler müdahalesinden yararlanmayı başlıca amaçlarından birisi olarak görmüşlerdir. Böylesi bir desteği bekledikleri devletlerin başında ise, İngiltere gelmiştir.[18]

Barış: "Bir savaşa girip girmemeyi çok düşünür, yeneceğine yüzde yüz güvenmediğim taraflara güvenmezdim, bir millet için en büyük afet savaştır, zaferle bitenleri bile bir milleti yorar, bitirir."[19]

Abdülhamid'in belirttiği gibi Deviet-i Âliye asırlardır savaşmaktan harap ve bitap düşmüş, eğitim, bilim ve sanatta geri kalmış; halk ve özellikle de azınlıklar, savaşlar sonunda hayatlarından bezmişlerdi. Artık bu ülkenin sulha ihtiyacı vardı. Abdülhamid 30 yıl ülkeyi savaştan uzak tutmaya muvaffak olmuştur. Bu konuda Kıbrıs ve Girit mevzularında olduğu gibi zaman zaman ağır tavizler vermek zorunda kalmıştır.

1882-1883 yıllarında ülkemize gelen Almanların raporları da ordunun savaşacak durumda olmadığını ispat ediyordu. Albay Kaehler yazdığı mektuplarında Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu kargaşa, tembellik, rüşvet ve benzeri olumsuzluklardan bahseder. Yine bir Alman askeri olan Von der Goltz ise, ortalıkta savaşabilecek bir Osmanlı ordusunun olmadığını söyler.[20]

Denge: Abdülhamid, dış politikada daima dengeleri korumaya çalışmıştır. Yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi, halifelik müessesesini bir koz olarak kullanırken, büyük devletleri tam anlamıyla tedirgin etmemeye de

dikkat etmiştir. Bulunduğu asrın şartlarını idrak ettiğinden, hissî davranışlar içine girmemiştir.

Büyük devletlerin hiçbirine tam olarak bağımlı hâle gelmemiş, hiçbiriyle de ittifak yapma kapılarını tam olarak kapatmamıştır. Batılı devletlerin aralarındaki menfaat çatışmalarını lehimizde değerlendirmeye gayret göstermiştir.

Batı'ya bakış: Abdülhamid, dış politika anlayışında hiçbir zaman Batı düşmanı bir imaj oluşturmamış, antiemperyalizm gibi içi boş sloganlar kullanmamıştır. Batılı devletlere karşı kullanabileceği bütün kozları kullanmaya gayret göstermiş, değişik alternatifler aramıştır. Japonya ile ilişkiye girmeye çalışması, Amerika ile ortak petrol arama yollarını araştırması bu gayretlerdendir.

Şahsi dostluklar: Sultan Abdülhamid, dış politikada daha rahat hareket edebilmek için şahsi dostluklara ehemmiyet vermiştir. II. Wilhelm ile yapılan karşılıklı ziyaretlerin ve birlikte yapılan gezilerin, Almanya ile ilişkilerimize olumlu tesirleri olmuştur. Sultan Abdülhamid, o zamana kadar hiçbir ecnebi devletten nişan kabul etmediği hâlde, iki devlet arasındaki ittifak için gerekli zemin ve zamanın oluştuğuna inandığında, Japon İmparatoru Mikado'nun gönderdiği, o güne kadar sadece Rus Çarı II. Aleksander ile Bismarck'a verilmiş olan Japonların en büyük nişanı Krizantem'i kabul etmiştir.[21]

Sonuç:

Tarihî gerçekler, üzerinde analizler yaparak bilgi ve tecrübe elde edinilmesi gereken kaynaklardır. Bu hakikatler iç siyaset malzemesi yapılmamalı, bilimsel ve objektif bir üslupla ele alınmalıdır. Bin yıllık tarih ve kültür

zenginliğimiz, verimli değerlendirildiği takdirde, dış politika hususunda bize ışık tutacak, uluslararası alanda bize büyük bir avantaj sağlayacaktır.

Bu zaviyeden bakınca her lider gibi doğru ve yanlış icraatları bulunabilecek olan II. Abdülhamid'in 33 yıllık dış politikası üzerine uzun ve detaylı araştırmalar yapılması ve üniversitelerde okutulması millî bir görevdir.

Dipnotlar

1 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
2 Temo, İbrahim, Hatıraları, Arba Yay.
3 Roskin & Cord. Politics Science, Prince & Hail. 1991.
4 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
5 Yerasimos, Stefanos, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar, İletişim Yay.
6 Öke, M. Kemal, Vambery'nin Gizli Raporlarında Abdülhamid, 1983.
7 Sönmezoğlu, Faruk. Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yay, 1994.
8 a.g.e
9 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
10 a.g.e
11 a.g.e
12 Yeni Türkiye, 1997,15. Sayı
13 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
14 Sönmezoğlu, Faruk, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yay, 1994.
15 Refik, İbrahim, Destansı Hüzün, TÖV. Yay. 1994.
16 Pearce & ROBlNSON, Competetive Strategy, lrwin, 1994.
17 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
18 Sönmezoğlu, Faruk, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yay, 1994.
19 Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan Yay, 1975.
20 Sönmezoğlu, Faruk, Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yay, 1994.
21 Refik, İbrahim, Destansı Hüzün, TÖV Yay. 1994

Hicaz Demiryolu ve Sultan II. Abdülhamid Han

Ahmet Demirbilek

Tarihimiz konusunda ne zihinlerimiz yeterli berraklığa sahip, ne de biz bu berraklığı sağlamaya yetecek bilgiye sahibiz.

Bunun en çarpıcı misallerinden birini, boynu bükük “Osmanlı Demiryolu Tarihi”nde müşahede ederiz. Günümüzde artan trafik kazaları ve bunun meydana getirdiği maddi ve manevi kayıplar, demiryollarını tekrar gündeme getirmiştir. 21. yüzyılın eşiğinde hâlâ karayolu ulaşımının bize verdiği zararları tartışırken, gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde en önemli ulaşım vasıtası olan demiryollarına ne kadar önem verildiği ortadadır. Benzer bir şekilde, ülkemizde de bir asır önce demiryoluna ne kadar ehemmiyet verildiği ve bugün mevcut olan hatların yaklaşık yarısının inşa edildiği göz önüne alınırsa, bu hatların inşasında çok büyük katkısı olan Sultan II. Abdülhamid’in nasıl bir hizmet şuuruna sahip bir devlet adamı olduğu ortaya çıkacaktır.

Sultan II. Abdülhamid Han tahta çıkar çıkmaz, büyük eğitim hamleleri yapmış, birçok okullar açmış ve o gün için

dünyanın en iyi haberleşme sistemi olan telgraf hatlarıyla, 1800'lü yılların son çeyreğinde ülkeyi baştan sona donatmıştı. Demiryolları onun en büyük rüyalarından biriydi. Rumeli, Hicaz ve Anadolu-Bağdat demiryollarının inşası da en büyük projeleri arasındaydı. Dünyada, demiryolu ilk defa, 27 Eylül 1825'te İngiltere'de, işadamı Edward Pease'in Stockton-Darlington Railway Company adlı şirketinin mali katkılarıyla, George Stephenson tarafından Stockton ve Darlington arasında yapılmışken, bu tarihten yaklaşık otuz yıl sonra, Osmanlı Devleti'nde de demiryolu çalışmalarına başlanmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Han, 1876'da padişah olduğunda, devletin 300 milyon altın liraya yakın dış borcu vardı ve çeşitli iç sorunlarla karşı karşıya idi. Bütün bu menfi şartlara rağmen dâhilî ve mali sıkıntıları halletmeye çalışan sultan, bu arada demiryollarının ekonomik ve siyasi önemini çok iyi kavramış ve Osmanlı topraklarında demiryollarını yaygınlaştırmak için yabancı devletlere çeşitli imtiyazlar tanıyarak, demiryolu yapımını teşvik etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde demiryolunun yaygınlaştığı ve demiryolu yatırımının en çok yapıldığı dönem, II. Abdülhamid devridir. 1889-1898 döneminde, 5350 km'lik demiryolu inşası için izin verilmiştir. Bu rakamın, günümüzde mevcut olan demiryolu uzunluğunun yarısından fazla olduğu düşünülürse, o günkü şartlarda ve teknolojik imkânlarla yapılan bu yatırımın ne kadar büyük ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Aynı zamanda, bütün dünya Müslümanlarının halifesi olan II. Abdülhamid Han, İslam'ın şartlarından olan 'Hac' farizasını yerine getirmek için her yıl Hicaz'a giden binlerce hacının, develeriyle 60 °C'ye varan sıcaklık altında, çöl yol-

larında; susuzluk, bulaşıcı hastalıklar, eşkıyalar vb. zorluklarla karşı karşıya olduğunu, bu yolların emniyet ve asayişini sağlamak için ise, devletin büyük mali ve askerî fedakârlıklarda bulunduğunu biliyordu. Hicaz için bütün bu problemleri halledecek ve buradaki Müslümanlarla Anadolu arasında bir köprü vazifesi görecek, ayrıca devletin saygınlığını İslam dünyasında artıracak, bölgedeki denetimi güçlendirecek ve Süveyş Kanalı'nın yerini tutabilecek stratejik bir demiryolu projesini uygulamaya koymayı düşünüyordu. Sultan II. Abdülhamid'in hatıratında da; "Çok eskiden beri hayal ettiğim Hicaz demiryolu nihayet hakikat oluyor. Bu yol Osmanlı Devleti için sadece iktisadi bakımdan büyük fayda getirmekle kalmayacak, aynı zamanda oradaki kuvvetimizi sağlamlaştırmaya da yarayacağından, askerî bakımdan da çok ehemmiyetli olacaktır..." diye bahsettiği ve bugün millî sınırlarımız dışında bulunan Hicaz demiryolu projesinin gerçekleştirilmesi, bütün Müslümanların halifesi olan II. Abdülhamid'e yakışan bir yatırımdı. l Mayıs 1900'de iradesi çıkarılan proje için başta halifenin kendisi 2.5 milyon altın olmak üzere, devletin sivil ve askerî memurları, aylıklarının % 10'unu (harik ianesi) vermişlerdir. Bu iş için halktan kurban derisi toplanmış, posta pulları, damga kâğıtları, ilmühaberler ve madalyalar bastırılmıştır. Müslümanlar arasında örnek bir dayanışma örneği olarak; Mısır Hidivi, İran Şahı, Haydarabat Nizamı, Okyanus adalarındaki Müslümanlar, özellikle bugünkü Pakistan'ı oluşturan Hint Müslümanları, Afganistan, Fas, Muskat, Kırım olmak üzere bütün dünya Müslümanları büyük maddi bağışlarda bulunmuşlardır. Sadece İslam dünyasınca yapılan bu yardımlar, "Hicaz Şimendifer Hattı İanesi"nde toplanmıştır. Bu kadar büyük bir bağış kampanyasını başarıyla yürüten II. Abdülhamid

Han'ın yakından ilgilendiği bu demiryolu inşaatına, 1903 yılı Ekiminde başlandı. İnşaatın güvenliği için aynı yıl İstanbul'da ilk kez iki taburluk demiryolu askerliği sınıfı açıldı. 1050 mm genişliğindeki demiryolu hattı beş yılda tamamlandı. Toplam uzunluğu 1464 km olan bu yolun 1300 km'-lik Şam-Medine arasına öncelik tanındı. Hicaz demiryolu inşaatında çalışan işçilerle teknik elemanlar yalnızca Müslümanlardan seçilmişti. Ayrıca ray ve benzeri malzemeler İstanbul tersanelerinde üretilmiş, traversler ise Toros ve Amanos dağlarındaki ağaç kütüklerinden sağlanmıştı. Issız, çorak, susuz ve kumlu çöllerde, hat boyundaki er ve subaylarımız, demiryolu yapılmasına karşı çıkan ve engellemeye çalışan eşkıya ile mücadele uğruna pek çok şehit vermişlerdi; kilometrelerce uzayıp giden demiryolu güzergâhı onlara âdeta meçhul birer mezar olmuştu. Demiryolu inşaatında çalışan nezih Anadolu çocukları, çöllerde alev gibi yakan güneş altında kızgın rayları elleriyle tutamaz, başlarındaki kabalakları (serpuş) eldiven gibi kullanırlardı. Başı açık olanlardan güneş çarpmasından dolayı oracıkta ölenler de olurdu. Su bulunan yerler azdı. Şam'dan özel olarak sarnıç vagonlarıyla su getirilir, haftada bir kez dağıtılırdı. Bu sular Der'a, Afule, Medan-ı Salih gibi yerlerde, depo ve mahzenlerde saklanırdı. Bütün bu yoksulluğa, acılara, meşakkate ve perişanlığa karşı mücadele eden erlerimizi, subaylarımızı, demiryolcu memur ve işçilerimizi ayakta diri tutan güç, böyle kutsal ve manevi yönü büyük olan bir işte görev almanın verdiği moral ve Gül-ü Muhammed (s.a.s.) sevgisi idi.

Hicaz projelerinde; 1904'de Havran, 1905'de Beyrut ve Hayfa, 1908'de Medine Garajına ulaşıldı. II. Abdülhamid Han, demiryolu hattı mukaddes belde Medine'ye ulaşınca, Resûlullah'ın (s.a.s.) ruhaniyetini rahatsız etmemek için ray-

ların altına keçe döşenmesini istemiş, hatta 5-6 km'lik bir güzergâhta sessiz lokomotifler çalıştırılmasını emretmiştir. Hicaz hattı 27 Ağustos 1908 tarihinde ilk trenin Şam'dan hareketiyle açıldı. Özel olarak hazırlanan bu trende devlet erkânı, davetliler, yerli-yabancı gazeteciler bulunuyordu. Trenin hızı o döneme göre mükemmel sayılan 40-60 km/s arasında idi. Açılışından 8 yıl sonra, 1916'da bu hatlar İngiliz casusu Thomas Edward Lawrance'in örgütlediği Araplar tarafından, Maan-Medine arasındaki 680 km'lik kısmı bombalanarak tahrip edilmiştir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda da tahribata uğramıştır. Bu yollardan kalan ray ve traversleri getirenlere İngilizler para ikramiyeleri vermişlerdir. Bugün Medine'de bahçe korkuluğu yapılmış travers ve raylara rastlanmakta ve Ambariye Köprüsü, Medine İstasyonu ve Camii ile kömürlü (buharlı) lokomotif ve ahşap vagonlar hâlâ mahzun, boynu bükük Osmanlı izleri olarak yıkılmaya ve çürümeye terkedilmiş, âdeta unutturulmak istenen bir tarih gibi durmaktadır.

Amerikalı Bir Müslüman: Muhammed Russel Webb Efendi ve Osmanlı Devleti

İhsan Çomak

"Dünyada İslamiyet'le hem ruhen, hem de şeklen Osmanlıdan daha fazla bütünleşmiş bir başka millet yoktur." 1894 yılının Haziran ayında New York'ta yayınlanmaya başlayan İslam'ın Sesi (The Voice of İslam) dergisinin 1. sayısı bu sözlerle başlıyor. Dergi ayda bir yayınlanıyor. Yıllık abone ücreti 30 sent. Derginin bu ilk sayısından amacının, Amerika'da İslam'ı yaymak olduğunu anlıyoruz. Dergide ayrıca İslam dünyası ve Hristiyan misyonerleri hakkında haberler de var. En son sayfada ise ticari bazı ilanlar. Dergiyi çıkaran kişi ise New York'taki Müslüman cemaati adına Muhammed Russel Webb. Muhammed Russel Webb hakkında fazla bilgimiz yok. İslamiyet'i kabul ederek bir Avrupa ülkesinden Amerika'ya göç eden ve İslami faaliyetlerde bulunan bir Müslüman. Muhammed Webb ve Amerika'daki İslami faaliyetleri hakkındaki bilgileri M. Webb tarafından Osmanlı Devleti Washington Büyükelçiliği vasıtasıyla gönderilmiş ve şu an İstanbul'daki Osmanlı arşivinde bulunan iki mektubun tercümesinden ve İslam'ın Sesi dergisinin ilk nüshasından öğreniyoruz.

Muhammed R. Webb, veya Osmanlı belgelerindeki ifadesiyle Muhammed Webb Efendi, İslam'ın Sesi dergisinden önce "İslam Dünyası" (Muslim World) adında bir de gazete çıkarır. Ancak maddi imkânsızlıklar sebebiyle bu gazeteyi kapatır ve İslam'ın Sesi dergisini çıkarmaya başlar. Ancak maddi sıkıntılar hâlâ devam etmektedir.

Belgelerde açıkça ifade edilmese de muhteviyatından anladığımız kadarıyla M. Webb Efendi, Washington'daki Osmanlı Büyükelçiliğine başvurarak yardım talep eder. Devlet-i Âliye büyük siyasi ve mali sıkıntılar içinde olmasına rağmen, İslamiyet'in bu uzak ülkede yayılması adına bu teşebbüse destek verir. İlk olarak kendisine Gazi Muhtar Ahmet Paşa tarafından 500 dolar yardım gönderilir. Ayrıca M.R. Webb'e bir mektup yazılarak, faaliyetleri ve Amerika'daki Müslümanların vaziyeti ile ilgili sorular sorulur. M.W. Efendiye sorulan sorulara cevaben gelen mektupları padişaha, Hariciye Nazırı Hasan Paşa takdim eder. Hasan Paşa dönemin padişahı II. Abdülhamit'e yazdığı layihada durumu şöyle izah etmektedir.

"New York'da ayda bir kere çıkan "Sada-yı İslam" serlevhalı gazetenin ilk nüshası leffen takdim kılındı. Mezkur gazete Amerika'daki cemaat-i İslamiyenin taht-ı himayesinde neşredilmektedir. Hacmi pek ufak olan bu gazete güzel bir yolda yazılmakta ve Muhammed Webb Efendinin taht-ı nezaretinde bulunmaktadır. Zaten nüsha-yı mezkûreyi bendenize gönderen dahi efendi-i mümaileyhtir. Mezkûr gazetenin irsalinden bilistifade İslamiyet'in Amerika'da neşr ve telkinine müteallik hususata kesb-i vukuf ve ıttıla etmek maksadıyla Muhammed Webb Efendiye bu babda bazı sualler irad etmiş olduğumdan cevaben aldığım iki mektubun birer suretini leffen takdim kılındı. Evvelce dahi arz ve işar

kılındığı vechile Muhammed Webb Efendinin Amerika'daki teşebbüsat-ı diniyesi şayan-ı takdirdir. Mümaileyhin tesadüf ettiği bilcümle müşkilatı def ve izale ile birçok kesanı ihtidaya sevke muvaffak olabileceği iddia olunamaz ise de kendisi erbab-ı namus ve iffetden olduğu gibi pek muktedir bir muharrirdir. Ve efkârını neşr ve telkin hususunda mutedilane hareket etmekte ve fakat sebat ve metanet göstermektedir. Efendi-i mümaileyh bu teşebbüste tamamiyle nail-i muvaffakiyet olamadığı takdirde bile neşriyat kılması ve konferanslarıyla din-i İslam'ın aleyhinde Amerika'da mevcut efkâr-ı batılayı ref' ve izaleye muktedir olacağı meczundur. Bu ise ciddi bir hidmettir. 6 Haziran 94 tarihli ve 67 numaralı tahrirat-ı âliyye nezaretpenahilerine zikir ve beyan olunan Kaside-i Bürde'nin Türkçe tercümesini müctemian Amerika İslam Cemaati'ne irsal edeceğim. Emr u ferman hazret-i menlehul emrindir." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Hariciye, 1312 M 29)

Dilerseniz şimdi de padişah II. Abdülhamit'e takdim edilen, Muhammed Webb Efendinin iki mektubunu okuyalım.

15 Haziran 93 tarihli mektubun tercümesi:

"Şehr-hâlin 20'si tarihli tahrirat-ı sefiranelerine ber vech-i ati cevap itasına müsâra'at eylerim. Şöyle ki:

Evvelen; "Sada-yı İslam" gazetesi New York'da mukim mühtedilerden mürekkep cemaat-i İslamiye tarafından neşr olunmaktadır. Cemaat-i mezkûreye mensub kesandan her biri masarif-i vakıayı te'diyeye mecburdur. Bin nüshadan mürekkeb her tertibin masarif-i tabiyyesi 18 dolara ve posta masarifi vesaire dahi 17 dolara baliğ olmaktadır. Abone ve ilânat ücreti olarak istîfa olunan meblağ ile masarif-i mezkûre tesviye olunmaktadır. Açık zuhur ettiği tak-

dirde merkumlardan her biri tarafından mütesaviyen te'diye olunan meblağ ile kapatılmaktadır. Gazetenin umur-u tahririyesi mühtedi Nafiz Ekip, ve umur-u idaresi dahi kezalik mühtedi Ali Levi'ye aittir. Gazetenin kaffe-i umuruna cemaatin reisi sıfatıyla taraf-ı acizanemden nezaret olunmaktadır.

Saniyen; ahval-i maliyem ziyadesiyle mucib-i endişedir. Bu teşebbüs içün lüzumu görülen meblâğın te'diyesini bir kıta mukavelename mucibince deruhte etmiş olan Hacı Abdullah Arabî taahhüdat-ı vakıasını ifa etmemiş olduğundan taraf-ı eşref-i Hz. Padişahiden ihsan buyrulan atiyye ile devletlü Ahmet Muhtar Paşa Hazretleri canibinden ita kılınan meblağ müstesna tutulduğu hâlde bilcümle nukut ve mevcudemi sarfa mecbur olduğum cihetle masarifi taklil için ailemi zevcemin bir miktar araziye malik olduğu New York'a 85 km. mesafede vaki Ulster Park nam karyeye naklettim. İşlerimin kısm-ı azamını burada tesfiye etmekte ve haftada bir defa şehre gidib dört gün Ulster Park'ta kalmakta ve iki günü New York'taki idarehanemde geçirmekteyim. Şehrî 18 dolar kira vermekte olduğum idarehanemde içtimalar dahi akdolunduğu gibi burası cemaatin merkez-i umumiyesidir. Bedel-i icariyi tediye edemediğim zaman bunu cemaat azasından bazıları tesviye ediyorlar.

Salisen; vesait-i nakdiyenin fıkdanı hasebiyle "Müslim Word" (İslam Dünyası) gazetesini tatil ettim. Kanun-u saninin iptidasından beru ahz eyledüğüm bilcümle mebaliği mezkûr gazete için vuku bulan duyun ve taahhudat-ı saire için sarf olunmuştur. Tesfiye olunacak daha 350 dolarlık bir deyn mevcuttur.

Rabian; Amerika'daki mühtedilerin adedini tayin etmek gayr-i kabildir. Çünkü ihtida eden kesaninlerin ihtida keyfi-

yeti çok muhteliftir. Lâakal kırk kişi İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Yüzü mütecaviz kesan dahi akdeylediğim içtimaat ile neşriyat-ı vakıamın neticesi olarak din-i İslam hakkında pek ziyade izhar-ı meyil ve muhabbet eylemişlerdir.

Hamisen; akd ettiğim konferanslar her yerde nazar-ı dikkati celbetmiş olduğu gibi konferanslar ikta için her taraftan bir çok davetler vuku bulmuş ise de mesarif-i rahiyeyi tesviyeye adem-i iktidarım cihetle icabet edemedim. Kur'an-ı Azimüşşan'ın nüshasını isteyenler gittikçe tekessür ediyor. Bir kütüphane geçen son on sene zarfında sattığı miktarın dört mislini mütecaviz fürüht etmiştir. Edebiyat-ı İslamiyeye müteallik kütüb ve asar hakkında binlerce talep vuku bulmakta ise de tedarik edemiyorum. Alelumum herkes din-i mubin-i İslam'ın mahiyetini suret-i ihtiramkâranede tetkik ve teftişe meyyal görünüyor. Bu ise mesai-yi vakıamın eseridir. Binlerce adam suret-i zahirede Hristiyan iseler de bu dini sevmediklerinden din-i İslam'ın ahkâm ve kavaid-i celilesinin hakayıkına vâkıf olmak arzusunda bulunuyorlar.

Sadisen; istikbalim parlak görünmüyor ise de büsbütün kat'ı ümit etmiyorum. İslamiyet'in Amerika'da neşrinden feragat etmek niyetinde değilim. Bu teşebbüsde muavenet-i ilâhiyeye mazhar olacağımdan eminim. Zira din-i mübin-i İslam'ın bütün dünyaya intişarı irade-yi ilâhiye iktizasındandır. Cenab-ı Hakk'ın muavenetine istinaden neşriyat ve telkinata devam edeceğim. Teşebbüsatımız muavenetten vareste oluncaya kadar Şark Müslümanları tarafından mazhar-ı muavenet olunur isem bütün vaktimi buna hasredeceğim. Fakat şimdiki gibi ailemin esbab-ı maişetini istihsale çalışmak mecburiyetinde bulunduğum takdirde bunu yapamayacağım derkârdır. İslamiyet'i kabul ile, mü-

nekkidan bulunan eski ehibbamın adavetini celbettim. Ve bu suretle terakkiye mani oldum. İhtida etmezden evvel benim için güzel bir mevki ihraz etmek pek kolay idi, fakat şimdi iş değişti ve Hacı Abdullah Efendi taahhüdat-ı vakı'asını ifadan imtina ettiği günden beri pek güçlükle geçiniyorum.

İslamiyyetin din-i hakikî olduğu cezim ve itikadındayım, fakat bu dinin ahkâm ve kavaid-i celilesi birtakım cahil muharrirler tarafından pek yanlış bir yolda gösterildiğinden muavenet-i ilâhiye ile din-i İslam hakkındaki efkâr-ı batılayı ref ve izale ile zeki vatandaşlarım meyanında neşr-i hakaik içün elden geleni icradan geri durmayacağım. Şark Müslümanları dinlerini seviyorlar ise ehemmiyet-i azimesi derkâr olan bu teşebbüste bana muavenet ederler. Amerika İslam cemaati gittikçe tezayüt ettiği gibi "Sadâ-yı İslam" gazetesinden müsteban olacağı üzere elhâletü hazihi nezaret-i acizanem tahtında çalışıyor."

20 Haziran 94 tarihli mektubun tercümesi:

(Mektubun baş kısmı alınmamıştır.)

"...Saniyen; New York şehrinde mühtedilerden 30 kişi teşebbüsatımıza doğrudan doğruya iştirak ile İslam olduklarını alenen beyan etmektedirler. Kırk-elli kişi dahi İslamiyet'in din-i hakiki olduğunu tasdik ediyorlar ise de münafıklarca muzır olmasından ihtirazen ihtida ettiklerini alenen beyan etmiyorlar. Bunlardan maada birçok kimseler daha vardır ki İslamiyet hakkında ziyadesiyle izhar-ı meyl ve muhabbet eylemekte ise de efkârlarını beyanda tereddüt ediyorlar.

Salisen; hesap defterim New York'taki idarehanemde bulunduğu cihetle Devletli Muhtar Paşa Hazretlerinden

hangi tarihte iane aldığımı katiyyen beyan edemesem de zann-ı acizaneme göre, meblağ-ı mezkûru şehr-i martın nihayetinde veyahut nisanın bidayetine doğru almıştım. 500 dolardan ibaret olan bu para ile başta mevcut duyunat ile masarif-i saire tesviye olunmuştur. Emr-i ferman hazret-i menlehül emrindir." (İrade-i Hariciye, 1312 M 29)

Amerikalı Müslüman Muhammed Webb Efendinin hikâyesi bu kadarla da bitmiyor. İlerleyen yıllarda Webb Efendi'ye önce düzenli olarak maaş bağlandığını gene Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden (İrade-i Hariciye, 1312 M 29, 12) öğreniyoruz. Muhammed Russel Webb Efendi daha sonra neler yaptı, Amerika'daki İslami tebliğ faaliyetleri nasıl devam etti? Bu konuda elimizdeki tek belge Hicri 1319 tarihli, yani yedi yıl sonra yazılmış (İrade-i Hariciye 34/Ca 1319). Bu belgeden anladığımıza göre Webb Efendi kendisinden beklenen misyonu hakkıyla yerine getirmeye devam etmektedir ve çalışmalarına bir destek ve mükâfat olarak New York Fahri Başşehbenderliğine (ticaret müşaviri) atanmış ve kendisine 'Mecidi' nişanı verilmiş.

Osmanlı devlet yapısı içinde yer alan bürokratların zihninde yazılı kanunların yanında, adına zihniyet de diyebileceğimiz, herkesin bildiği ve kabul ettiği, uyguladığı ancak yazılı olmayan bazı kanunlar, prensipler, düşünceler yatmaktadır. Osmanlı arşivlerinin bize sunduğu bu belgelerden anlaşılıyor ki bu yazılı olmayan prensiplerden belki de en önemlisi, içinde bulunulan şartların elverişsiz olmasına aldırış etmeksizin, İslam'ın dünya çapında yayılmasının hedefleniyor olmasıydı. Bu dünyanın herhangi bir yerindeki bir devletin İslamileştirilmesinden çok daha fazlasını içine alıyordu. Sadece yükseliş döneminde değil, yıkılışın yaşandığı son yüzyıl içerisinde, Müslüman olmayan

ülkelerle yapılan temaslar bize bu hedefin zihinlerde hâkim olduğunu gösteriyor. Osmanlı Devleti yıkıldığı için bu idealin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak bu, aynı projenin tekrar denenmeyeceği ve gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelmemektedir.

1912-1913 Balkan Savaşı ve Dersler

Mehmet Kafkas

Tarihimiz birçok zaferle doludur. Yeteri kadar önem verilmemesine rağmen bunların pek çoğu hepimizin hafızasında silinmeyecek izler bırakmıştır. Ancak bu zaferlerin sebepleri, neticeleri, kahramanları, bu kahramanların hayatları, kısacası "dersler" bizim için pek meçhuldür.

Zaferlerimizi bilmeyen bizler, elbette okuması da dinlemesi de anlaması da zor ve üzücü olan mağlubiyetlerimiz üzerinde belki de hiç durmayız. Hâlbuki getireceği tecrübe, vereceği ders açısından mağlubiyetler, zaferlerden pek de aşağı değildir. İşte Balkan Savaşı bunlardan birisidir.

Artık bütün tarihçilerin kabul etmeye başladıkları gibi, Balkan Savaşı, II. Abdülhamid'in takip ettiği siyaset sayesinde -milletlerarasındaki ayrılıklardan faydalanma- uzun süre engellenmiştir. Mamafih onun 1909'da İngiltere'nin tertiplediği 31 Mart Vakası bahane edilerek tahttan indirilmesiyle devlet, tecrübesiz, her şeyin meşrutiyet ile hallolacağına inanan, Avrupa'nın "din ve ekonomik" noktadan hareket ettiğini bilmeyen insanlara kalmıştır. İttihat ve Terakki Partisi'nin ülke yönetimini ele geçirmesinden sonra özellikle Batı kültü-

rünün eğitim ve sanat hayatımıza yansıtıldığını görüyoruz. Parti, Batının gönlünün hoş tutulması ile onların Osmanlıya karşı daha makûl bir politika izleyeceklerine inanıyordu. Hâlbuki Batı, yeryüzünde "ayakta duran Müslüman" görmek istemiyordu. İttihatçılar, Balkan devletlerinin Osmanlıya karşı girdiği ittifakı göremedikleri gibi, iş başına getirdikleri bazı gayrimüslim devlet adamları sebebiyle de mevcut durumun da zayıflamasına sebep olmuştur. Mesela, Balkan Savaşı'ndan kısa bir süre önce Dışişleri Nazırı Noradınkyan, "Balkan devletlerinin Osmanlıya saldırmayacaklarına dair meclise teminat verir." diyerek 70-80 bin tecrübeli askerin terhisine sebep olmuştur.[1]

Balkan Savaşı öncesinde meydana gelen siyasi gelişmeler doğrudan bu savaşla alakalı değildir. Çok mühim olan bu husus ayrı bir yazı olabilecek seviyede olduğu için biz hemen Balkan Savaşı'na girmek istiyoruz. Bu savaştan alınacak dersleri maddeleştirecek olursak;

I.Balkan Savası'na katılmış olup da hatıralarını yazanlar, mağlubiyetimizin en mühim sebeplerinden birisi olarak orduya siyasetin bulaşmasını göstermektedirler. Bunlardan Rahmi Apak, Kara Sait Paşa ve Albay Efe Kâzım'ın siyasi anlaşmazlık sebebiyle birbirlerine silah çektiğini anlatır.[2] Ordu, siyasetle iştigal etmemeli, vazifesinin ulviliğinin şuuruyla kendisini geliştirmelidir. O günleri cephede gazeteci olarak yaşayan bir Fransız şunları anlatıyor;

"Bana bir albay gösterdiler. Bir binbaşıdan bahsettiler. Jön Türk Partisi'nin ümidiymiş (İttihat ve Terakki Partisi). Bir yüzbaşı da ıslahatçılığıyla tanınıyormuş.

Ben de elimde olmayarak eski Osmanlı ordusunu düşünüyordum. O ordunun subaylarını cemiyetler, kulüpler, şahsi tercih yapan komutanlar seçmezdi. Onlar sadece savaşı

düşünüyor, ülkeyi yönetmekle uğraşmıyorlardı. Bugünkü orduya gelince... Bu ordunun üzerine pek çok siyaset yağmuru yağmış, demirleri paslanmıştı."[3] Bir ordu ülkeyi idareye kalkışmış ise, onun hatalarını engellemek çok zordur. Çünkü onda silah vardır.

2. Bulabildiğimiz bir askerî kaynak savaş günlerinde ordunun durumunu anlatıyor:

"Subayların seçilmesi, yükseltilmesi, orduda kalmaları için sağlık ve ihtiyaca uygunlukları tesbit edecek usullerimiz yoktu. Avrupa ordularının acı deneyleri neticesinde terke mecbur oldukları köhne terfi usullerinden biz bir türlü ayrılamadık. Takdirsizliğimizin daima cezasını çektik. Subaylar komutanlarına emirlerindeki birlikleri idareden mahrum olduklarını söyleyemiyorlardı."[4] Orduda mevkiler ve rütbeler subayların bilgi ve becerilerine uygun verilmez ise savaşların kazanılması imkânsızdır.

3. Balkan Savaşı'nda başarılı olan komutanların ittihatçılık fikrinden uzak, dindar ve bu sebeple kendisini yenileyebilen kişiler oldukları açık. Sultan Vahdettin'in damadı İsmail Hakkı Bey, bu özellikleri taşıyan general Cavid'in şehadetini şöyle anlatır;

"Cavid Paşa, alaya, cedlerimizin bir zamanlar Avrupa'yı titretmiş olduklarını anlattı.' Makedonya'da lekelenmiş olan namusumuzun temizlenmesi gerektiğini belirtti ve devam etti;

- Pekâlâ evlatlarım. Siz bir alaysınız, ben dahi bir alay sayılırım. Manolassa tepesinde iki Yunan alayı vardır. Onları tepeden aşağı atalım. İleri hücum! Allahü Ekber! Allahü Ekber!

- Cavid Paşa tepeye koşuyordu. Anadolu'nun genç ve imanlı askerleri "Allah Allah" sadalarıyla dağa tırmanmaya

başlamışlardı. Ak sakallı Cavid Paşa beş mermi ile yüzünden ve göğsünden yaralanarak yere düştü. "Allah Kerim..." son sözleriyle şehidlerin cennetine kavuştu. Beyaz sakalı temiz kanıyla kıpkırmızı olmuştu."[5] Alay tepeyi ele geçirmişti.

Bunun yanında, Alman subayları kırpık bıyıklı diye kendi bıyıklarını da bu şekilde kesen[6], taklitçi, kendini tanımayan subaylar, Balkan Savaşı'nda başarılı olamamıştır. Meselâ, Taşlıca bölgesinde 5 bin askerimiz çok iyi silahlanmış olmasına rağmen, yanında top ve makineli tüfek dahi bulunmayan bin Karadağ askeri karşısında komutanları yüzünden kaçmak zorunda kalmışlardır.[7]

4. Orduda, ikmal işlerinin iyi düzenlenememesi sebebiyle büyük bir açlık kendisini göstermiştir. Önce bu konudaki bilgileri arz edelim:

"Bulgarlara karşı yapılan savaş dört gün sürdü. Türkler kaybettiler. Çünkü askerlerin ekmeği ve başkumandanın telgrafı yoktu."[8]

"Birçok askerimiz, ölmüş at ve katırların gayet fena kokan cesetlerinden çıkardıkları derilerle ayak ve bacaklarını sarar ve bununla soğuğa karşı koymağa çalışırlardı. Bazıları ise aç kalınca ot toplayıp yemişler ve maalesef zehirlenmiş, müthiş acılarla kıvranarak ölmüşlerdi."[9]

"Açlıktan ölüme mahkûm olan askerlerin bazen vahşi kuşları kovmak için bir kolu kalkıyor, fakat ölmekte olan bu askerin hareketi hiçbir işe yaramıyordu. Çünkü kuşlar bu insanların başından ayrılmıyordu."[10]

"Lüleburgaz komutanı ve Türk Ordusu Başkumandanı Abdullah Paşa dahi açlıktan ölmek üzeredir. Onu bir yabancı gazetecinin verdiği birkaç konserve kurtarmıştır."[11]

Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür.

5. Bu yiyecek, giyim ve cephane sıkıntısına rağmen Anadolulu olma özelliğini devam ettirebilen askerlerimiz kahramanca savaşmışlar fakat yukarıda arz ettiğimiz sebeplerle galibiyete ulaşamamışlardır:

Journal gazetesi muhabiri anlatıyor: "Türkler, Manastır'da Plevne savaşçılarının efsanevi cesaretini ve kahramanca inadını gösterdiler. Tam ve kesin yenilgilerine rağmen şan ve şeref tacına layık olabildiler."[12]

"Türk evlatları, Sırp sınırından itibaren yürüye yürüye, takatten düşerek, neredeyse bir deri bir kemik olmuş, tanınmayacak hâlde bugün Yunanistan'da bulunan Yanya'ya vardılar. Yolda hiçbir kapıdan bir dilim ekmek bile almadan Allah'ın bitirdiği otları yiye yiye Yanya'nın imdadına koştular."[13]

Askerlerimiz Yanya'da on iki bin kişidir. Altmış bin kişilik Yunan ordusuna 6 ay karşı koyarlar. Sonunda ayakta duramayacak hâle gelince Yunanlılar şehre girer. Askerlerimizin altı bini açlıktan vefat etmiştir. Gerisini bir Yunanlı subay şu şekilde anlatıyor:

"Cephane ve yiyecekleri kalmamış, kâfi gelmeyen pek az miktarda çürümüş mısır ekmeğiyle şöyle böyle yaşayabilen bu insanlar inanılmaz bir manzara ortaya koydular. Türk askerleri, soluyarak, çığlıklarla âdeta yerde sürünüyorlardı. Bu iskelete benzeyen insanların gözlerinde ölüm görünüyor, son nefesleriyle bir parça ekmek rica ediyorlardı."[14]

Balkan Savaşları'ndan alınacak dersler çoktur: Balkan Savaşı'nda bizimle beraber olan Arnavutlardan Hristiyan olanların ihanetleri,[15] Osmanlıya sadık oldukları iddia edilen Yahudilerin Atina'daki Türklere yaptıkları[16] Bulgarların ve Yunanlıların Türklere katliam derecesine varan davranışları,

bazı askerlerimizin tüfek tutmayı dahi bilmemeleri[17] unutulmayacaktır.

Osmanlı uzun süre askerine; Allah korkusunu, itaati ve cesareti öğretmişti. Bunlardan uzaklaşıldıkça, özellikle Balkan Savaşı'nda, mağlubiyetimiz kendisini göstermiştir.

Bütün bunların yanında; Osmanlının asırlarca huzur ve müsamaha ile idare ettiği Balkanların, Ortadoğu gibi Osmanlı sonrası içine düştüğü durum çok mühimdir. Asıl ders budur. Bu devletler Osmanlıdan sonra kendi içlerinde uzun süre savaşmışlardır.

Balkan Savaşları'nda Edirne Müdafi Şükrü Paşadan Yanya kahramanı Esat Paşaya kadar yüzbinlerce şehidimize rahmet gönderiyoruz.

Dipnotlar

1 Artuç, İbrahim; Balkan Savaşı, İstanbul 1988, s: 74.
2 Apak, Rahmi; Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ank. 1988, s; 70.
3 Louzanne, Stephan; Balkan Acıları, İstanbul 1990, s: 34.
4 Genelkurmay Başkanlığı; İşkodra Savunması ve Hasan Rıza Paşa, Ankara 1986, s: 54-55.
5 Okday, İsmail Hakkı; Yanya'dan Ankara'ya, İstanbul 1975, s: 89-90.
6 Apak, a.g.e., s: 50.
7 Genelkurmay, a.g.e., s:73.
8 Louzanne, a.g.e., s: 73.
9 Okday, a.g.e., s: 113.
10 Okday, a.g.e., s: 150.
11 Louzanne, a.g.e., s: 56.
12 Artuç, a.g.e, s: 234.
13 Genelkurmay Başk.; Yanya Savunması ve Esat Paşa, Ankara 1984, s: 24.
14 Okday, a.g.e.,s:34.
15 Genelkurmay; İşkodra..., s: 92.
16 Artuç, a.g.e., s: 225.
17 Artuç, a.g.e., s:105.

İnanç, Çanakkale ve Ötesi

Ahmet Seyfi

Çanakkale zaferi tarihin zirvesine diktiğimiz ölümsüz bir abide, kanımızla yazdığımız silinmez bir kitabe, yüreklerimizi heyecan ve iftihar dalgasıyla kabartan ebedi bir kahramanlık destanıdır.

Çanakkale, Müslüman Türk'ün yenilmezliğini, bütün dünyaya bir kere daha ilan eden muhteşem bir zaferdir.

Evet, Çanakkale ne kutlu bir yerdi ki böyle bir kahramanlık destanına sahne oluyordu.

Tarihe insanlık adına şan ve şerefle dolu nice hatıralar bırakan, düşmanlarımızın korkulu rüyası koca imparatorluk yavaş yavaş gurup ediyordu. Üç kıtaya hükmeden o koca dev çöküyordu. Fakat imparatorluğun bu durumu bile düşmanlarımızı korkutuyordu. Tek kurtuluş çaresi "Hasta adam"ın vücudunun ortadan kaldırılmasıydı. Yani Müslüman Türk milleti tarihten silinmeliydi. Ve bu karar uygulamaya konularak dört bir taraftan taarruza geçiliyor, birbiri ardına gelen Trablusgarb ve Balkan harplerine maruz bırakılıyor, şanlı tarihimiz kara bulutlarla örtülmek isteniyordu.

İşte bunlardan biri de 18 Mart 1915'te Çanakkale'de vuku buluyordu. Millî şairimiz bu olayı şöyle dile getiriyor:

"Eski dünya, yeni dünya, bütün akvamı beşer
Kaynıyor kum gibi tufan gibi mahşer mahşer,
Yedi iklimi cihanın duruyor karşısında,
Ostralyayla beraber bakıyorsun, Kanada,
Çehreler başka, lisanlar başka, deriler rengârenk,
Sade bir hâdise var ortada, vahşetlere denk." (M. A.)

Evet, bu âdeta bir haçlı ordusuydu. Çehreleri, derileri, lisanları bambaşka insanlar vatanımıza, Çanakkalemize saldırıyorlardı, ileri sürdükleri sebep de Rusya'ya yardım etmekti.

Sözde Rusya'ya yardım maksadıyla Çanakkale'ye saldıranlar, Müslüman Türkün yenilmez ve geçilmez iman dolu göğsü ile karşılaştılar. Müthiş bir boğaz harbi başlamıştı. Anadolu'nun kalbi Çanakkale'de atıyordu. Vatanı ve milleti uğruna canını seve seve vermeye hazır olan Mehmetçik, şanlı destanlarına bir destan daha eklemeye hazırlanıyordu. "Ser"den geçecek, fakat vatanına namahrem eli değdirmeyecekti.

Canını dişine takan Mehmetçik düşmanı boğazdan bir adım ileri geçirmemeye âdeta yemin etmişti. Anadolu bozkırının o zamana kadar deniz görmemiş çocukları, kırk yıldır denizlerde savaşmış ve pişmiş kişilere has becerileriyle zırhlı düşman gemilerine geçiş hakkı tanımıyordu.

Gelibolu'da şimşekler çakıyor, atılan bombalar, elleri, kolları, bacakları koparıyor, gözleri fırlatıyordu. Sözü burada yine millî şairimize bırakalım:

"Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin:
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam;
Atılan her lağamın yaktığı yüzlerce adam.

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir; savrulur enkaz-ı beşer...”
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak
Boşanır sırtlara vadilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o namerd eller,
Yıldırım yaylımı tufanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sinelere,
Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyare.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından
Alınır kal’a mı göğsündeki kat kat iman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına ram?
Çünkü tesis-i İlahi o metin istihkâm. (M. A.)

Bir düşman subayı Mehmetçiğin bu kahramanlığı karşısında daha sonra şöyle diyecektir:

“Türk askeri gibi ölüme gülerek giden bir askeri, başka hiçbir millette bulamazsınız.”

Acaba Türk askerini böyle ölüme gülerek götüren sebep ne idi. Bilmem bunu idrak edebiliyor muyuz.

Çanakkale’de akıllara durgunluk veren savaş, bütün şiddetiyle devam ediyordu. Savaşanların Saadet asrındaki Müslümanlarla aynı ruh yapısına sahip olduklarını isbat eder gibi Asr-ı Saadetteki Ebu Akil (r.a.) hâdisesi Yüce Yaratıcı tarafından, biraz değişikliklerle Çanakkale’de de sahneye konuluyordu. Türkiye’nin ilk hastabakıcısı Bayan Safiye Hüseyin anlatıyor:

“Çanakkale’de facialar kopuyordu. Ölüler ve yaralılar devamlı artıyordu. Yaralılar için bir gemiyi seyyar hastane yapmaya karar verdik, işte bu gemiye bir gün Bekir Çavuş isminde bir ağır yaralı getirdik. Onu cephenin ön saflarında bul-

muştuk. Bir ayağı kangren olmuştu. Hemen seyyar hastanede ameliyat masasına yatırdık. Ayağının birini kestik. Bir tek ayağı kalmıştı. Aynı zamanda çok kan kaybetmişti. Durumu çok tehlikeliydi. Âdeta ölmesini bekliyorduk. O gece sabaha karşı odamın kapısı hızlı hızlı vuruldu. Kalktım. Dışarıda bir ses:

"Baş hemşire, baş hemşire" diye bağırıyordu. Hemen giyinip fırladım. Genç bir hastabakıcı:

"Hani bir ayağını kestiğimiz yaralı yok mu?"

"Bekir Çavuş mu?"

"Evet."

"Ne oldu peki?"

"Kendisine bir hâl geldi hemşire. Tek bacağıyla ayağa kalktı. Odanın içinde dolaşmak istiyor."

Hemen koştum. Bekir Çavuş kesik ayağından kanlar aka aka ayakta dolaşıyordu. Yanına koştum, bileğinden tuttum. Müthiş ateşi vardı.

"Aman Bekir Çavuş" dedim. "Ne yapıyorsun. Bu hâlde ayağa kalkılır mı hiç?"

Bekir Çavuş kendini kaybetmiş, beni duymuyordu bile. Kendisini hâlâ savaşta zannediyordu.

"Aman" dedi "Sen ne diyorsun? Emir geldi emir. Emri yerine getirmem lazım. Kalkıp gitmem lazım." diyordu.

Bekir Çavuşu zorla yatırabildik. Sabaha kadar kollarımızın arasında kaldı. Sabaha karşı gözlerini ebedi âlemde açmak üzere kapamıştı.

Evet, o sahabe misali Bekir Çavuş son dakikasında bile kesik ayağını, ailesini çoluk çocuğunu değil, vatanını düşünüyordu. Ölüm anında bile kumandanın emrini yerine getirmekten, kendisine verilen vatan vazifesini yapmaktan başka bir şey düşünmeyen Bekir Çavuş'a bu yüce duygu nereden geliyordu.

Çanakkale Şehitlerine

Vural N. Güngör

Türk milleti, Kâinatın Efendisi'nin (s.a.s.) risalet beratı olan Kur'an'ın davetine icabet etmiş, asırlar boyu Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar "Kelimetullâh" davası için koşturmuş, hakâik-i Kur'aniye ve imaniyenin neşir ve tamiminde cehd ile çalışmıştır. Bu millet, bağrında nice imanlı mücahidler yetiştirmiş; bu mücahidler bir gül bahçesine girercesine kendilerini gaza meydanlarına atmışlardır.

Bizi İslamiyet'in bayraktarlığından alıkoymak isteyen Haçlı zihniyeti ise "hasta adam "olarak nitelediği Osmanlıyı en zayıf noktasından vurarak kendi gayeleri uğruna I. Dünya Harbi'ne sürüklemiştir.

1914'de patlak veren l. Dünya Harbi'nde Almanya, çeşitli cephelerde muvaffakiyetsizliğe uğrayınca bunalıma girmiş ve bunun üzerine Alman hükümeti bir bakıma cephelerde ferahlamak için stratejik bir ehemmiyete haiz olan Osmanlı Devleti'ni ne pahasına olursa olsun savaşa sokmak kararına varmışlardır. Bu kararlarına uygun olarak

yeni Harbiye Nazırı olan Enver Paşanın, İngilizlerin takibinden kaçan iki Alman savaş gemisine (Göben ve Breslau) boğazlarda sığınma hakkı vermesi ve daha sonra da Almanların kışkırtmaları ile bu iki geminin Rus limanlarını bombalaması neticesinde fiilen I. Dünya Savaşı'nın içine itilmiş olduk.

Bu sırada Rusya, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'nın silah ve cephane desteğine, İngiliz ve Fransızlar ise, Rusya'nın hammadde ve tarım ürünlerine ihtiyaç duyuyordu. Bu maddelerin sağlanması ise ancak boğazlar yoluyla olabilirdi. İtilaf Devletleri, Rusya'nın muhtaç olduğu silah ve teçhizatı göndermek maksadıyla Çanakkale'yi ele geçirmeyi daha harpten evvel planlamışlardı.

Hatta Paleolo'un 27 Aralık 1914 günlü notlarında şu sözleri görüyoruz: "Moskova'da, İmparator'a yaklaşan herkes İstanbul hakkında konuştu ve hepsi aynı şeyi söyledi; Boğazların ele geçirilmesi imparatorluk için bir ölüm kalım işidir ve Almanya ile Avusturya'dan elde edilebilecek bütün toprak menfaatlerinden önce gelir."

Diğer taraftan Rus Çarı, Fransız büyükelçisine 21 Kasım'da şöyle demişti: "Düşüncelerim henüz kesinleşmedi. Ancak iki nokta var ki eminim. Biri, Türk Avrupa'dan kovulmalıdır. İkincisi; İstanbul uluslararası rejim altında tarafsız bir kent olmalıdır."

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) methine mazhar olan şehirler dilberi İstanbul'un üzerine böylesine acımasız planlar kurulurken, Londra'da toplanan İtilaf Devletleri Harp Meclisi, 28 Ocak 1915'te Çanakkale Boğazı'nın geçilmesine karar verir.

Bu arada İstanbul'da halk, yabancı çevre ve Almanlar, itilaf devletleri donanmasının Çanakkale'yi zorlayarak on saat gibi bir süre zarfında Sarayburnu'nda görüleceğine kesin gözüyle bakıyorlardı ve bu da ortamı gerginleştiriyordu. Hatta başkentin Eskişehir'e taşınacağı şayiaları da yayılmaya başlamıştı.

Bütün Avrupa, Çanakkale'nin geçileceğine ve muzafferane İstanbul'a girileceğine inanmaktadır. Daha şimdiden Beyoğlu'ndaki azınlıklar "muzaffer Haçlılar"ın geçeceği yolları görecek olan pencereleri kiralamaktadırlar.

l. Cihan Harbi'nde başrolü oynayan, gözünü hırs bürümüş İngiltere neden Çanakkale'yi büyük bir iştahla geçmek istiyordu, beklentisi neydi? İngiltere Deniz İşleri Bakanı Churchill'in ifadesinden anlaşıldığına göre bu beklentiler şöyleydi: "Türk imparatorluğunu ikiye bölerek cihan tarihini değiştirmek, düşmanlarımıza karşı Balkanları birleştirmek, Rusya'ya yardım ederek, savaşın süresini kısaltmakla binlerce vatandaşın hayatını kurtarmak..."

Artık karar verilmiştir; 16 Harp gemisi, 6 muhrip, 14 mayın tarama gemisi ile 1 uçak gemisi Çanakkale'ye doğru hareket eder ve Boğaz Harbi başlar. Bu donanma Boğazlar'ı geçecek ve arkasından gönderilecek kuvvetlerle İstanbul işgal edilecektir.

19 Şubat 1915 günü düşman donanması atışa başlar; merhum Akif'in de söylediği gibi: "Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya, kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya..."

Evet, Marmara mahşer gibidir. "Eski ve Yeni Dünya" Osmanlıya karşı yek vücut cephe almışlardır.

Mehmetçikler tabyaların başında canını dişine takmış vaziyettedir. Osmanlı tabyaları toprak ve kâgirdendir; içindeki eski topların menzili ise düşman gemilerini döğmeye yetmemektedir. Bu cephede kullanılan en yeni topun üzerinde "Krup 1885" tarihi yazılıdır. Yeni toplar gelmemiş, cephane ve mühimmat ise son derece kıttır. Osmanlı toplarının menzili dışında kalan düşman donanması altı gün boyunca tabyalara gülle yağdırır. O aslan neferlerin göğüsleri üzerinde binlerce bomba şimşeği söner... 25 Şubat sabahı yine ateş başlar ve akşama kadar devam eder. Dış tabyalar harab olmuştur; düşman karaya asker çıkartarak bir kısım iç bataryaları da tahrib eder ve çekilir.

4 Mart günü tekrar çıkarma yaparlar ve Türk karşı taarruzu ile geri püskürtülürler. 7-8 Mart günlerinde, dış tabyalardaki bataryaların tahribinden yararlanarak yaklaşır ve iç tabyaları ateş altında tutarlar. 10-11 Mart gecesi boğaza saldıran bir filo ağır zayiatla geri çekilir.

Düşman donanması sürekli tarama ile boğazdaki mayınları temizlemiştir. 18 Mart günü kesin sonucu almak üzere taarruz edecek ve boğazı geçecektir. Bir İngiliz, bir Anzak ve bir Fransız tümeni boğaz önünde hazır beklemektedir. Boğaz, yarılıp, Türk donanması tahrip edilince, bir Rus kolordusu İstanbul Boğazı'ndan çıkarma yapacak, bu arada Marmara'ya girmiş olan İngiliz ve Fransız kuvvetleri de İstanbul'un işgaline yetişeceklerdir.

Martın on yedisini on sekize bağlayan gece sabaha karşı, "Nusret" mayın gemisi düşman donanması arasından sıyrılmış ve boğazın münasip yerlerine mayınları döşeyerek yine aynı ustalıkla dönmüştür.

Bütün başarıları maddiyatla açıklayan Morgenthau, Çanakkale'ye geldiğinde bu kadar mayının nasıl bulunup da döşendiğine akıl erdiremeyecektir. Çanakkale'nin güneyinde 400'den fazla mayın denize serpilmiş, düşman gemilerini beklemektedir. Ordunun cephane durumu zayıf olduğuna göre bu mayınlar nereden temin edilmiştir? Allah'ın hikmetine bakın ki Rusların Karadeniz Boğazı'nın ağzına döşediği mayınlar akıntıyla boğazın ağzına geliyor oradan ustalıkla toplanarak Çanakkale'ye taşınıyordu.

Ve o yirminci asrın Batılı barbarları bu rezil istilalarını bütün şiddetiyle sürdürürler ve o gün 7 saat boyunca 276 adet seri atışlı büyük topla durmadan mermi yağdırırlar. Osmanlı tabyalarından 78 adet top cevap verir. Bizim tabyalarımız Dardanos tepesinde ışık ışık parlamalarına rağmen çöldeki serap gibi optik yanılma neticesinde isabet almamışlar, fakat isabet ettirmişlerdi.

Kuvvet dengesi arasında uçurumlar vardır. Teçhizat, mühimmat ve her çeşit varlığa sahip, bakımlı düşman ordusuyla, imkânları mahdut, topu tüfeği sayılı, siperleri, silahları zayıf, bu yarı aç Mehmetçik arasındaki savaş, silahla imanın çarpışması manasını taşımaktadır. Öyle ki top yetersizliğinden, hiç olmazsa aldatıcı olsun diye bazı mevzilere soba boruları yerleştirilmekte, siperler için yeterli kum torbası da bulunmamaktadır. Bazen İstanbul'dan birkaç yüz yeni torba getirildi mi, bunlar kum torbası yerine imkânsızlıktan askerlerin harap elbiselerinin tamirinde kullanılmaktadır.

Ve bu yokluklar içinde savaşan sinesi imanlı Mehmetçiklerin cephesini sarsmak mümkün olmuyordu.

"Değil mi cebhemizin sinesinde iman bir,
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir,

Değil mi sinede birdir vuran yürek... yılmaz!
Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz!"

Bu kadar birler vahdet ve tevhidi, vifak ve ittifakı, muhabbet ve uhuvveti getirdiğinden, bu cephe hakikaten sarsılmadı. Çünkü cephede Türk milleti bütün özüyle, bütün hızıyla, bütün kudret ve imanıyla harb ediyordu.

"Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek."

Ve bu cehennem içinde düşman donanmasından üç harb gemisi batar, iki harp gemisiyle bir harp kruvazörü ağır yara alarak saf dışı olur. Ve akşam üstü, mevcudun üçte birini kaybetmiş olarak İngiliz, Fransız donanması çekilmeye başlar ve boğazlardan geçilemez..."

"Nerde biraz evvelki ateş saçan gemiler?
Durun ey görüşmeden kalkıp kaçan gemiler!"

1915 yılı, Türk tarihinin alnına şeref ve şehamet damgasını vuracak bir harikuladeliğe şahit olur.

Yiğitlerimizin Çanakkale'deki bu zaferini İngiliz Generali Taushand da şu sözleriyle tasdiklemektedir: "Avrupa'da hiçbir asker yoktur ki -bu ifademin altını çiziyorum- müdafaada Türklerle mukayese edilebilsin. Misal olarak Çanakkale'yi zikretmek isterim. Orada bizim gemi ateşlerimizle büyük zayiata uğrayan birlikler, Türk olmasaydı, yerlerinde kalamazlardı. Hâlbuki Türkler, bütün muharebe müddetince yerlerinden ayrılmadılar."

İşte bu zafer neticesinde Garplı müttefiklerin Rusya ve Romanya ile olan irtibatları kesilmiş, harp iki sene daha uzamış ve Rusya'nın Orta Şark'ta sözüne son verilmiş, İstanbul'a el atmasına imkân tanınmamıştır.

Bize bu imkânları bahşeden şehitlerimiz, Kur'an-ı Kerim'de şöyle yadedilmektedir: "Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin, zira onlar diridirler fakat siz farkında değilsiniz. "(Bakara, 2/154) (öyle ki Allah'ın) lütf u inayetinden kendilerine verdiği (şehitlik mertebesi) ile hepsi de şad olarak (cennet nimetleriyle) rızıklanırlar. Arkalarından henüz onlara katılamayan şehid" dindaşları hakkında da: "Onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir." müjdesini vermek isterler.

Dipnotlar

- "Çanakkale" 18 Mart 1915-1950, M. Şevki Yazman, "Çanakkale Harbi", sh. 3
- Sabis, Ali ihsan, Harb Hatıralarım, II. Cilt, sh. 27
- "Çanakkale" 18 Mart 1915-1950, M. Şevki Yazman, sh. 3, aynı makale
- Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, C: 3, Kısım 1, sh. 470
- "Cumhuriyetin 50. yıl Dönümü Seminerleri", Yusuf Hikmet Bayur, "l. Dünya Harbi Sırasında Yapılan Anlaşmalar", sh. 32
- "Çanakkale" 18 Mart 1915-1950, M. Şevki Yazman, sh. 4,aynı makale
- Bardakçı, İlhan, Hüibe Yayınları, 1985, ist. sh, 540
- "Çanakkale" 18 Mart 1915-1950, Yusuf Hikmet Bayur, "Çanakkale Savaşı ve 18 Mart Zaferi", sh, 13-14
- Köseoğlu, Nevzat, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Neşriyat, 1990, sh. 71

Çanakkale'de Kaybolan Birlik

Dr. Emin Manisalı

1915 Ağustos'unda savaş kokusu ile dolu sıcak bir rüzgâr eserken, ince bir toz tabakasını da birlikte havaya kaldırıyordu. Yiyeceklerin, siperlerin, ölü ve yaralıların üzerine bulutlar hâlinde çöken iri yeşil sinekler; dizanteriye yakalanan İngiliz askerlerini büsbütün perişan ediyor. Bir milleti yok etmeye, esaretleri altına almaya gelenler tarihin en büyük yenilgilerinden birine yaklaşıyorlar.

İngiliz komutanı Sir jan Hamilton, korkunç bir yenilgiye uğrayacağını sezmiş, savaşı kazanma ihtimalini taze kuvvetlerle birlikte yapılacak büyük bir saldırıda görmüştü.

Kraliyet Norfalk alayı, taze kuvvetlerin bir parçası olarak 29 Temmuz 1915'te İngiltere'den gemilere bindirildiler. Savaş tecrübeleri yoktu. Ordu mensuplarınca "tatil gecesi askerleri" diye anılan savunma birliklerine bağlıydılar. Norfalk alayı, savaş hattı gerisinde iklime alışmaları için bekletilmeden, 10 Ağustos günü Suvla Koyu'nda unutulmaz macera yaşamak yerine, cehennemî bir kâbusla karşılaştılar.

Sahile yakın bir yerdeki tuz gölü, kavurucu yaz sıcağının tesiriyle kurumuş ve güneşin parlaklığını ve ısısını ayna gibi Norfalk alayının üzerine yansıtıyordu. Kuzeydeki Kireçtepe, iki yanındaki Kavaktepe ve Tekketepe, güneydeki Sarı-bayır arasında kalan Suvla düzlüğü dev bir arenayı andırıyordu. İngiltere'nin Dereham kasabasından toplanan Norfalk alayının 4. ve 5. taburları, ana yurtlarından uzak bu topraklarda, kendilerinden önce gelenlere mezar olan bölgede şaşkına döndüler. Savaşta çok şey olabilirdi ama Norfalklar, savaşın dışında başlarına gelecek olayı asla düşünemezlerdi.

Sir Hamilton, Tekke ve Kavaktepelerine gece karanlığında ani ve hızlı bir saldırı yapmayı planlamıştı. Bu iş için 12 Ağustos gecesi, 54. tümen ilerlemeye başlamıştı. İçlerinde Norfalklılar alayı da bulunuyordu. Tepelerin yamacına kadar ve şafak sökerken saldıracaklardı. Fakat gece yürüyüşünün başlayacağı bölgede, Küçük Anafarta Ovası denilen yerde, Türk askerlerinin pusuya yattığı zannediliyordu. Bu yüzden, Norfalklıların bir bölümü önden giderek yolu açsın diye 12 Ağustos öğleden sonra harekete geçti.

Bu öncü bölüğünün ilerleyişi, tam bir bozgunla neticelenmişti. Norfalk taburu geride olmak üzere 163. tümen, gün ışığında çıplak ovayı geçmeye çalışmanın bariz bir hata olduğunu anladığında, ancak 900 metre kadar ilerleyebilmişti. Türklerin direnci, İngilizlerin tahmin ettiğinden çok daha büyüktü. İngilizlerin büyük kısmı yoğun ateş altında kaldığı için, olduğu yere çakılmıştı. Ancak sağ tarafta yer alan 5. Norfalk taburu daha az bir mukavemetle karşılaştığından ilerlemeye devam etti.

İşte, tam bu sırada 22 kişilik bir Yeni Zelanda sahra birliğinin gözleri önünde Norfalk alayının 4. taburuna bağlı çok sayıda asker, karşılarındaki tepeye doğru yürümeye baş-

ladılar. Tepenin üzeri mantar başı şeklinde beyaz bir bulutla kaplıydı. İngiliz askerleri yavaş yavaş tepeye yaklaştılar ve bulutun içinde kayboldular. Son asker de bulutun içine girdikten sonra, beyaz bulut yavaşça havalandı ve rüzgârın aksi istikametine doğru hareket etti.

Kumandan Hamilton, İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'e gönderdiği telgrafta, hâdiseyi şöyle anlatıyordu:

"Savaş sırasında 163. tümen her bakımdan üstün olduğu bir anda, çok garip bir şey meydana geldi. Türklerin zayıflamakta olan kuvvetlerine karşı, Albay Sir H. Beauchamp, cesur, kendinden emin bir subay olarak büyük bir gayretle, hızla ilerledi. Savaşın en güzel kısmı böyle başladı.

Bu sırada askerlerin çoğu yaralı ve susuzluktan perişan hâldeydiler. Bunlar, kampa ancak gece vakti dönebildiler. Fakat, albay 16 subayı ve 250 askeriyle önüne düşmanı katmış hızla ilerliyordu. Daha sonra bunlardan hiçbirinden haber alınamadı. Ormanlık bölgeye hücum ettikten sonra gözden kayboldular ve sesleri duyulmadı. İçlerinden hiçbiri geri dönmedi."

267 kişi hiçbir iz bırakmadan kaybolup gitmişti. O gün öğleden sonra başlayan ilerleyişin başarısızlıkla neticelenmesi Sir Jan Hamilton'un savaşı kendi lehine döndürme ümidini de yok etmişti. Böylece 1915 yılı sonunda müttefik kuvvetler, büyük bir yenilgiye uğrayarak geri çekildiler.

Daha sonraları savaş alanında yapılan araştırmalar neticesi kayıp 267 Norfalklıdan 122'sinin cesedi bulundu. Geriye kalan 145 askerin ne cesedi bulundu ne de kendilerinden bir daha haber alınabildi. Yeni Zelandalı askerlerin anlattığı beyaz bulut, kendi esrarını da birlikte götürmüştü.

Osmanlı Tarihini Nasıl Okumalıyız?

Rıfat Pirim

Tarihte yerini almış kurum ve değerlerin belirli ölçüler içinde tetkiki mutlaka yapılmalıdır. Miras alınan değer ve geleneğin gelişigüzel anlaşılmaya çalışılması, şüphesiz, hedefini tutmamış bir gayret olarak kalacaktır. Kendi tarihleriyle ziyadesiyle alakadar olması gereken milletlerin başında gelen bizler için durum daha bir ciddiyete sahiptir. Çünkü, bizim tarihimiz yalnız bizi değil, en az bizim kadar diğer milletleri de yakından alakadar etmektedir. Hatta, benzer sebepten dolayı Bowen gibi Batılılar, Devlet-i Âliye'nin coğrafyasında sonradan zuhur eden milletlerin tarihçilerine, Osmanlı tarihi ile birlikte çalışmayı tavsiye ederler.

Bütün önemli noktalarına rağmen, tarihin aktardığı mirasın ne manaya geldiğini tespitte, bugün için müşterek bir metodun varlığının bahsi yanlış olacaktır. Genel hatlarıyla Charles Liebman'ın özleştirdiği üç metot, hususen Osmanlı coğrafyasındaki tarih çalışmalarıyla uyuşmaktadır. Bu metotlar şunlardır:

1) Çatışma: Osmanlı tarihini çatışmalar, savaşlar tarihi olarak ele alma;

2) Seçme-ayıklama: Bütün Osmanlı tarihini aynı gözle değerlendiremeyiz. Farklı mütalaalara konu etme;

3) Yeniden yorumlayarak istifade: Tarihî hâdiseleri kendi şartlarında ve aktörlerinin niyet ve maksatlarını nazara alarak yeniden yorumlama.

Hem Anadolu'da hem de Osmanlı coğrafyasında son zamanlara kadar hâkim olan metot, umumiyetle çatışmacı görüştür. Çatışmacı görüş sebebiyle, altı asır süren ve bu zaman zarfında İslam medeniyetinin bir yönüyle en mühim örneğini veren Osmanlı tecrübesinden istifade, asgari seviyede kalmıştır. Osmanlı coğrafyasına daha sonra yerleşmek isteyen emperyalist devletlerin bu durumdaki tavırları aşikârdır. Academie Française tarafından ödüle layık görülen Edouard Driault'un 1898 tarihli kitabının ismi Şark Meselesi'dir. Aynı tarihlerde Batının Müslüman topraklara ilgisi had safhadaydı. Henüz Osmanlı tarihinin ilk döneminde bile "Osmanlı" ismi, hâkim unsura değil de Osmanlı mozayiğini meydana getiren diğer kavimlere verilmektedir. Driault, Osmanlı idaresini, hoşgörüsünden dolayı dahi tenkit etmiştir. Hatta Fransa'da herkese layık olmayacak mezkûr ödülü alan Driault, Türkleri 'kötülük için doğmakla' dahi itham eder. Böylelikle ilk dönemden yıkılışa kadar tebaaya devamlı bir kötüleme empoze edilmiştir. İkinci olarak, Osmanlı mirasını sahiplenmesi gereken milletlerin sorumlulukları söz konusudur. Yine sözü edilen mirasa sahip çıkması gereken milletler, pozitivizmin etkisiyle, Osmanlılara ait birçok kurum ve değeri kolayca iptidai olarak tavsif edip, unutulmalarına sebep de olmuşlardır.

Son olarak ele alınması gereken, tarihi yeniden yorumlayarak mirası günün insanının istifadesine sunmak ise, yararlı olabilecek bir metot olarak gösterilebilir. Ancak metodun tahakkuku için tarih kitaplarında benimsenmiş katı determinist prensibin yumuşatılması ve geçmişte yerini almış oluşumların iç yapılarının da incelenmesi gerekir. Böylelikle 'niyet ve maksat' gibi geçmiştekileri anlamada yardımcı olacak iki faktör de hesaba katılacaktır.

Yaklaşım

Osmanlı tarihine ait hemen bütün Batılı yaklaşımlarda, geçmişte olup-bitmiş hâdiseler geriye doğru ele alınır ve yorumlanır. Yazılan kitaplarda dönemin şartları o kadar katı bir determinizm çerçevesinde sunulur ki vakıaların içindeki insanların maksat ve niyetleri hiç önem taşımaz hâle getirilir. Mesela, Osmanlı fetih politikası, iktisadi kaynak temini gayesiyle algılanıp, İlâyı Kelimetullah niyeti ihmal edilmiştir. Şüphesiz, o derece büyük bir devletin izlediği reel-politikte iktisadi programın önemi inkâr edilemez. Ancak fetihleri, artan ihtiyaçların iktiza ettiği şablonla izah etmek, Devlet-i Âliye'nin fethettiği coğrafyada tesis ettiği sosyal yapıyı ve adaleti bugünkü insanlara alenen idrak ettiremez. Zira Osmanlı fetih politikalarında 'niyet ve gaye' faktörü çok mühim yer tutmaktadır.

Tarihi anlamada dayatılan bu engeli aşmak için, tarihte vuku bulmuş bütün hâdiseleri iki temel açıdan ele alarak şöyle bir tasnife tâbi tutabiliriz: Birincisi, oluşumların ortaya çıkışını sağlayan sosyal şartlar. İkincisi, devrin insanlarını o oluşuma katılmaya ikna eden şartlar. Jerrold Green'e ait olan tasnifin birinci ayağında, şartlar ve tekevvünler, sebep-sonuç prensibiyle izah edilir. Sadece bunun kullanılması ise

bizi yukarıda sözü edilen katı determinizme götürür. Mesela bazılarınca, tarih boyunca Müslümanlıktan irtidat hâdiselerinin diğer dinlerin müntesipleriyle kıyas edilemeyecek kadar az olması, irtidat fiiline uygulanacak ceza ile izah edilmiştir ki bu yalnız birinci şıkkın kullanılmasına atfedilebilir. Hâlbuki, Osmanlı devri gibi, Müslüman nüfusun çok kalabalık olduğu bir dönemde değil de bir tek Müslümanın dahi büyük bir öneme sahip olduğu Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yapılan Hudeybiye Musalahası'nda Mekkelilerden iman edip, Medine'ye katılacakların alenen iadesi kabul edilmiştir. Bu iade basitçe değerlendirilemez. Yeni Müslümanları dinlerinden döndürmek için önce büyük ölçülerde cazip teklifler, sonra bunların reddiyle, dayanılmaz işkenceler bahis mevzu olmuştur. İşte bu gerçeklerin ışığında irtidattaki azlığı ancak ikinci şıkkın kullanılması ile izah edebiliriz. O da ihtida edenlerin (iman edenlerin) İslam'da bulduğu tatmin, yani insanları ikna eden şartlardır.

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu sağlam yapıya, 'Müslüman olmayı seçenleri ikna eden şartlar' açısından bakacak olursak:

Osmanlı Misali

Tarihçi Duckas, 15. yüzyılda Gelibolu'dan Tuna'ya kadar olan topraklarda, Osmanlılara tâbi olan nüfusun, Anadolu'dakinden fazla olduğunu belirtir. Henüz Balkanlar'a dönük fethin yalnız Osmanlılar için değil, bütün İslam tarihi için de yeni sayılabileceğini hatırlarsak, Duckas'ın tespiti önem kazanır. Tespit, fethin süratini vurgulamaktadır. Devamlı olarak despot yönetimlerin baskısı altında ezilen Balkan milletleri, Osmanlı idaresi ile ilk defa dinî ve kültürel hürriyetlerini kazanmışlardır. Balkanlarla ilgili 'ilk' vurgulu

tespit Hammer'e aittir. Halkın Müslüman idareye uyumundaki sürat, Osmanlı yönetiminin adaletinde gizlidir. Öyle ki Hristiyan kaynakları dahi bölge idarecilerinden sitayişle bahseder. Sultan II. Murad için resmî Bizans vakayinameleri 'adil, hoşgörülü...' gibi sıfatları kullanmaktan çekinmez.

Tebaanın buna karşılık itaati ise, gönülden ve sıkıdır. Finlay, Yunan tarihini kaleme alırken 'yüksek dereceli rahiplerin' Türk ajanı gibi faaliyette bulunduklarını ve Ortodoks kitleyi Osmanlı yönetimi lehine sevk ettiklerini belirtir. Rahiplerin vaazlarında Osmanlı idaresini takdisi sıradan hâle gelmiştir.

Yunanlılar ise, kendilerine bitişik topraklarda Frankların ve Venediklilerin tehdidine karşı Osmanlılara omuz verirler. Hatta Hristiyan devletlerin zulümlerinin artması karşısında M. Karamsin Osmanlının zuhurunu şöyle anlatır: "Sonunda Cenab-ı Hakk, gazap yıldırımını onu hak eden devletlerin başına gönderdi. Ve âlemlerin Rabbi, bizlere II. Mehmed'i gönderdi." Misalde aleni biçimde Osmanlı padişahının medhini nakleden T. Arnold, alıntının Osmanlılar aleyhine konuşanlara sorulması gereken husus olduğunu yazmaktadır.

Fetihlerin bir numaralı vasıtası olan ordu mevzuunda ise, idareye katılan yeni kitlelerin ifadeleri ilginçtir. Osmanlı ordusunun sefere çıktığı güzergâhtaki tebaanın dinine bakmaksızın, onların adli ihtilaflarına hakemlik yaptığı tarihî vakadır. Halkın memnuniyeti hakkında II. Charl'in nezdinde bulunan bir sefir, önemli ayrıntıları nakleder. Ordu, bölge halkı için huzur kaynağıdır ve sefer güzergâhı haydutlardan arınır. Hatta, esirlerin hukuku dahi şaşırtıcı ölçülerde ileridir. Onların moral çöküntülerini önlemek için rahipler

dahi tavzif edilir, maaşları ödenir. Sonunda, esirlerin Müslümanlarla diyalogu sonucu hatırı sayılır ihtidalar da vücut bulur. 17. asır seyyahlarından Thomas Smith, ihtidaları sindirememiş olmanın hızıyla, şu değerlendirmede bulunur: "Cahil ve eğitimsiz bu esirler Muhammedî dinin kazandırdığı lütufların cazibesine kapılmıştır."

Osmanlı topraklarında genel olarak ihtida hareketleri inanılmaz ölçülerdeydi. 1600 yılında Arnavutluk Hristiyanlarının Müslümanlara nispeti on kat daha fazlaydı. Ancak ilerleyen dönemde Müslümanlaşan Arnavutların sayısı artmıştır. Marco Bizzi, muhlis bir Hristiyan olarak eserinde konuyu ele alırken, halka örnek olacak ruhanilerin yokluğunu, buna karşılık, bütün Müslümanların dinlerini kemal-i ciddiyetle yaşadığını belirtir. 17. asra gelindiğinde ihtida benzersiz bir hız alır. Bundan Hristiyan din adamları da hissesini alır. Zmaievich'in anlattığına göre Trebinje ve buna benzer küçük şehirlerde Müslümanlarla alakasını artıran rahiplerin Roma'ya apar topar gönderildiği bir vakıadır. Roma, ise yine resmî engeller peşindedir. Papa XXII. John, Bosna Kralı Stephan'a mektup yazarak dinden çıkanları "ıslah" için gönderdiği engizisyon memurlarına yardım etmesini ister. Ne var ki Osmanlı hoşgörüsünü gören Bogomil'lerin toplu olarak ihtidası karşısında gayretleri boşuna olacaktır. Osmanlı Devleti'ne karşı stratejik bir nokta olması hasebiyle Hristiyan dünyada haklı bir üne sahip olan Girit'te ise, Müslümanlaşma veya Osmanlı idaresine tâbi olma şaşırtıcı boyutlardadır. Fetihlere karşı şövalyelere yuvalık yapan Girit'in bu tavrı Robert Pashlay gibi mutaassıp Hristiyanları kızdırır. Pashlay'a göre, ne cebir ne de verilen hediyeler, bir Hristiyan için dinini değiştirmeye veya Osmanlı idaresine tâbi ol-

maya sebep olmamalıdır. Ancak Pashlay gibi nice kişilerin görmemekte ısrar ettiği, Osmanlı idaresinin mükemmeliyeti, insanları cezbediyordu..

Fazilet Odur ki Düşmanın Bile Takdir Etsin

Yukarıda kısa örneklerle anlatılmak istenen nokta, uzun tarihin en güzel yönetimlerinden biri olan Osmanlı tarihinin, mutlak determinist yaklaşımla açıklanamayacağıdır. Osmanlı tarihi başta olmak üzere, bütün geçmişimiz ele alınırken günün materyalist ve faydacı dünyasına mensup insanlarca anlaşılması zor olan bazı değerler ve olaylar, gerçeklerin reddine gerekçe olmamalıdır. Kendi dinlerini mükemmel biçimde yaşayan ve tatbik eden Müslümanların tarihleri, şüphesiz anlaşılması zor örneklerle doludur. Öncelikle şunu vurgulamakta fayda vardır ki Müslüman olmayanların dahi takdirini kazanan o dönem insanları, dinlerine bizden fazla bağlı idi. 1665 yılında I. Leopoid tarafından İstanbul'a gönderilen Gaultier de Leslie'ye göre, dönemin Osmanlıları için söylenmesi gereken ilk ve en önemli vasıf dinlerine olan şaşılacak sadakatleridir. Osmanlıların büyük bir devlet hâlini alan ilerlemelerinin izahı için onların niyet ve gayeleri de ihmal edilemez. Onların hareket ve faaliyetlerinin altında yatan gaye, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu, onlara aşağıdaki örnekte görüleceği gibi, önlerine çıkan herkesin hayranlığını kazandırmıştır:

"Her şeyi bilen ve bağışlayan Tanrı'nın aziz ve Ortodoks inancımızın bütünlüğünü her seferinde muhafaza etmek üzere her şeyi nasıl da düzenlemiş olduğuna bakınız... Her hâlükârda Ortodoks inancımızdan sapmaya başlamış olan Bizans İmparatorluğu yerine, yokluğun içinden bu güçlü Osmanlı İmparatorluğunu çıkarmıştır. Bu imparatorluğun kut-

sal iradesiyle uyum içinde olduğunu ispatlamak maksadıyla, Osmanlı İmparatorluğunu diğer bütün imparatorlukların üzerine yerleştirmiştir... Size vaat edilen yeni hürriyet umutlarına kulak asmayınız. Kutsal Kitap (İncil), bizim hiç durmaksızın İmparatorumuz (Selim) için dua etmemiz gerektiğini buyurmaktadır." (İstanbul Yunan Kilisesi Patriği Didaskala'nın, 1789 tarihli bir broşürde geçen konuşması. Bu broşürü kaleme alan Kudüs Patriği Anthimos'tan bizzat İstanbul Patriği aktarmıştır.)

Kaynaklar

- T. Arnold, İntişâr-ı İslam Tarihi.
- O. Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi.
- D. Kitsikis, Türk-Yunan İmparatorluğu.
- Hammer, Osmanlı Tarihi. 3, Cilt.
- Finlay, A History of Greece.